KULTURHISTORISK BYGGNADSINVENTERING NR 38

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM

VÄNERSBORGS KOMMUN

Väne–Ryrs socken och del av Vänersborgs stad

1995

Omslagsbilder:

Foto:	Lars Bergström och Ola Erikson
Fotoarbete:	Ola Erikson
Utskrift och kartarbete:	Elisabeth Fohlin
Fältarbete och rapportskriving:	Lars Bergström, Marie Odenbring Widmark och Kristina Pettersson
Kartor:	Kartorna i denna rapport är godkända för spridning. Lantmäteriet 1995-10-27. Allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande Ö 39-68-95.
Tryck:	Vänersborgs kommun/Länsstyrelsen
	ISSN 0280-5189

KULTURHISTORISK BYGGNADSINVENTERING NR 38

VÄNERSBORGS KOMMUN

Väne-Ryrs socken och del av Vänersborgs stad

ÄLVBORGS LÄNSMUSEUM

VÄNERSBORG

1995

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING 5

INVENTERINGSOMRÅDET 7

KULTURHISTORISKT VÄRDE 9

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I VÄNE-RYRS SOCKEN 11

- Sockenkarta 11
- Sockenbeskrivning 12
- Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer 14
- Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter 17

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I DEL AV VÄNERSBORGS STAD 26

- Sockenkarta 26
- Sockenbeskrivning 28
- Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer 32
- Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter 45

BYGGNADSVÅRD 97

SPECIALLAGSTIFTNING 103

VÅRDÅTGÄRDER OCH EKONOMISKA STÖDFORMER 112

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 115

BILAGOR:
1) Riksintresse PK 17 Västra Tunhem
2) Riksintresse PK 18 Brätte
3) Riksintresse PK 68 Karls Grav

INLEDNING

Älvsborgs länsmuseum har under 1994–95 på uppdrag av Vänersborgs kommun genomfört en kulturhistorisk byggnadsinventering i Väne–Ryrs socken samt större delen av Vänersborgs förutvarande stad (förutom stadens centrala delar, se inventeringsområdet nedan).

Byggnadsinventeringen har varit selektiv. Samtliga byggnader (drygt 1000 st) har besiktigats inom området. Vid en selektiv byggnadsinventering dokumenteras endast de fastigheter som bedöms ha ett visst kulturhistoriskt värde. Dessa fotograferas och vissa uppgifter noteras såsom byggnadsår, byggnadsteknik, färgsättning, takmaterial m m. 207 fastigheter har dokumenterats och ca 1600 svartvita fotografier och 400 diapositiv har tagits. Inventeringens originalmaterial, blanketter, fotografier, kartor m m förvaras i Älvsborgs länsmusei arkiv där det finns tillgängligt för intresserade.

Denna rapport syftar till att översiktligt beskriva det inventerade områdets kulturhistoriska värden samt göra ett urval av särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer.
Inom det inventerade området finns 10 miljöer och 79 särskilt värdefulla fastigheter som redovisas i denna rapport.

Det är länsmuseets förhoppning att genom denna rapport kunna sprida kunskap om det värdefulla kulturarv som vår byggnadskultur utgör och därigenom öka intresset bland allmänheten för aktiva insatser till bebyggelsens bevarande. Utan en intresserad fastighetsägare blir inga byggnader bevarade.

I Kulturminneslagens (SFS 1988:950) inledande bestämmelser i första kapitlet slås fast att: "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla."

Föreliggande byggnadsinventering bör ses som ett arbetsredskap och vägledning i det konkreta arbetet med byggnadsvård inom det inventerade området. För att tillgodose kulturmiljövårdens intressen i sin helhet bör dock ett kulturmiljövårdsprogram för hela kommunen tas fram. I ett sådant knyts de olika delarna av kulturmiljön samman till ett planeringsunderlag där bl a byggnadsinventeringar utgör viktiga förutsättningar.

Fältarbete och rapportskrivning är huvudsakligen utfört av antikvarie Lars Bergström. I arbetet har också antikvarierna Marie Odenbring–Widmark och Kristina Pettersson deltagit.

Rapporten har varit på remiss hos berörda kommunala organ, Vänersborgs söners gille, Vassända–Naglums hembygdsförening, IOGT–NTO 297 Ryrs framtid samt kulturmiljöenheten på länsstyrelsen.

Älvsborgs länsmuseum, november 1995.

Margareta Hallin
1:e antikvarie

INVENTERINGSOMRÅDET

Inventeringsområdet omfattar Väne–Ryrs socken i sin helhet samt större delen av Vänersborgs förutvarande stad. Huvuddelen av inventeringsområdet i Vänersborgs förutvarande stad utgörs av förutvarande Vassända–Naglums socken. Vänersborgs innerstad har tidigare inventerats och finns redovisat i "Kulturhistorisk utredning 5", 1972 och "Kulturhistorisk byggnadsinventering 30", 1982, båda utförda av Älvsborgs länsmuseum.

Området kan karaktäriseras som en gränsbygd där en utlöpare av den stora Västgötaslätten, Tunhemsslätten, möter det inre delarna av Bohuslän och södra Dalsland. Här sammanvävs fler landskapstyper, bergiga områden, mossmarker, sandiga och leriga jordar, öppna odlingsmarker, skogar, flera sjöar och vattendrag. Närheten till kustlandskapet och södra vänerlandskapet har medfört att bygden under årtusenden genomkorsats av handelsutbyten och kulturströmmar åt båda hållen. I denna gränsbygd möts tre landskap och tidigare två länder.

Vänersborgs kommun. Inventeringsområdet är skuggat.

Det geografiska läget har skapat olika förutsättningar för ett starkt förändringstryck på området och en instabilitet till skillnad t ex från de inre delarna av Västergötland. En sådan påverkan inbegriper bl a förhärjande krigshändelser, eller hot om sådana, mellan Sverige och Norge–Danmark under lång tid. Stor påverkan har också de stora kommunikationslederna haft för områdets utformning. Vattenvägarna på Vänern och Göta älv, landsvägarna med Edsvägen och de gamla stråken som motsvaras av nuvarande riksvägarna 44 och 45 samt järnvägarna Uddevalla–Vänersborg–Herrljunga järnväg och Bergslagsbanan. Bilden av ett område med stor föränderlighet framstår också genom att en betydande andel av de enskilda byggnaderna är ombyggda och förlorat sin ursprungliga utformning. Framträdande är här bl a bostads–bebyggelsen på landsbygden. Till det varierande bebyggelsemönstret bidrar också mötet mellan stad och land, med mellanliggande "halvurban" bebyggelse.

Bland de inventerade och särskilt beskrivna byggnaderna finns ett flertal funktioner representerade som avspeglar områdets heterogena karaktär. De kategorier som dominerar är små– och medelstora nedlagda eller brukade jordbruksfastigheter, inklusive torpbebyggelse, samt egnahem/villor. De senare förekommer främst i tätbebyggda områden i Vänersborgs utkanter. Större gårdsanläggningar är ovanliga och finns i princip endast representerade i det område mellan Vänersborg och Göta älv som utgör en del av storgodsbygden på Tunhems–slätten. Påpekas bör att de inventerade byggnaderna primärt ej valts ut p g a sin funktion utan för sitt kulturhistoriska värde varför urvalet ej med säkerhet kan sägas vara representativt för den förekommande bebyggelsen i sin helhet.

KULTURHISTORISKT VÄRDE, URVALSKRITERIER

Kulturhistoriskt värde inbegriper flera olika och ofta samverkande delvärden som kan tillmätas en byggnad eller en miljö. De kulturhistoriska värdena är i hög grad kvalitativa och därmed också ibland mer svårdefinierade än s k rena nyttovärden, bl a kortsiktigt ekonomiska. Som grundläggande kulturhistoriska värden kan man se **kunskaps- eller dokumentvärden** och **upplevelsevärden.**

Dokumentvärden är de kunskapsrelaterade värden som gör att bebyggelsen berättar något om sin tid. Den kan t ex berätta om näringsliv, samhällsmiljö, byggnads- eller bostadsskick, arbetsförhållanden, sociala villkor eller estetiska ideal. Genom att bebyggelsen bevaras ger den oss en möjlighet att förstå något om vår historia, ur t ex dessa aspekter.

Upplevelsevärden är de värden som skapar upplevelser hos betraktaren eller brukaren. Det kan t ex vara det arkitektoniska eller konstnärliga uttrycket, en enhetlig och harmonisk miljö, patinan som förmedlar åldrande och tid, eller de identitets- och symbolvärden som kan finnas hos bebyggelsen.

Värden som förstärker de grundläggande värdena är **autenciteten** (ursprungligheten hos bebyggelsen), det **pedagogiska** värdet (tydlighet och förståelighet). Dessutom har **sällsynthet** och **representativitet** ur såväl nationellt, regionalt och lokalt perspektiv stor betydelse.

Kulturhistoriskt värde utgörs inte bara av enstaka byggnader utan består ofta också av sammanhängande miljöer, där byggnader tillsammans med annat bildar en helhet. En gårdsanläggning på landsbygden utgörs inte bara av mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnaderna. I den kulturhistoriska bedömningen bör även inbegripas t ex bebyggelsens placering, vägsträckning, hägnader och omgivande kulturlandskap. En välbevarad helhetsmiljö har större kulturhistoriskt värde än en enstaka byggnad ryckt ur sitt sammanhang. Likaså kan enklare hus ha stor betydelse i landskapsbilden och tillsammans utgöra miljöer med högt kulturhistoriskt värde.

Det kulturhistoriska värdet används som motiv för urval och bevarande. Det urval byggnader och miljöer som redovisas i inventeringsrapporten bör bevaras eftersom de på olika sätt besitter ett kulturhistoriskt värde, vilket redogörs för i beskrivningarna. Det kulturhistoriska värdet bör användas för vägledning för vilka åtgärder som behövs vid vård och underhåll.

Av stor betydelse för det kulturhistoriska värdet och som urvalskriterie i en byggnadsinventering är byggnadernas ursprunglighet. I första hand avseende exteriören, men även en välbevarad interiör är betydelsefull. I det konkreta arbetet bedöms exteriöra byggnadsdelar som fasad, dörrar, fönster, tak samt övriga detaljer som arkitektonisk utsmyckning, skorsten, sockel m m. Till detta kommer så miljövärdet, både avseende fastigheten och som del i det omgivande landskapet/stadsbilden.

På vilket sätt bebyggelsen skall tas om hand redovisas mycket översiktligt under rubriken "Allmänna råd i byggnadsvård". Det finns också möjlighet att kontakta länsmuseet för råd och hjälp i dessa frågor.

Avseende urvalet av de redovisade kulturhistoriskt värdefulla miljöerna i denna rapport bör påpekas att detta är en renodlad byggnadsinventering. Det är alltså bedömningen av byggnadernas samlade kulturhistoriska värde inom ett avgränsat område som konstituerar de utpekade miljöerna. För ett utpekande av mer "heltäckande" kulturmiljöer måste även andra

faktorer vägas in i bedömningen. Det gäller då fornlämningar, kulturlandskap, historiska minnesmärken, naturvärden m m. Sådana miljöer utgörs bl a av s k riksintresseområden för kulturmiljövården. Dessa är utpekade av riksantikvarieämbetet och står under tillsyn av länsstyrelsen. De finns också angivna i kommunens översiktsplan. Inom inventeringsområdet finns tre riksintresseområden, vilka redovisas som bilagor. För de byggnader som ingår i någon av dessa har en notering gjorts i beskrivningen under respektive fastighet.

FÖRSLAG PÅ BYGGNADER SOM KAN KOMMA IFRÅGA FÖR SKYDDSFÖRESKRIFTER ENLIGT PLAN- OCH BYGGLAGEN, PBL ELLER KULTURMINNESLAGEN, KML (SE SPECIALLAGSTIFTNING S 103)

Väne-Ryrs socken:

Områdesbestämmelser/detaljplan föreslås för bebyggelsemiljö A, s 14, med särskilda skyddsföreskrifter för Örbacka 1:33, objekt nr 13, s 24–25.

Enskilt objekt: Objekt nr 2, s 17.

Vänersborgs stad:

Områdesbestämmelser/detaljplan föreslås för:

Bebyggelsemiljö A, s 32, med särskilda skyddsföreskrifter för objekt nr 10, s 50–51.

Bebyggelsemiljö C, s 36.

Bebyggelsemiljö E, s 40.

Bebyggelsemiljö F, s 42, med särskilda skyddsföreskrifter för objekt nr 61, s 89–90.

Bebyggelsemiljö G, s 43, med särskilda skyddsföreskrifter för objekt nr ~~5, 6~~ 6, 7 (s ~~47–48~~ 48-49) och nr 62 (s 91–92).

Enskilda objekt:

Objekt nr 17 (s 54–55), nr 27 (s 61–62), nr 33 (s 66–67), nr 39 (s 72–73), nr 60 (s 88–89) samt objekt nr 37 (s 70–71) tillsammans med objekt nr 40 och 41 (s 73–74).

INOM INVENTERINGSOMRÅDET FINNS FÖLJANDE BYGGNADSMINNEN ENLIGT KML:

Del av Objekt nr 38, Onsjö säteri, s 71–72.

Objekt nr 59, Äspered 3:1, Solliden, s 87.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE

VÄNE-RYRS SOCKEN

Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer

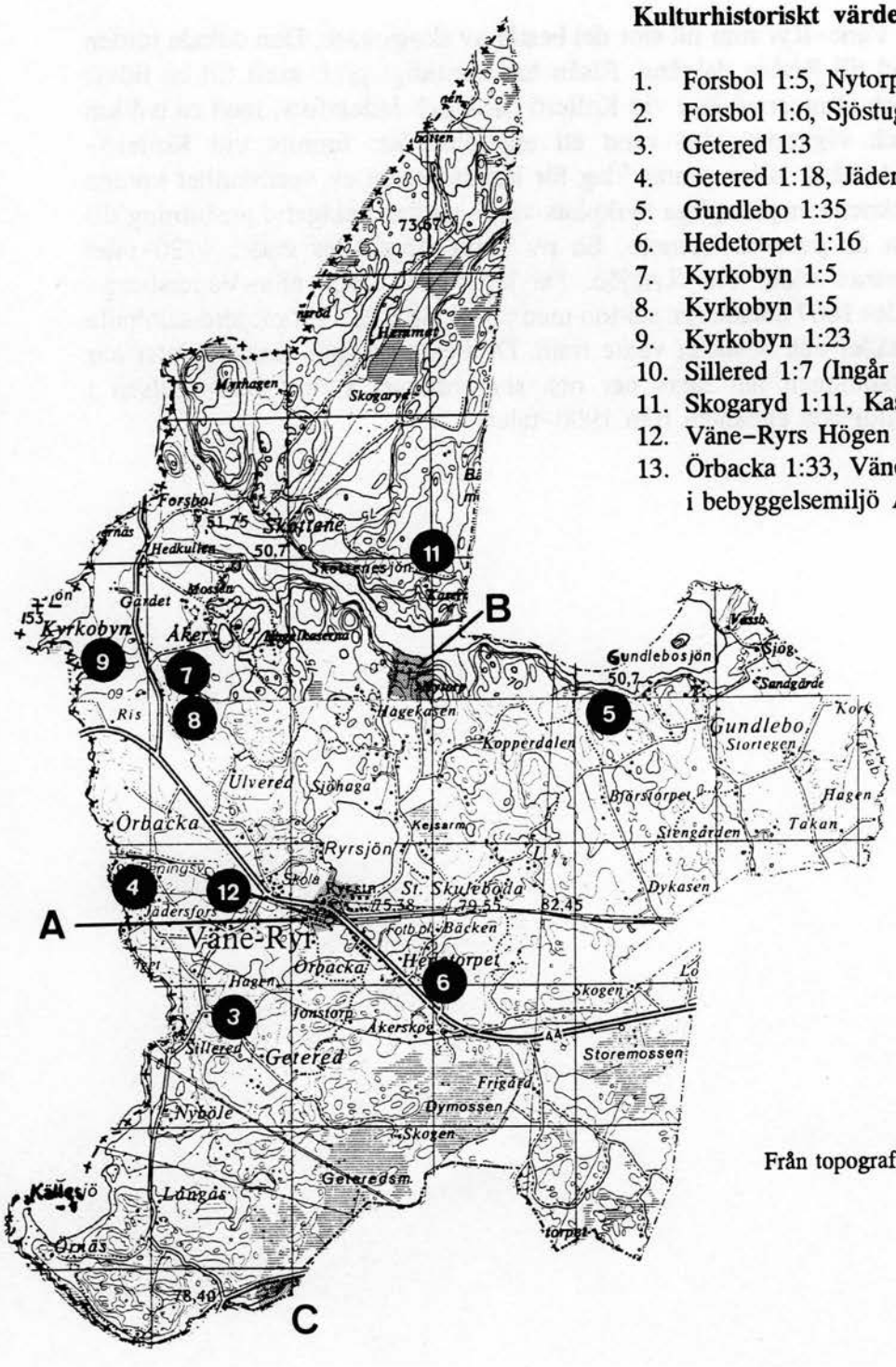
A. Miljön kring Väne-Ryrs kyrka och det tidigare stationssamhällets centrum

B. Odlingslandskap vid Skottenesjöns södra sida

C. Sommarstugeområde vid Öresjöns norra strand

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

1. Forsbol 1:5, Nytorp (Ingår i bebyggelsemiljö B)
2. Forsbol 1:6, Sjöstugan (Ingår i bebyggelsemiljö B)
3. Getered 1:3
4. Getered 1:18, Jädersfors f d kvarn
5. Gundlebo 1:35
6. Hedetorpet 1:16
7. Kyrkobyn 1:5
8. Kyrkobyn 1:5
9. Kyrkobyn 1:23
10. Sillered 1:7 (Ingår i bebyggelsemiljö C)
11. Skogaryd 1:11, Kaserna
12. Väne-Ryrs Högen 1:15
13. Örbacka 1:33, Väne-Ryrs f d komministerbostad (Ingår i bebyggelsemiljö A)

Från topografisk karta 8B NO och 8B SO

SOCKENBESKRIVNING

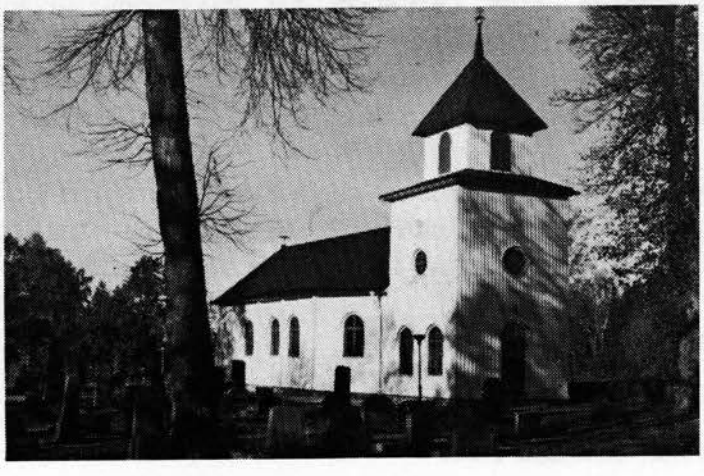
Socknen finns omnämnd i skrift från 1486, ursprugligen som Swderrydher. Senare har den benämnts Södra Ryr och från 1886 officiellt Väne-Ryr, till skillnad från socknarna Ryr i Dalsland (Sundals-Ryr) och i Bohuslän (Lane-Ryr). Alltsedan Vänersborg grundlades 1644 har socknen hört till detta pastorat med undantag under åren 1919-46 då Vassända-Naglum utgjorde eget pastorat med Väne-Ryr som annexförsamling. Socknen är Västergötlands västligaste liksom Skara stifts västligaste församling. Den gränsar i sydost och öst till förutvarande Vassända-Naglums socken (1945 delad mellan Vänersborg och Trollhättan). I sydväst och väst gränsar Väne-Ryr till Bohuslän. Gränsen följer till större delen Risån och utgjorde fram till 1658 riksgräns mot Norge. I norr går gränsen i en smal kil upp till Frändefors socken i Dalsland. Närheten till kustlandskapet och södra Vänerlandskapet har medfört att området under lång tid varit gränsbygd mellan Sverige och Norge och under årtusenden genomkorsats av handelsutbyten och kulturströmmar. Socknens centrum ligger idag ungefär 15 km från Vänersborg, Trollhättan och Uddevalla.

Flera småsjöar finns inom Väne-Ryr som till stor del består av skogsmark. Den odlade jorden är i huvudsak koncentrerad till Risåns dalgång. Risån har samtidigt givit kraft till en tidvis relativt omfattande stål- och järnmanufaktur vid Kollerö Bruk och Jädersfors, med ca två km avstånd. Även kvarn- och sågverksamhet samt ett tegelbruk har funnits vid Kollerö-Jädersfors. Kraftverk vid de båda fallen svarar idag för kontinuiteten av verksamhet knuten till Risåns vattenkraft. Socknens ursprungliga kyrkplats var även den belägen i anslutning till Risån, vid Kyrkesjön som ån passerar igenom. En ny kyrka uppfördes under 1730-talet geografiskt mer centralt strax söder om Ryrsjön. Då järnvägen Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga (UVHJ) öppnades 1867 anlades en station med postkontor här. Ett mindre samhälle med affärer, mindre verkstäder och bostäder växte fram. De flesta tidigare verksamheter har numera upphört, järnvägsstationen har lagts ner och stationshuset rivits. Bebyggelsen i samhället domineras av villor och egnahem från 1900-talet.

VÄNE-RYRS KYRKA

Kyrkan är centralt belägen i det lilla f d stationsamhället. Själva kyrkotomten har ett relatitvt trångt läge mellan landsvägen genom samhället (en tidigare sträckning av riksväg 44) och järnvägen Vänersborg–Uddevalla. Kyrkan är samhällets äldsta byggnad, uppförd på 1730–talet. Dess föregångare låg vid Kyrkesjön knappt tre km åt nordväst, nära gränsen till Bohuslän och dåvarande riksgränsen mot Norge. Denna kyrka var troligen av medeltida ursprung och betecknades vid slutet av 1600–talet som ett "bofälligt kapell", för litet och beläget i utkanten av socknen.

Även den nuvarande kyrkan är av trä. Ursprungligen en tornlös byggnad med klockstapel omedelbart öster om koret. 1905 genomgick den en omfattande reparation varvid den gamla klockstapeln revs och och ett torn byggdes på samma plats men i anslutning till kyrkan. På nedre botten i tornet, som således kom att ligga åt öster, inreddes sakristia. Kyrkan har renoverats 1938 och senast 1990. Altartavlan är ett vackert 1700–tals arbete. Bland övriga inventarier märks elva tavlor från 1700–talets början inramade i fyrkantiga fält i läktarbalustraden. Öster om kyrkan finns ett tidigare mindre gravkapell, uppfört 1951, numera brukat som förrådsbyggnad.

Väne–Ryrs kyrka mot sydost

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Vid Väne-Ryrs kyrka och det tidigare stationssamhällets centrum

Bebyggelsen i Väne-Ryrs samhälle är huvudsakligen lokaliserad kring den landsväg som tidigare var en del av riksväg 44 men som ersatts av en sydligare sträckning söder om byn. Strax öster om kyrkan korsar landsvägen järnvägen med en viadukt och ytterligare närmare kyrkan finns en vägkorsning "mitt i byn". Flera av samhällets nuvarande och tidigare gemensamhetsfunktioner finns samlade här.

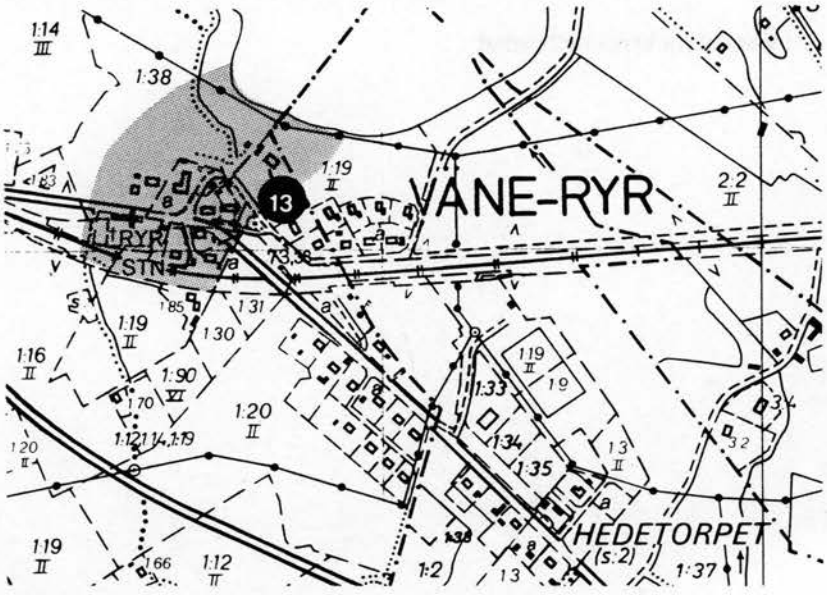
Från korsningen leder en mindre backe ned till platsen för den rivna järnvägsstationen. Alldeles i vägkorsningen ligger församlingshemmet, ursprungligen socknens första skolhus, enligt uppgift uppfört 1844. Ett årtal som kan sättas i samband med den allmäna folkskolestadgans införande 1842. En ombyggnad ägde rum 1944 då funktionen skiftade till församlingshem. Mitt emot församlingshemmet, mot väster, finns en nedlagd livsmedelsaffär av 1970-tals typ. Ytterligare två affärer har funnits i anslutning till vägkorsningen. En söder om församlingshemmet på motsatt sida av vägen, samt en norr om församlingshemmet i sluttningen ned mot den f d komminsterbostaden.

Alldeles norr om kyrkan är ytterligare två byggnader av allmän karaktär belägna. Ordenshuset inrymmer socknens äldsta förening, Logen Ryrs Framtid av IOGT grundad 1883. Huset som även inrymmer bostad uppfördes 1906 och har förändrats vid ett flertal tillfällen. På samma tomt ligger det tidigare sockenmagasinet, uppfört på initiativ av traktens bönder sannolikt under senare hälften av 1800-talet. Från 1922 fram till 1950-talet var här skola med lärarbostad på övervåningen. Från 1970-talet har byggnaden använts av Väne-Ryrs idrottsförening. Ett hundratal meter nordväst om vägkorsningen "mitt i byn" är den tidigare komministerbostaden belägen. En välbevarad representant för det tidiga 1900-talets villaliknande prästgårdar. Huvudbyggnaden är uppförd 1923 och privatbostad sedan 1962.

Området utgör socknens centrum och rymmer mycket av dess historia med stor betydelse för den lokala identiteten. Miljön utgör ett intressant exempel på en liten tätort som vuxit fram då en järnvägsstation anlades i anslutning till ett äldre sockencentrum.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är:
Örbacka 1:33 och 1:55.

Miljöskapande värde har: Örbacka 1:38.

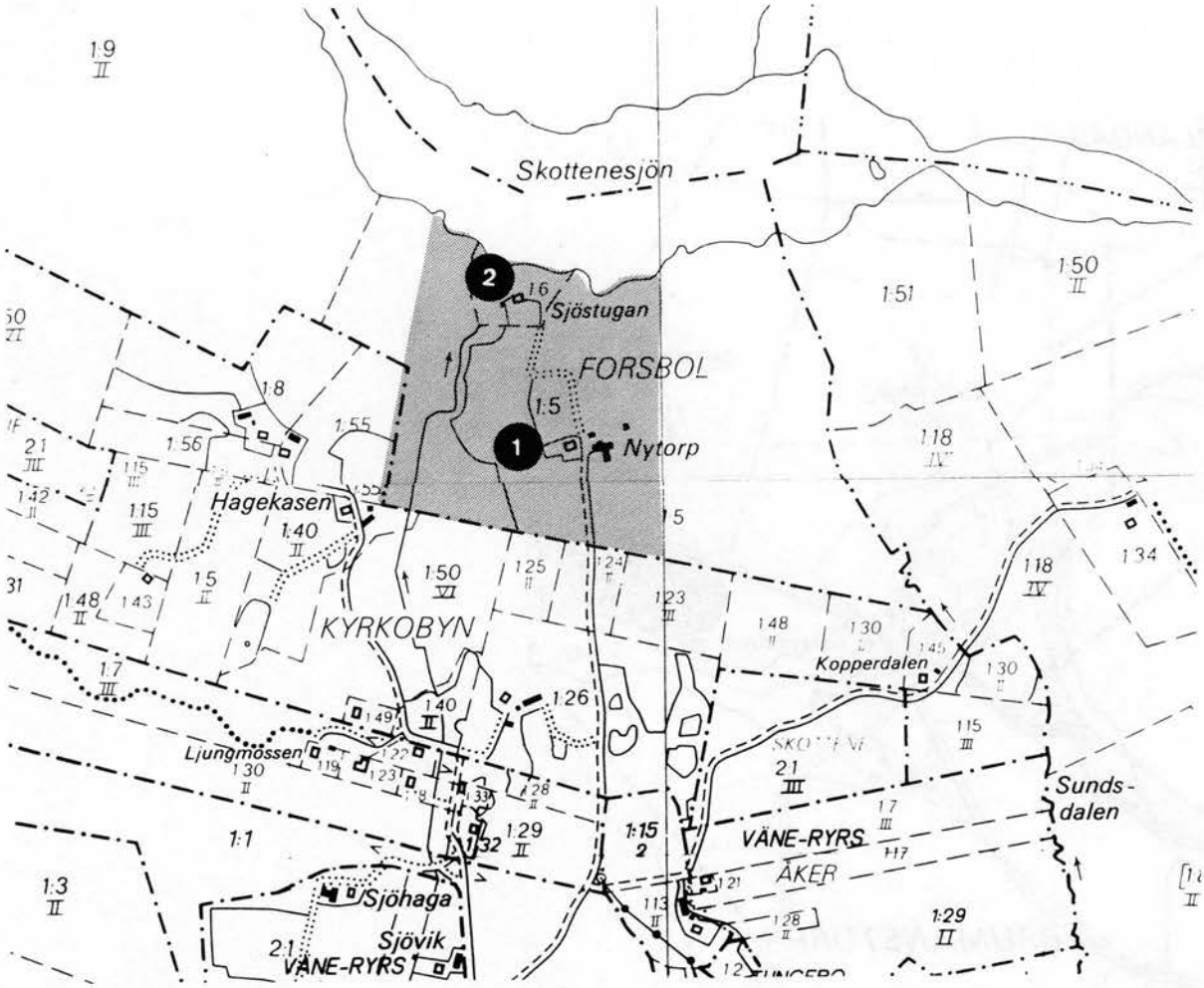

Från ekonomisk karta 8B 4h.

B. Odlingslandskap vid Skottenesjöns södra sida.

Intill en del av den långsmala Skottenesjöns södra finns ett halvöppet odlingslandskap vid gården Nytorp (Forsbol 1:5). Den öppna marken omges av skogsridåer och terrängen sluttar ner mot sjön. Närmast sjön är marken skogbevuxen. I skogskanten ligger här en för området unik sommarbostad från tidigt 1900-tal, Sjöstugan (Forsbol 1:6).

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är:
Forsbol 1:5 och Forsbol 1:6

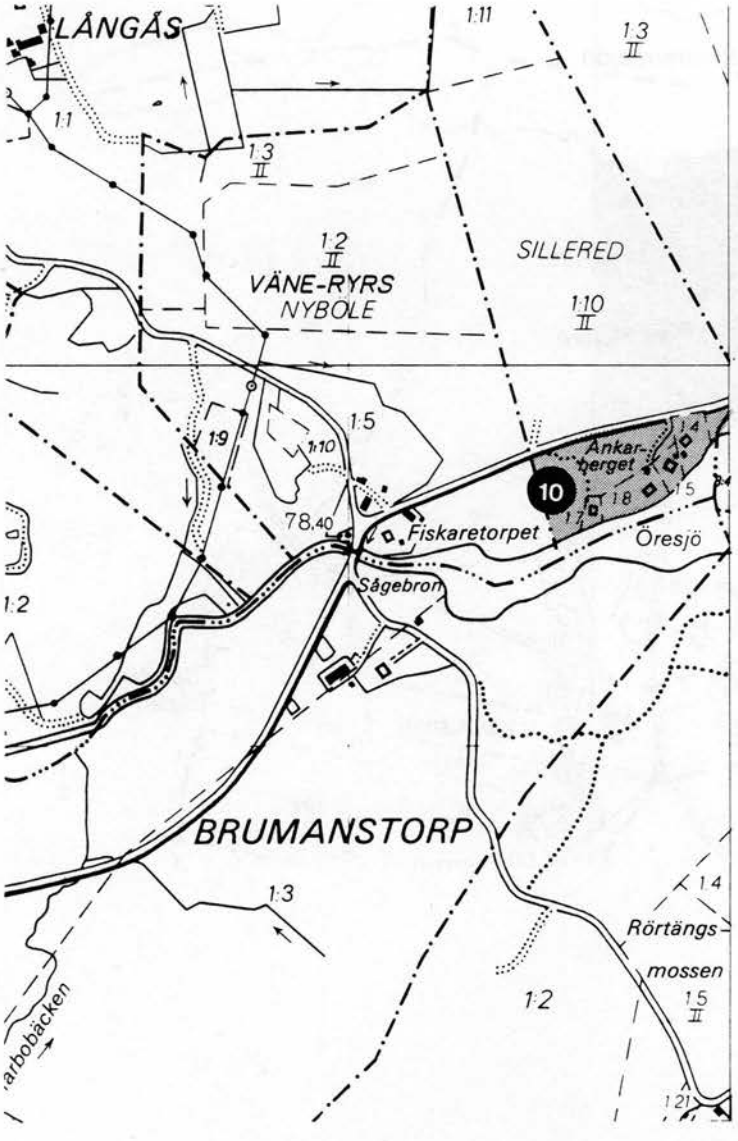
Från ekonomisk karta 8B 4h och 8B 5h

C. Sommarstugeområde vid Öresjöns norra strand

Längs Öresjöns norra sida finns ett område med sommarstugor huvudsakligen belägna i Trollhättans socken och kommun. De längst västerut belägna stugorna ligger dock i Väne-Ryrs sockens sydligaste del, även gränsande till Hjärtums socken i Lilla Edets kommun. Terrängen kring sjön består här av skogbevuxna mer eller mindre branta bergssidor längs sjökanten. Stugorna med i natursköna lägen intill sjön har i stor utsträckning en välbevarad karaktär i småskaligt utförande, typiskt för 1940–60–talen.

Fastighet med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är:
Sillered 1:7

Miljöskapande värde har: Sillered 1:4 och 1:8.

Från ekonomisk karta 8B 4g

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Forsbol 1:5, Nytorp

Bostad (1914), ladugård (1800–t), vedbod (1800–t), magasin (1800–t, f d smedja (1800–t), nytimrad stuga (1994), redskapsskjul.

Ingår i bebyggelsemiljö B.

Jordbruksfastighet belägen på en mindre höjd i halvöppet odlingslandskap ca 200 m söder om Skottenesjön. På ekonomiska kartan från 1890–talet stavas gårdsnamnet Nyttorp. Närmast mangårdsbyggnaden trädgård med bl a kökträdgård och fruktträd. Huset, av västsvensk dubbelhustyp, är uppförd i timmer 1914 och klätt med faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt med tvåkupigt tegel. Ekonomibyggnaderna som rymmer ett flertal funktioner, är faluröda och har taktäckning av tegel. På gården finns också en nybyggd timmerstuga uppförd på grunden av en äldre byggnad.

Gården utgör en väl sammansatt enhet väl placerad i det omgivande kulturlandskapet. Samtidigt är de enskilda byggnaderna välbevarade i äldre skick vilket sammantaget bidrar till ett högt kulturhistoriskt värde.

2. Forsbol 1:6, Sjöstugan

Bostad (ca 1915), bod (ca 1915), lekstuga (ca 1915), friggebod (ca 1990).

Ingår i bebyggelsemiljö B.

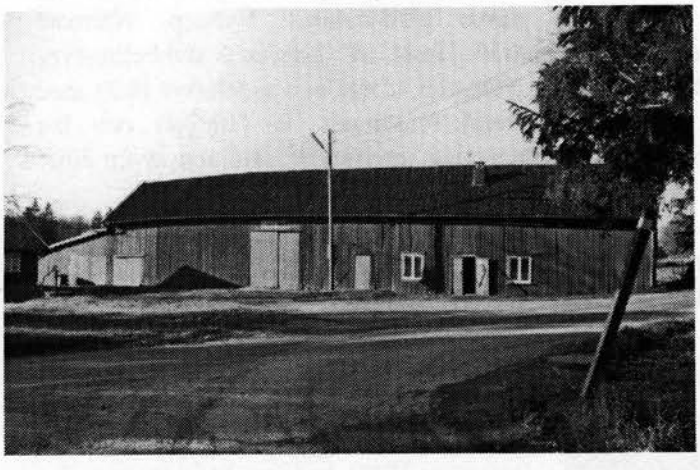
Sommarbostad belägen intill Skottenesjöns södra strand. Närmast söder om den halvöppna tomten är odlad mark, sedan tar skogen vid fram till sjökanten. Huvudbyggnaden i nationalromantisk stil från ca 1915 har faluröd locklistpanel, vita fönsterfoder och bågar. Fönstren är smårutsindelade och mansardtaket med valmade gavelspetsar täcks av trekupigt tegel. Enligt uppgift är huset uppfört som sommarbostad åt en ingenjör på Nohab i Trollhättan. På tomten finns ytterligare ett par byggnader, sannolikt samtida, en redskapsbod och en lekstuga i tidstypiskt utförande.

Sjöstugan besitter ett högt kulturhistoriskt värde som motiveras av dess väl anpassade läge i landskapet, välbevarade ursprungliga karaktär och funktion som äldre sommarbostad med tidstypiska arkitektoniska kvaliteter.

3. Getered 1:3

Bostad (1800–t), vedbod/dass (1800–t), ladugård/lada, loge (1880–1910), hönshus, bostad? (1880–1920), magasin (1880–1920).

Ladugård/lada, loge

Jordbruksfastighet belägen i halvöppet odlingslandskap i Risåns dalgång. Gården delas av ett vägskäl där en asfalterad landsväg möter en grusväg. Söder om vägskälet finns mangårdsbyggnaden med en trädgård inramad av en häck samt en uthus med vedbod och avträde. De övriga tre ekonomibyggnaderna ligger norr om vägskälet. Bostadshuset är timrat och klätt med faluröd locklistpanel. Sadeltaket täcks av tegel. Samtliga ekonomibyggnader är också brädfodrade och faluröda.

Gården är belägen i ett visuellt strategiskt läge i vägskälet där landsvägen samtidigt böjer av något. Gårdsbildningen utgör samtidigt utgör en väl sammanhållen enhet där de enskilda byggnadernas ursprungliga karaktär är bevarad.

4. Getered 1:18, Jädersfors f d kvarn

Kraftverk (1890–1920), skjul.

Kvarnbyggnad belägen vid Risån som här närmast omges av en lövskogsbevuxen ravin i ett halvöppet odlingslandskap. Risån utgör här gräns mellan Älvsborgs och Bohus län liksom mellan landskapen Västergötland och Bohuslän och var således del av den gamla riksgränsen mellan Sverige och Norge. Ån byter längre uppströms namn till Bäveån och har sitt utlopp i västerhavet och Byfjorden vid Uddevalla.

Ca två km nedströms den tidigare kvarnbyggnaden fanns från 1700–talet fram till 1900–talets början Kollerö järnbruk. Spåren från brukstiden försvann då Uddevalla stad anlade kraftsstation vid Kolleröfallet 1936. Som annex till Kollerö anlades i början av 1800–talet ett bruk vid Jädersfors vilket ursprungligen kallades Nya verket. Den huvudsakliga produktionen vid Jädersfors upptogs av olika smidesprodukter. Vid platsen för bruket, nedlagt 1916, startades 1918 kvarnrörelse då den nuvarande byggnaden uppfördes. Denna inrymde också ett sågverk. Verksamheten består idag av ett kraftverk som drivs av Uddevalla energiverk. Kvarnrörelsen upphörde sannolikt vid 1960–talets mitt eller omkring 1970 och drevs med vattenkraft genom turbiner.

En mindre grusväg leder österifrån fram till den trevåniga kvarnbyggnaden i trä. Söder om huset har ån dämnts upp och här finns betongfundament, en mindre bro och dammluckor. Kvarnbyggnadens fasad har liggande fassponpanel och är liksom fönstren omålade. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Nordväst om och i anslutning till huvudbyggnaden ligger ett större skjul. Båda byggnaderna är i direkta behov av underhållsåtgärder.

Kvarnbyggnaden vid Jädersfors besitter ett stort kulturhistoriskt värde genom sin tidigare och nuvarande funktion. Byggnaden utgör en del av ett långt kontinuerligt nyttjande av vattenkraften i Risån. Samtidigt är byggnaden välbevarad i sitt ursprungliga utförande och utgör tillsammans med dammanläggningen en betydelsefull enhet.

5. Gundlebo 1:35

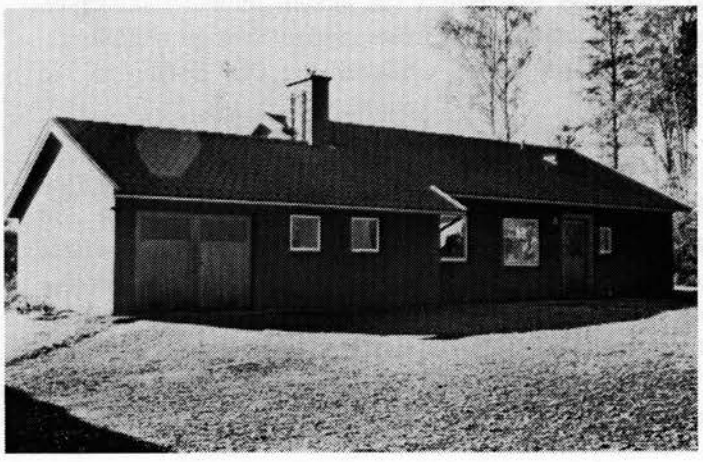

Bostad (1900–1920), lada/ladugård, förråd (1900–1920), bod.

Bostadsfastighet, sannolikt f d torpställe eller mindre jordbruk numera omvandlat till sommarbostad. Fastigheten är belägen i skogsbrynet ca 200 m norr om en grusväg från vilken en mindre väg leder genom ett fält med förvuxet gräs fram till byggnaderna. Fastigheten finns inte på 1890–talets ekonomiska karta vilket bör innebära att den tillkommit under tiden ca 1900–1920 att döma av bostadshusets utformning. Huset är klätt med röd locklistpanel och har vita fönster. På södra långsidan finns en utbyggd farstu och på östra gaveln en s k snedtäcka. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. På fastigheten finns också en byggnad som inrymt ladugård och lada samt en delvis nedrasad bod.

Byggnaderna, främst bostadshuset har bevarat sina ursprungliga utseenden och miljön är karaktäristisk för kategorin torpställen/småbruk i jordbruks– och skogsbygden.

6. Hedetorpet 1:16

Bostad/garage (ca 1960), bod (ca 1920–50), bod (1950–70).

Bostadsfastighet belägen i utkanten av Väne-Ryrs samhälle. Mellan den nuvarande sträckningen av riksväg 44 och dess föregångares genom Väne-Ryr finns ett 15-tal villor/egna hem. Hedetorpet 1:16 ligger alldeles norr om och på en lägre nivå än nuvarande väg 44 med villaträdgården avgränsad i söder av vägbanken. En mindre grusväg leder fram till fastigheten som är belägen något avsides från övrig villabebyggelse och avskiljd från denna av ett skogsparti och öppet fält. Bostadshuset är uppfört ca 1960 och har fasad av rödfärgad ädelputs med inslag av glimmer. Sadeltaket täcks av enkupigt tegel. Som uthus finns två bodar varav den ena sannolikt är äldre än bostadshuset.

Bostadshusets ursprungliga utformning är välbevarad och byggnaden utgör ett fint exempel på tidstypisk villabebyggelse.

7. Kyrkobyn 1:5

Bostad (1913), förråd/vedbod, f d ladugård, hönshus, lada, loge (1880–1920).

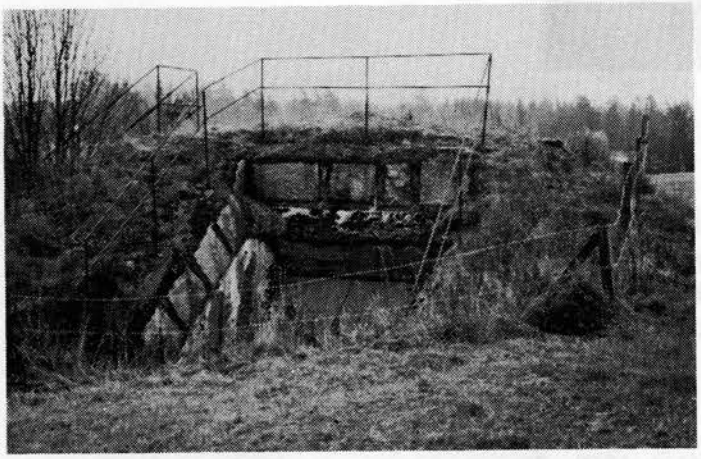
Jordbruksfastighet belägen i öppet jordbrukslandskap kring Risåns dalgång. Fastighetsbeteckningen indikerar närheten till Väne-Ryrs ursprungliga sockencentrum vid Kyrkesjön, ca en km åt nordväst härom. Vid sjön finns en ödekyrkogård och där fanns även kyrka. Väne-Ryrs nuvarande kyrka uppfördes på 1730-talet ca tre km sydost härifrån.

Gården ligger intill en mindre landsväg och förutom den grusade gårdsplanen finns en gräsmatta närmast bostadshuset. I öster avgränsas tomten av en sluttning ner mot en bäck. Manbyggnaden, av västsvensk dubbelhustyp är enligt uppgift uppförd 1913. Timmerstommen är klädd med ljusblå locklistpanel på nedervåningen och liggande fasspontpanel på övervåningen. Fönsterfodren är vita och bågarna röda. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Interiört finns välbevarade delar som dörrar och ett par kakelugnar.

Ekonomibyggnaden norr på gården inrymmer eller har inrymt, ladugård, lada, loge hönshus, vedbod och dass. Ladugårdsdelen är timrad, resten av stommen består av plank. Den brädfodrade fasaden är faluröd och sadeltaket täckt av enkupigt tegel.

Gårdens byggnader har ursprungliga exteriörer samt interiöra delar i tidstypiskt utformning. Manbyggnaden har dock en senare tillbyggnad åt öster. Gårdens placering i det öppna odlingslandskapet ger den ett visuellt strategiskt läge.

8. Kyrkobyn 1:5

Bunker (ca 1940)

Militär bunker belägen på ett öppet fält i odlingslandskapet kring Risåns dalgång. Bunkern är belägen ett femtiotal meter öster om en landsväg och ingår i en tidigare försvarslinje mellan Uddevalla och Vänerns sydspets. Linjen tillkom 1940 och stödde sig på raden av sjöar och terrängen däremellan. I ett första skede av andra världskriget, när Tyskland var starkt och Sverige svagt rustat, kalkylerades med en risk att inte kunna försvara gränsen mot Norge. Där fanns då enklare fältvärn och Dalsland samt norra Bohuslän betraktades utifrån ett "djupförsvarsperspektiv". Från 1942–43 kunde krigsmakten dock flytta fram positionerna och bygga upp en linje med fasta befästningar, stridsvagnshinder och skyddsrum längs gränsen. Ett exempel på detta är skansen vid Parsetjärn väster om Dals Ed. Försvarslinjen i passet Uddevalla–Vänersborg kom då att utgöra en andra försvarslinje och ett viktigt lås för försvaret av Göteborg mot norr.

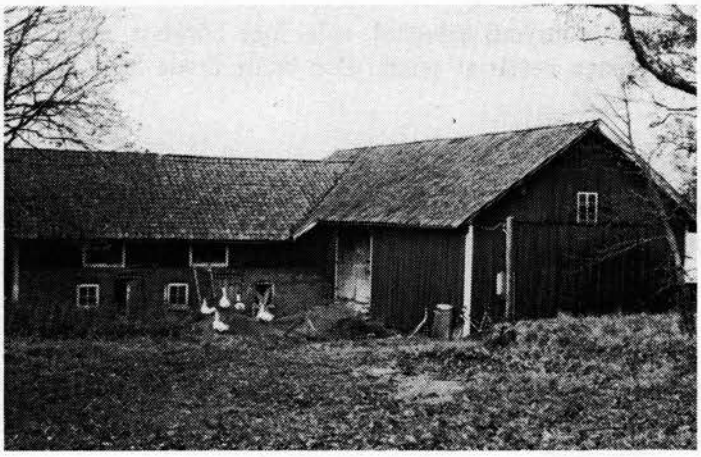
Bunkern på Kyrkobyn 1:5, troligen ett skyddsrum, är byggt av granit och betong. Den synliga formen är närmast rund och täcks huvudsakligen av gräsbevuxen jord. I anslutning till en större stålport mot norr finns järnräcken och mot öster finns en mindre ingång.

Bunkern är välbevarad och utgör ett betydelsefullt historiskt minnesmärke från andra värdskrigets beredskapsår.

9. Kyrkobyn 1:23

Bostad (ca 1860), ladugård (1916), vedbod/dass (1920–1940), hönshus (1920–1940), redskapsbod (1920–1940), mjölkrum (1920–1940), magasin/potatiskällare (1920–1940), f d smedja (1920–1940).

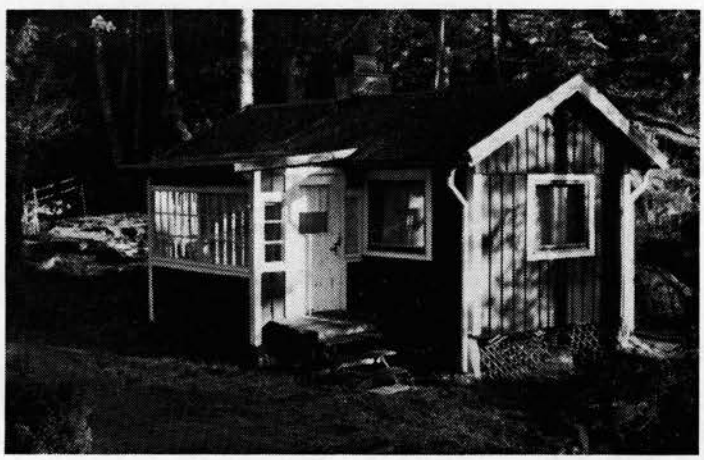
Ladugård

Jordbruksfastighet belägen på en mindre höjd i öppet odlingslandskap kring Risåns dalgång. Fastighetsbeteckningen indikerar närheten till Väne-Ryrs ursprungliga sockencentrum vid Kyrkesjön, ca en km åt nordväst härom. Vid sjön finns en ödekyrkogård och där fanns även kyrka. Väne-Ryrs nuvarande kyrka uppfördes på 1730-talet ca tre km sydost härifrån. Gården ligger intill en landsväg som leder i nord-sydlig riktning. På andra sidan vägen finns en ödegård på samma fastighet. Namnet Kyrkobyn är knutet till dessa två gårdar.

Mangårdsbyggnaden är enligt uppgift uppförd 1860. Timmerstommen är klädd med med gul locklistpanel. Fönstren är vita. Sadeltaket täcks av enkupigt tegel och glasverandan mot norr av papp. Mot väster finns ett utbyggt trapphus. Ekonomibyggnaderna är samtliga uppförda efter 1916 och har förutom ladugårdsdelen av tegel och mjölkrummet av betong enkla brädväggar.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess traditionella bebyggelseläge i närheten av Väne-Ryrs gamla sockencentrum, den traditionella uppsättningen av bevarade ekonomibyggnader samt mangårdsbyggnadens välbevarade karaktär.

10. Sillered 1:7

Sommarstuga (ca 1950), gäststuga (ca 1970), bod (ca 1950).

Ingår i bebyggelsemiljö C.

Sommarstuga belägen intill Öresjöns norra sida. Terrängen kring sjön består här av skogbevuxna mer eller mindre branta bergssidor längs sjökanten. Stugorna är placerade i natursköna lägen intill sjön.

På fastigheten finns tre byggnader. Sommarstugan, uppförd ca 1950, är klädd med faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt med eternitskivor. På västra långsidan finns en glasveranda. De övriga två byggnaderna är en bod och en senare uppförd gäststuga.

Sommarstugans kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade funktion med ursprunglig och tidstypisk karaktär. Den är samtidigt väl placerad i ett naturskönt läge intill sjön.

11. Skogaryd 1:11, Kaserna

Bostad (1880–1920), bod (1920–1950), dass (1920–1950), delvis raserad jordkällare (ca 1880–t), jordkällare (1920).

F d torpställe (markerat på 1890–talets ekonomiska karta), numera sannolikt sommarbostad. Socknens norra del består av ett glest bebyggt skogsområde norr om Skottenesjön. Av de tidigare få jordbruken är de flesta nedlagda och tidigare öppen odlingsmark är numera skogbevuxen. Vid Kaserna finns en delvis igenvuxen trädgård och halvöppen mark närmast byggnaderna. Söder om gården sluttar terrängen mot söder och ger en vid utsikt över skogen.

Bostadshusets fasad är klädd med faluröd locklist. Fönstren är vita och sadeltaket täckt av tvåkupigt tegel samt tegelimiterande plåt. Planen är korsformig och interiören är i övrigt välbevarad med bl a kakelugn och snickerier. På grunden efter en troligen mindre ladugårdsbyggnad finns en bod. I övrigt finns ett avträde och två jordkällare varav en delvis rasat samman.

Kaserna besitter ett stort kulturhistoriskt värde som karaktäristisk representant för ett torpställe beläget i socknens skogsområde. Anläggningens tidigare utformning är är fortfarande tydligt avläsbar och bostadshuset välbevarat såväl exteriört som interiört. Samtidigt finns betydelsefulla miljömässiga värden genom dess läge i landskapet.

12. Väne–Ryrs Högen 1:15

Bostad (ca 1925), bod (1925 + utbyggd ca 1940–t), bod (ca 1940–t), vedbod (ca 1940–t), matkällare (ca 1940–t).

Bostadsfastighet belägen ca 500 m sv om villabebyggelsen kring Väne–Ryrs skola, riksväg 44 och järnvägen Uddevalla–Vänersborg. Fastigheten ligger invid en mindre landsväg och är närmast omgiven

av ett par villatomter, ett skogsparti samt öppen betesmark. Trädgården har tidstypisk karaktär med bl a grusad gång, staket och en trädrad längs vägen.

Bostaden är uppförd ca 1925, enligt uppgift av timmer, och klädd med faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och taket täcks av tvåkupigt tegel. På södra långsidan finns en glasveranda och på den norra en s k snedtäcka. Planen är korsformig och interiören välbevarad med bl a ett par rörspisar. Uthusen består av ett par bodar, en vedbod och en matkällare. Bodarnas och vedbodens tak är täcks av enkupigt tegel.

Fastighetens kulturhistoriska värde utgörs av dess tidstypiska karaktär som egna hem från 1920-talet. Såväl miljön som helhet och de enskilda byggnaderna är välbevarade.

13. Örbacka 1:33, Väne-Ryrs f d komministerbostad

Bostad (ca 1923), garage/förråd, f d ladugård/lada, brygghus/bagarstuga med bakugn (1800-t).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

Bostad

Bostadsfastighet belägen i norra kanten av Väne-Ryrs samhälle. 1919 blev Vassända-Naglums församling eget pastorat med Väne-Ryr som annexförsamling. Nya prästgårdar byggdes då på båda ställena. Bostadshusen, båda enligt uppgift färgida 1923, är i stort identiska. Komministerbostaden har varit privatbostad sedan 1962. Från sydväst leder en grusad infart in på tomten till en rundel med vårdträd framför huvudbyggnaden. Från husets baksida finns utsikt mot Ryrsjön som ligger ca 100 m norrut. Byggnaden, uppförd 1923, är klädd med beige locklistpanel. Fönsterfodren är grå och bågarna vita. Mansardtaket med valmade gavelspetsar täcks av tvåkupigt tegel. Planen är sexdelad och väsentliga delar av interiören är välbevarad.

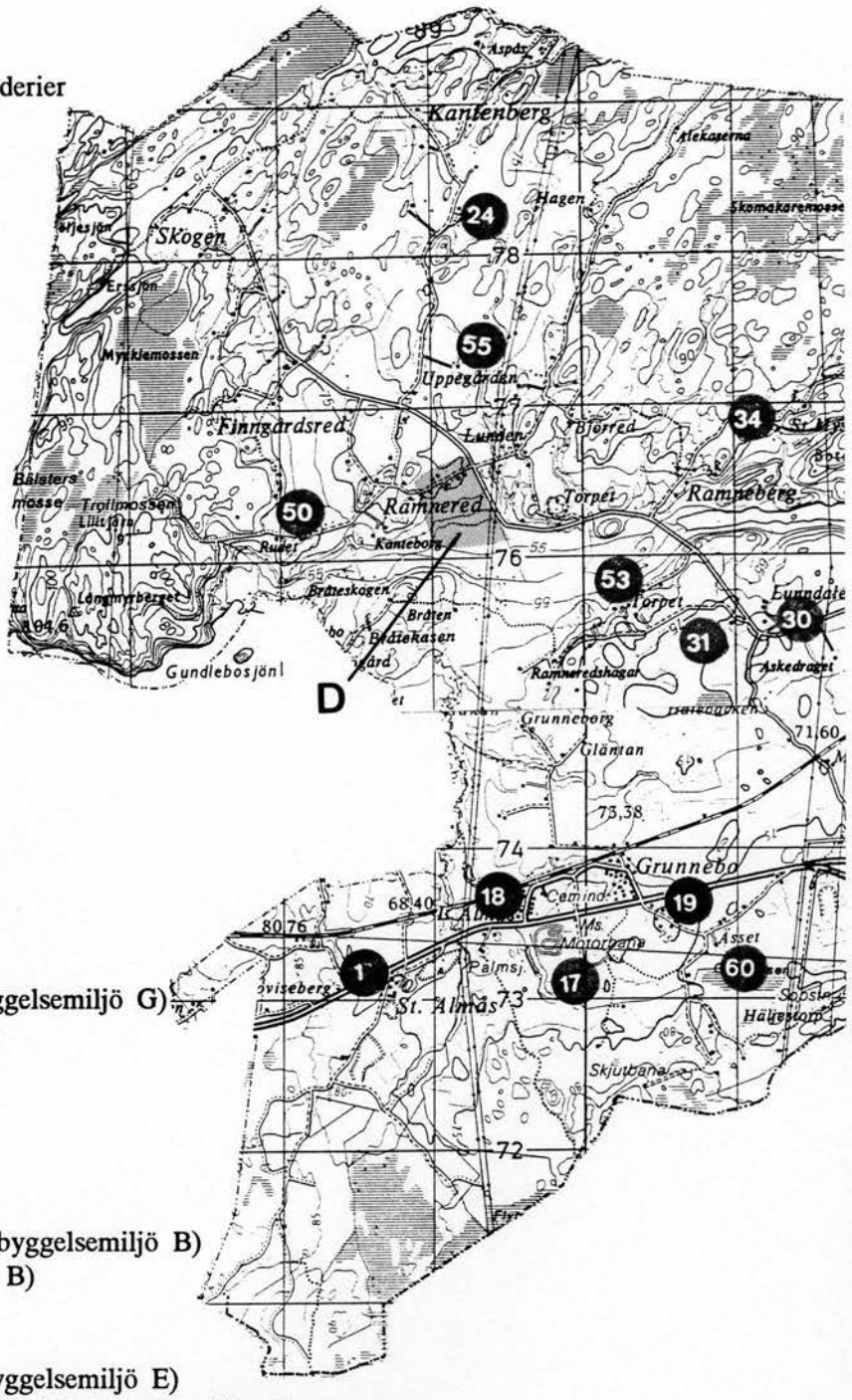
Ekonomibyggnaden har inrymt flera funktioner, brygghus, bagarstuga (bakugnen är bevarad), mindre ladugård och lada. Stommen är både timrad och av brädor med faluröd locklistpanel.

Den f d komministerbostaden är en god representant för 1920-talets prästgårdar. Såväl miljön som de enskilda byggnaderna besitter ett stort kulturhistoriskt värde genom den välbevarade utformningen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE, DEL AV VÄNERSBORGS STAD

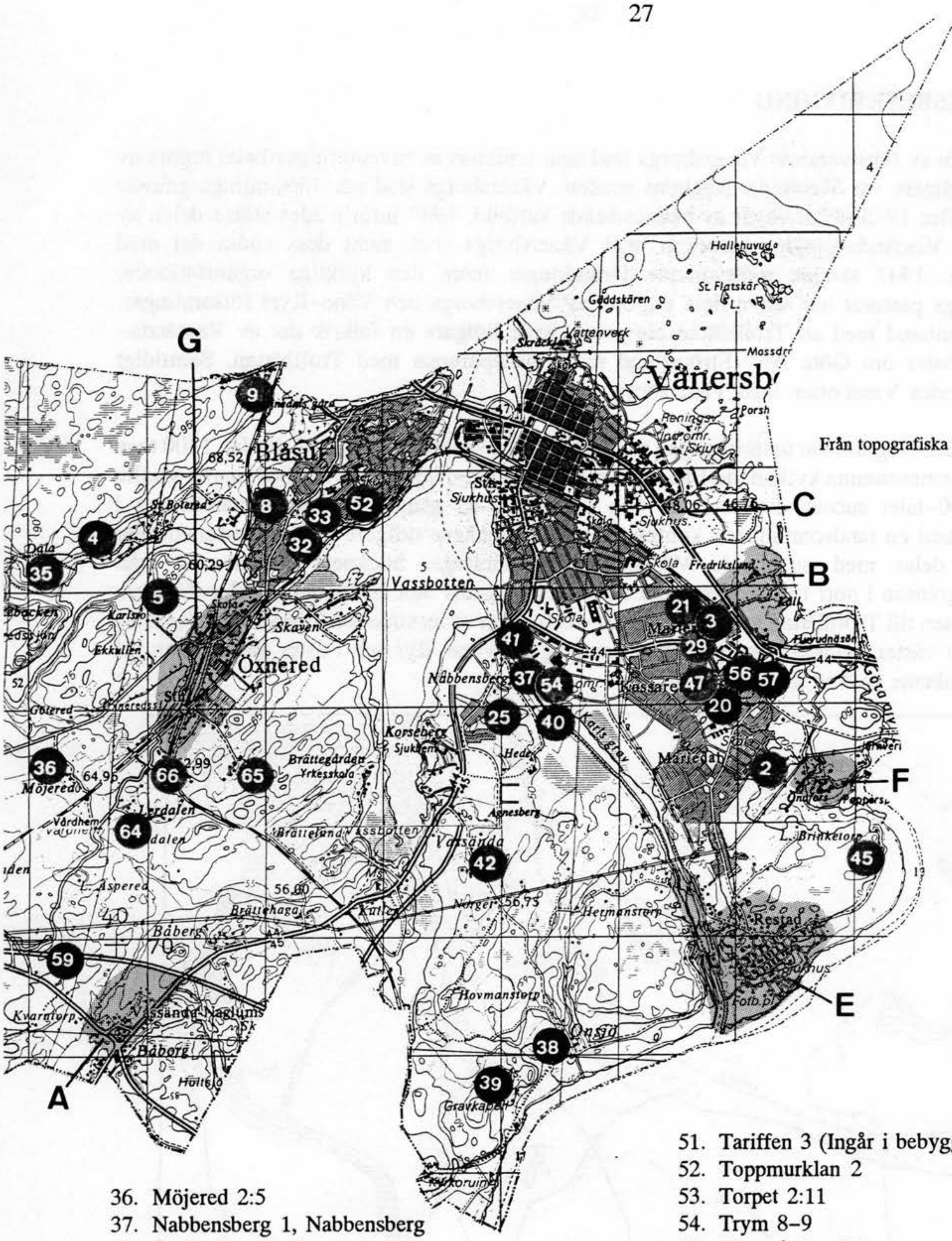
Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer

A. Vid Vassända–Naglums kyrka
B. Fredrikslund och Källshagen – två f d landerier
C. Holmängens koloniområde
D. Ramnered
E. Restad f d sjukhus och slussområdet vid Brinkebergskulle
F. Önafors
G. Öxnered

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

1. Stora Almås 3:6
2. Blåvingen 4
3. Borren 2
4. Botered 2:38
5. Botered 3:6, Karlsro
6. Botered 3:15 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
7. Öxnered 5:1 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
8. Boxern 2
9. ~~Bräckan 1:4~~ Blåsut 1:4
10. Båberg 3:33 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
11. Båberg 3:34 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
12. Båberg 3:36 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
13. Båberg 3:44 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
14. Båberg 3:1 (Ingår i bebyggelsemiljö A)
15. Dalsberg 3, Öxnereds skola (Ingår i bebyggelsemiljö G)
16. Godsfinkan 2 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
17. Grunnebo 2:8, Grunnebo hed
18. Grunnebo 2:45, Grunnebo f d skola
19. Grunnebo 3:33
20. Hackan 3
21. Hammaren 4
22. Holmängen 1:12, Fredrikslund (Ingår i bebyggelsemiljö B)
23. Holmängen 1:16 (Ingår i bebyggelsemiljö B)
24. Kanteborg 2:16
25. Kaplanen 2
26. Karls grav 1:1, Gustafs sluss (Ingår i bebyggelsemiljö E)
27. Karls grav 1:1, Brinkebergskulle sluss (Ingår i bebyggelsemiljö E)
28. Karls grav 1:2 (Ingår i bebyggelsemiljö E)
29. Kniven 4
30. Lunndalen 2:2
31. Lunndalen 2:2
32. Låckered 10
33. Låckered 11
34. Myskebacken 2:3, Stora Myskebacken
35. Myckebacken 2:5, Dala

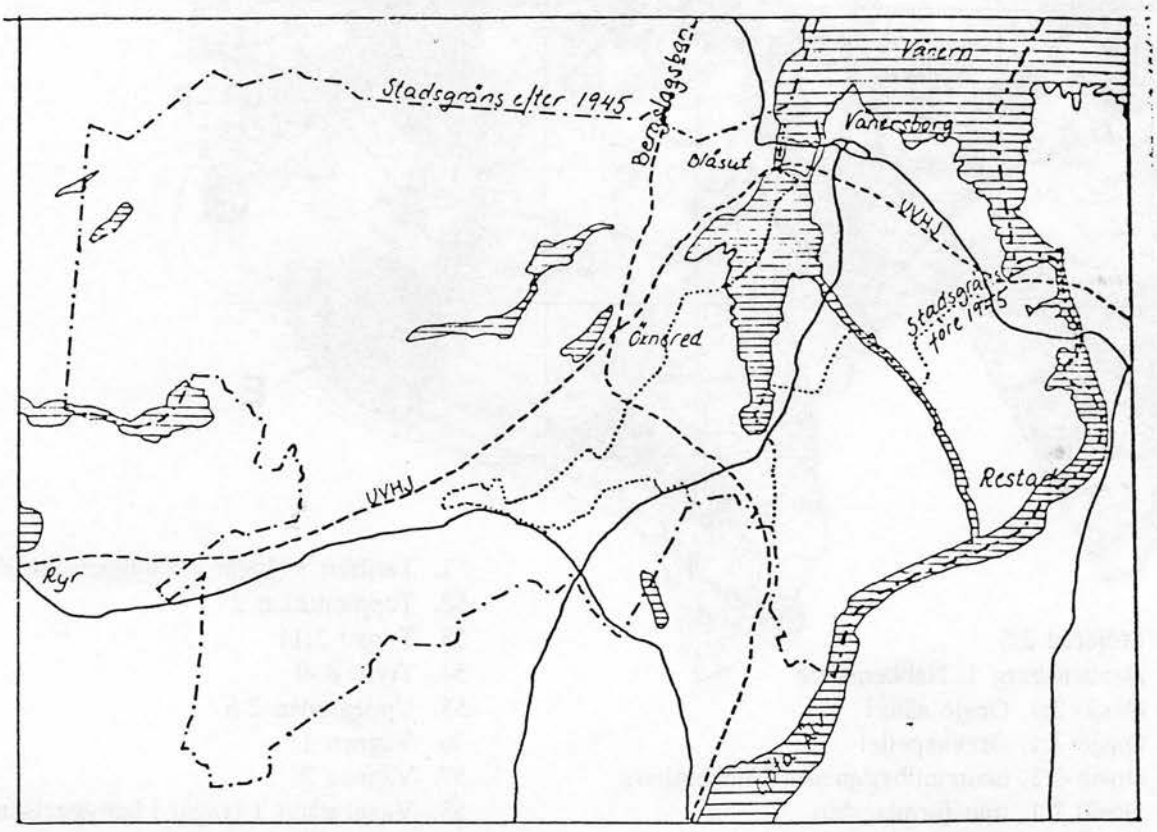
Från topografiska kartan 8B NO och 8B SO

36. Möjered 2:5
37. Nabbensberg 1, Nabbensberg
38. Onsjö 2:1, Onsjö säteri
39. Onsjö 2:1, Gravkapellet
40. Onsjö 2:1, ekonomibyggnader Nabbensberg
41. Onsjö 2:1, transformatorhus
42. Onsjö 2:2, Vassända f d prästgård
43. Ramnered 2:6 (Ingår i bebyggelsemiljö D)
44. Ramnered 2:7 (Ingår i bebyggelsemiljö D)
45. Restad 3:2, Juta
46. Restad 3:3 (Ingår i bebyggelsemiljö E)
47. Räfsan 7
48. Rälsbussen 3 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
49. Rälsbussen 2, Solhem (Ingår i bebyggelsemiljö G)
50. Rödet 2:1, Rudet
51. Tariffen 3 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
52. Toppmurklan 2
53. Torpet 2:11
54. Trym 8–9
55. Uppegården 2:6
56. Vagnen 1
57. Vagnen 2
58. Växelspåret 1 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
59. Äspered 3:1, Solliden
60. Ässet 2:3
61. Önafors 5:4, Önafors herrgård (Ingår i bebyggelsemiljö F)
62. Öxnered 2:1, Öxnereds station (Ingår i bebyggelsemiljö G)
63. Öxnered 5:6 (Ingår i bebyggelsemiljö G)
64. Öxnered 3:15, 3:16
65. Öxnered 4:14, 4:16
66. Öxnered 5:10, Mankärr

OMRÅDESBESKRIVNING

Huvuddelen av förutvarande Vänersborgs stad som omfattas av inventeringsarbetet utgörs av det som tidigare var Vassända–Naglums socken. Vänersborgs stad och församlings gränser före och efter 1945–47 framgår av nedanstående kartbild. 1945 införlivades större delen av dåvarande Vassända–Naglums socken med Vänersborgs stad, samt dess södra del med Trollhättan. 1947 skedde motsvarande förändringar inom den kyrkliga organisationen. Vänersborgs pastorat har sedan dess utgjorts av Vänersborgs och Väne–Ryrs församlingar. 1916, i samband med att Trollhättan blev stad, hade tidigare en folkrik del av Vassända–Naglum väster om Göta Älv (Strömslund mm) inkorporerats med Trollhättan. Samtidigt inkorporerades Vassbotten med Vänersborg.

Vassända och Naglum var ursprungligen två socknar som sammanslogs 1887. Redan 1800 togs dock den gemensamma kyrkan vid Båberg i bruk, Vassända–Naglums kyrka.Socknarna smälte under 1800–talet succesivivt samman och fick 1862 en gemensam kommunalstämma i samband med en landsomfattande kommunalreform. Sockens tidigare gränser sammanfaller till stora delar med nuvarande Vänersborgs församlings. Socknen sträckte sig från Dalslandsgränsen i norr till Öresjön, som delvis bildar gräns mot Bohuslän, i söder. Numera följer gränsen till Trollhättan grovt sett en väst–östlig linje strax söder om Vassända–Naglums kyrka. Mot väster gränsar Vänersborgs församling till Väne–Ryr och i öster går gränsen till Västra Tunhems socken längs Göta älv.

Vänersborgs stadsgräns före och efter inkorporeringen med Vassända–Naglums socken 1945. (Ur Johansson, CTH 1975)

Landskapsbilden kännetecknas av odlade dalslätter mellan brant uppstigande låga bergsplatåer. Odlingsmarken finns främst kring nuvarande och tidigare sjöar och vattendrag. Botereds – och Öxneredssjöarna sträcker sig i öst–västlig riktning mot Gundlebosjön i Väne–Ryr och ingår i ett stråk med sjöar som en gång var tänkta som en del av ett kanalsystem mellan Vänersborg och Uddevalla. Likaså finns från Vassbotten, en eutrof (avsnörd vik) vid Vänerns sydspets,

ett stråk med odlingsmark längs Edsvägen söderut mot Trollhättan. I områdets sydöstra del ligger de stora egendomarna Onsjö och Önafors i utkanten av den bördiga Tunhemsslätten på andra sidan Göta älv. Jordbruksbebyggelsen domineras annars av små- och medelstora gårdar med torpbebyggelse i utkanterna av de öppna odlingsområdena.

Huvuddelen av Vänersborgs stadsbebyggelse är belägen på norra delen av den ö (Huvudnäsön) som omsluts av Vänern, Göta älv, Vassbotten och Karls grav. Sammanhängande tätbebyggelse sträcker sig nordväst härom över Blåsut till Öxnered. Utanför innerstaden dominerar villa- och egnahembebyggelse tillsammans med några områden med två- och trevånings flerbostadshus i stadens södra del.

I övrigt finns tätbebyggelse i Grunnebo. Samhället har vuxit fram kring den station som anlades vid Grunnebo hed (militärt övningsfält 1863–1906) utefter Uddevalla–Vänersborg–Herrljunga järnväg (UVHJ), klar 1867. Stationen är borta men rester av perrongen finns kvar. Bebyggelsen i det lilla samhället har tillkommit under 1900–talet och består av villor, några industrifastigheter, och vid den nedlagda skolan tre mindre flerbostadshus.

Socknarna Vassända och Naglum har medeltida eller äldre ursprung medan Vänersborg och dess föregångare Brätte utvecklats från 1500–talet och framåt.

Vassända, "vattnets ända" sjön Vassbottens södra spets är omnämnd sedan 1397. Platsen erbjöd en skyddad hamn och på grund av fallen i Göta älv tvingades man här att omlasta varor för hästtransport längs Edsvägen till Åkerström nedströms Trollhättefallen. Från 1500–talet ökade svensk exporthandel med bl a järn- och skogsprodukter från Värmland och Dalsland över Vänern och Göteborg. Vid Vassända växte handelsstaden Brätte fram (stadsprivilegier ca 1585). Stadens geografiska läge var dock ofördelaktigt ur militär synpunkt samtidigt som Vassbotten efter hand blev alltför grund för sjöfarten. Till detta kom handelskonkurrens från det nygrundade Göteborg (privilegier 1621). År 1644 gavs privilegier för den nya staden Vänersborg, till vilken flera byggnader flyttades. Framgrävda rester av Brätte finns idag vid Vassbottens södra ända och ca en km norr härom är grunden efter Vassändas medeltida kyrka belägen.

Naglums socken är omnämnd från 1397. Förledet i namnet kan härledas till betydelsen "i centrum" (jfr nav) syftande till bygdens centrala läge. Mellan byarna Naglum och Malöga vid Naglumssund fanns i äldre tider den viktigaste överfarten vid Göta älvs övre lopp. I samband med Vänersborgs framväxt övertogs dock den rollen av Nyebro, ursprungligen Rånnums bro, som byggdes i slutet av 1600–talet landsvägen österifrån till Vänersborg anlades. Naglums medeltida kyrkoruin är belägen ca 1200 m norr om Stallbackabron vilken därmed kan sägas vara en återgång till ett äldre kommunikationsläge. Ca två km söder nedströms älven, i Trollhättans kommun, finns resterna av den medeltida borgen Ekholm. Denna var belägen på Ekholmen, en liten ö numera kallad Slottsön, och var under en period förvaltningscentrum i Ekholms län som tidvis omfattade Väne, Flundre och Bjärke samt delar av Valbo, Åse och Viste härader.

Genom dess geografiska placering har olika kommunikationsleder haft stor betydelse för utvecklingen inom nuvarande Vänersborgs socken. Vid Brätte mötte vattenleden över Vänern vägen från Skara, Lidköping och det inre av Västergötland. Härifrån fortsatte landsvägar norrut mot Dalsland och västerut mot Uddevalla. Den från 1500–talet allt intensivare trafiken på Edsvägen kom från 1700–talets slut av övertas av kanaltrafik. Kanalen Karls grav påbörjades 1609, under Karl IX regeringsperiod, och den första slussen tillkom 1752. I och med öppnandet av "Gustafs slussar" 1777 minskade transporterna på Edsvägen och då hela

Trollhätte kanal öppnades 1800 upphörde de helt. Under 1860- och 70-talen tillkom järnvägen då Bergslagsbanan och Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga järnväg (UVHJ) anlades och möttes vid Öxnered. För kontinuiteten inom vägtrafiken svarar idag riksväg 44 och 45.

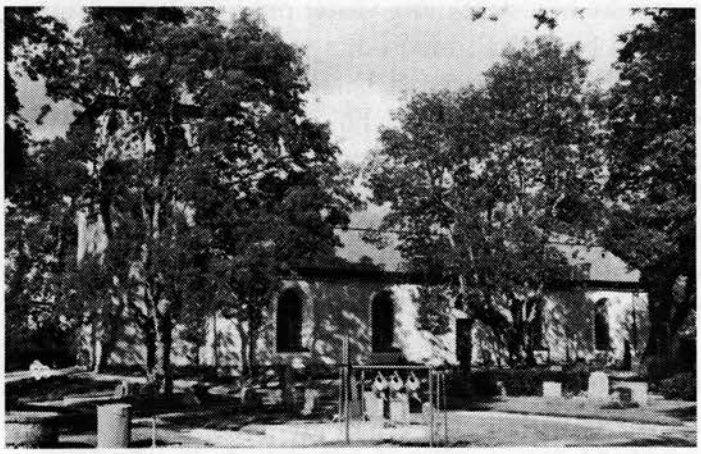
Till en gränsbygds historia hör också ett flertal spår efter krigshändelser och militära verksamheter. Vänersborgs var ursprungligen en befäst stad med strategiskt läge som gränspostering mot väster och som skydd för handelsvägen över Vänern mot Västerhavet.

Vid både den s k Hannibalsfejden 1644 och Gyldenlöwsfejden 1676 intogs staden och skövlades av dansk-norska trupper. Stadens militära övningsfält var från 1680-talet förlagt till Nygårdsängen, intill nuvarande Gropbron, från vilken dåvarande Västgöta-Dals regemente flyttade till Grunnebo hed 1863. Regementet upphörde 1906 och överflyttades till Kungliga Hallands regemente i Halmstad. Åren 1916-27 var Västgöta regemente förlagt till nyuppförda kasernbyggnader på det gamla landeriet Niklasbergs mark i Vänersborgs sydöstra del. Spåren efter verksamheten är fortfarande avläsbar genom de bevarade kasernbyggnaderna som är beläget i relativt nära anslutning till stadens centrala delar. Då markområdet (söder om Holmängen) reserverades för regementets räkning styrdes istället stadens utbyggnad söderut över Torpa.

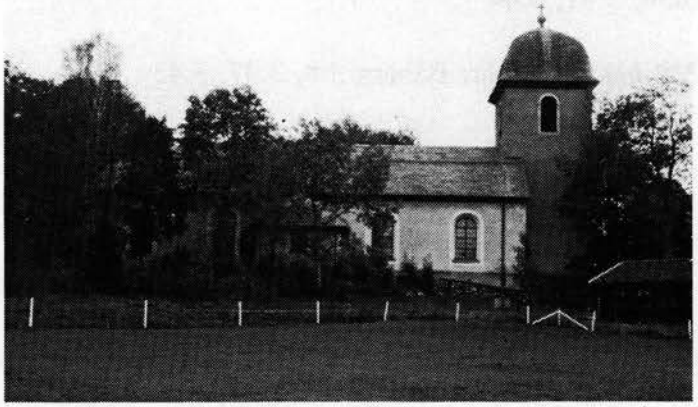
VASSÄNDA-NAGLUMS KYRKA

Kyrkan uppfördes 1797-99 för de dåvarande Vassända och Naglums socknar. Båda församlingarnas medeltida kyrkor ansågs vara så förfallna att ett gemensamt nybygge var motiverat. För ett nybygge var några av traktens inflytelserika, herrar medan allmogen ville behålla de gamla sockenkyrkorna. Dn nya kyrkan togs i bruk 1800 och 1887 slogs församlingarna samman. Vassända-Naglums socken upphörde 1945 då huvuddelen införlivades med Vänersborgs och en mindre del i söder med Trollhättans församling.

Kyrkan i sten är av imponerande storlek och består av ett enskeppigt långhus utan särskild korbyggnad men med utbyggd sakristia på norra sidan och torn i väster. Långhusets brutna tak är täckt med skiffer, liksom den låga tornhuven som kröns av en kula med förgyllt kors. Fönstren är rundbågiga och ingångar finns i väster och söder. Över västra ingången finns följande inskrift: "Wassända och Naglems församlingar byggde gemensamt i stället för två förfallna kyrkor detta herrans hus som med konungens tillåtelse Gusaf Adolph blef kalladt. Byggnaden företogs 1797, fullbordades i K Gustaf IV Adolps 8de regeringsår 1799". Kyrkan fick namnet Gustaf Adolf, vilket senare i folkmun blev Gustava. Under 1900-talet har namnet ändrats till Vassända-Naglums kyrka.

Vassända-Naglums kyrka mot söder.

Vassända-Naglums kyrka mot norr.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Vid Vassända–Naglums kyrka

Platsen blev sockencentrum i och med uppförandet av en för socknarna Vassända och Naglum gemensam kyrka, färdigställd 1799. De två socknarna sammanslogs sedan 1887. Marken tillhörde ursprungligen gården Båberg, belägen ca 1200 m nordväst härom. Området kring kyrkan har sedan kommit att benämnas Båberg.

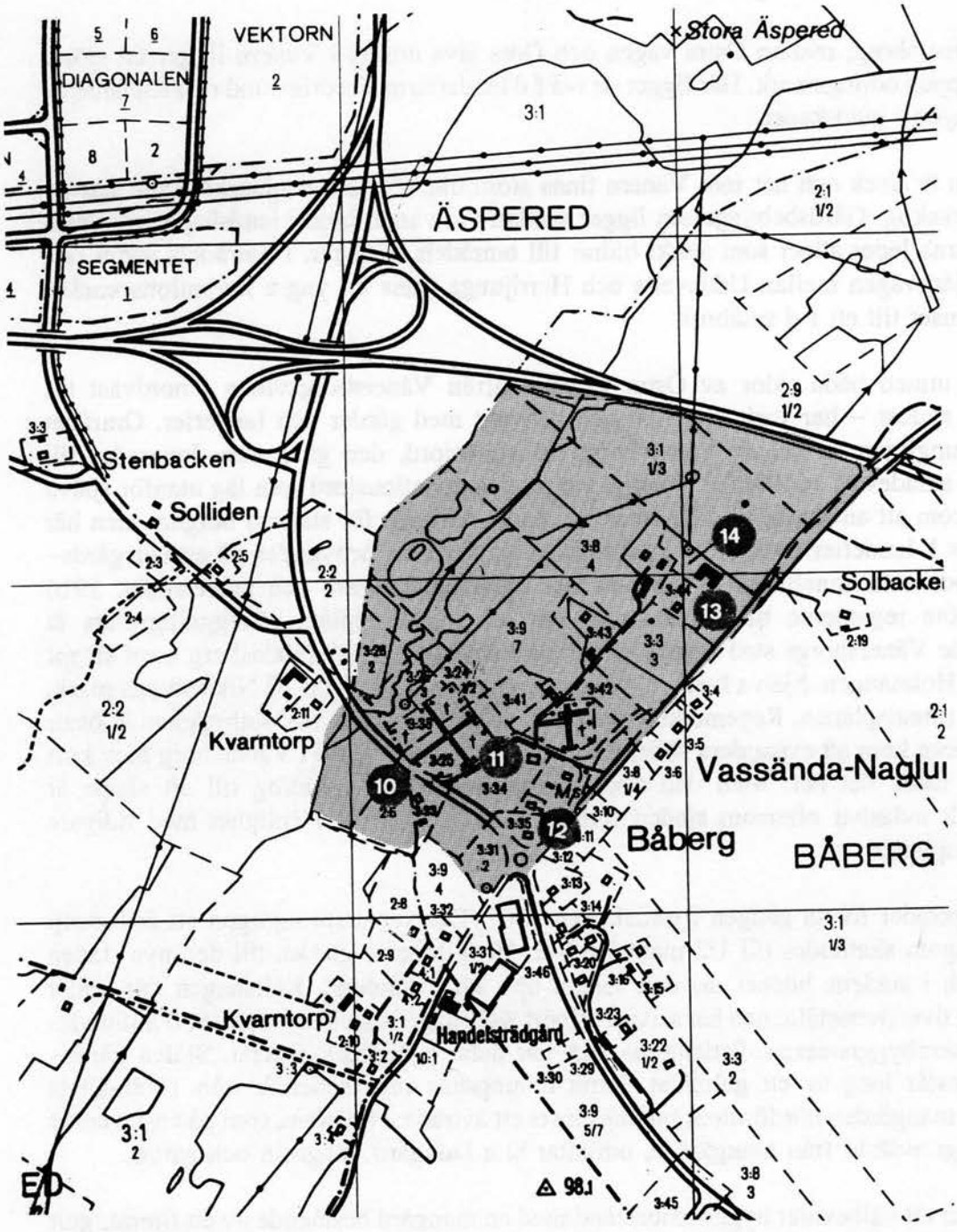
Vid kyrkan möts sedan gammalt Edsvägen och vägen mot Uddevalla från Vänersborg och Trollhättan. Edsvägen ingick som ett led i de omfattande varutransporterna mellan Vänern och Västerhavet via Göta älv. På grund av fallen mellan Vänern och Trollhättan tvingades man tidigare omlasta varor för landtransport denna sträcka. Transporterna ombesörjdes av bönderna i Vassända och Naglum vilka i flera fall blev helt beroende av dessa inkomster och gav upp jordbruket. Under 1700–talets mitt var ca 130 bönder och 600–900 hästar sysselsatta med transporterna. Verksamheten minskade från slutet av 1700–talet och upphörde i och med Trollhätte kanals invigning 1800. De större vägarna är numera dragna en bit i från kyrkan men namnet Båberg, som vägmötesplats, finns kvar för den trafikplats där riksväg 44 och 45 möts ca 1200 m nordväst om kyrkan. Föregångare till dagens trafikplats är en rondell ca 200 m söder om kyrkan medan den äldsta vägkorsningen är belägen i anslutning till kyrkotomtens sydöstra hörn.

Bebyggelsen kring kyrkan är belägen på en mindre höjdsträckning väster om Edsvägen. Längs Edsvägens västra sida löper också ett ca 600 m brett stråk med odlingsmark. Kyrkan är väl synlig från nuvarande riksväg 44 över de öppna fälten. Vägen är belägen ca 500 m norr om kyrkan. Mellan kyrkan och vägen finns tre gårdar längs den höjdsträckning som löper parallellt med Edsvägen. Närmast kyrkan är miljön lummig med lövträd och en större grusplan. En mindre väg leder förbi kyrkan och fram till den tidigare prästgården (numera privatbostad). Söder om kyrkotomten finns en höjd där församlingshemmet, den tidigare kyrkvakt–mästarbostaden och ett ordenshus (nykterhetsloge) är belägna. Intill vägsträckningen som utgör axel mellan kyrka och prästgård är kyrkogården belägen.

Miljön kring Vassända–Naglums kyrka innefattar flera av de byggnader som konstituerar ett traditionellt sockencentrum. Kulturhistoriskt värdefullt är också platsens historia och kontinuitet som vägmötesplats och belägenhet vid den en gång så betydelsefulla Edsvägen.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är: Båberg 3:1, 3:33, 3:34, 3:36, 3:41, 3:44

Miljöskapande är: Båberg 3:8, 3:37, 3:43

Från ekonomisk karta 8B 4i

B. Fredrikslund och Källshagen – två f d landerier

Sydöst om Vänersborg, mellan Östra vägen och Göta älvs utlopp i Vänern ligger ett större område med öppen odlingsmark. Här ligger de två f d landerierna Fredrikslund och Källshagen i markerade lägen i landskapet.

Odlingsmarken är flack och ner mot Vänern finns stora trädbevuxna hagmarker samt partier med gammal ekskog. Gårdsbebyggelsen ligger samlad vid varsin höjd i landskapet och fram till båda gårdarna leder alléer som starkt bidrar till områdets karaktär. I områdets södra del, alldeles intill järnvägen mellan Uddevalla och Herrljunga finns ett yngre kolonilottsområde samt boningshuset till ett f d småbruk.

Hela området utmed båda sidor av Östra vägen – ifrån Vänersborgsviken i nordväst till Huvudnäsön i sydost – har varit uppodlat och bebyggt med gårdar och landerier. Området utgjorde ursprungligen en del av Vänersborgs donationsjord, den gård som donerades till staden när den anlades på 1640–talet. Vanligt var att den donationsjord som låg utanför själva stadsområdet kom att användas till kålgårdar och andra odlingar för stadens borgare men här anlades också s k landerier. Dessa var jordbruksfastigheter som bebyggdes på ett herrgårds–liknande vis och som innehades av stadens mer bemärkta borgare och ämbetsmän. 1916 flyttade Västgöta regemente till Vänersborg. För att kunna upplåta förläggningsplats åt regementet hade Vänersborgs stad inköpt landerierna Källshagen och Niklasberg samt släppt till fri mark på Holmängen. Själva kassernbyggnaderna kom att uppföras på Niklasbergs mark, strax öster om rutnätsplanen. Regementet bildade ett stopp för vidare stadsutbyggnad åt öster varför Vänersborg kom att expandera söderut i stället. Regementets tid i Vänersborg blev kort – redan 1926 lades det ner. Men den stadsbyggnadsstruktur det bidrog till att skapa är fortfarande fullt avläsbar eftersom staden fortsatt att växa söderut i enlighet med tidigare uppgjorda stadsplaner.

Källshagen uppträder första gången i jordeboken 1567. Det var ursprungligen ett frälsetorp som så småningom skattlades till 1/2 mantal frälse. 1643 doneras gården till den nya staden Vänersborg och i stadens böcker tas den senare upp som "länderi". Källshagen var under regementstiden översteboställe och har senare tillhört Källshagens sjukhus som 1930 inrättades i de gamla kasernbyggnaderna. Patienterna fick här delta i jordbruksarbetet. Själva gårds–bebyggelsen består idag av ett gulmålat timrat boningshus med sadeltak från 1800–talets senare del. Till mangården hör förutom boningshuset ett avträde. Fägården, som på västsvenskt vis ligger tydligt avskild från mangården, omfattar bl a ladugård, magasin och garage.

Fredrikslund har ett välbevarat byggnadsbestånd med en mangård bestående av ett timrat, gult boningshus med mansardtak, ett falurött magasin, ett falurött dräng– och brygghus samt avträde. Väster därom ligger ladugården.

Fredrikslund tillhörde åren 1824–1904 den Gyllenheimska donationen, en stiftelse inrättad av häradshövding Erik G Gyllenheim som donerat egendomen. Avkastningen från gården användes till stipendier i folkskolan.

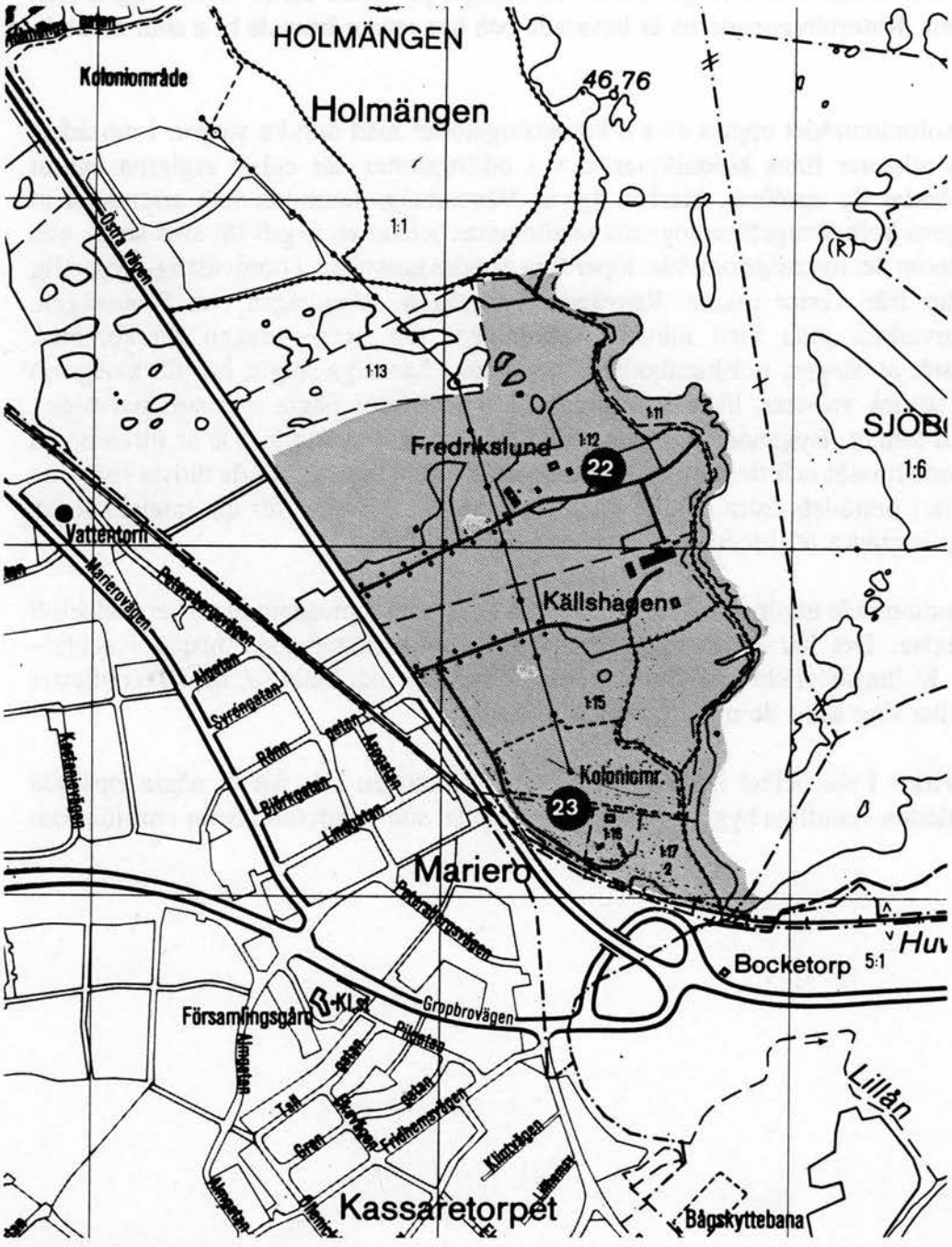
Genom de speciella förhållanden som regementet skapade för stadens utbyggnad har området runt de f d landerierna Källshagen och Fredrikslund kommit att bevara sin agrara prägel. Området har undgått exploatering och bildar som en kil in i dagens tätortsbebyggelse. Det kan därmed på ett enastående vis illustrera den lantliga zon med till staden hörande jordbruk som alltid fanns runt svenska städer i äldre tid. Området bevarar en bit av en äldre struktur som

varit mycket betydelsefull i stadens historia. Genom den bibehållna öppna marken blir också Västgöta regementes korta men betydelsefulla roll i Vänersborgs stadsbyggnadshistoria tydlig och avläsbar.

Gårdsbebyggelsen, särskilt Fredrikslund, utgör välbevarade exempel på de ståndsmässigt bebyggda landerier som fanns i ett flertal runt Vänersborg. Bebyggelsen med sina alléer har dessutom mycket stor betydelse för landskapsbilden i det öppna odlingslandskapet ner mot Älvsuget.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är: Holmängen 1:12, Fredrikslund och Holmängen 1:16.

Miljöskapande är: Holmängen 1:15, Källshagen.

Från ekonomisk karta 8B 5j

C. Holmängens koloniområde

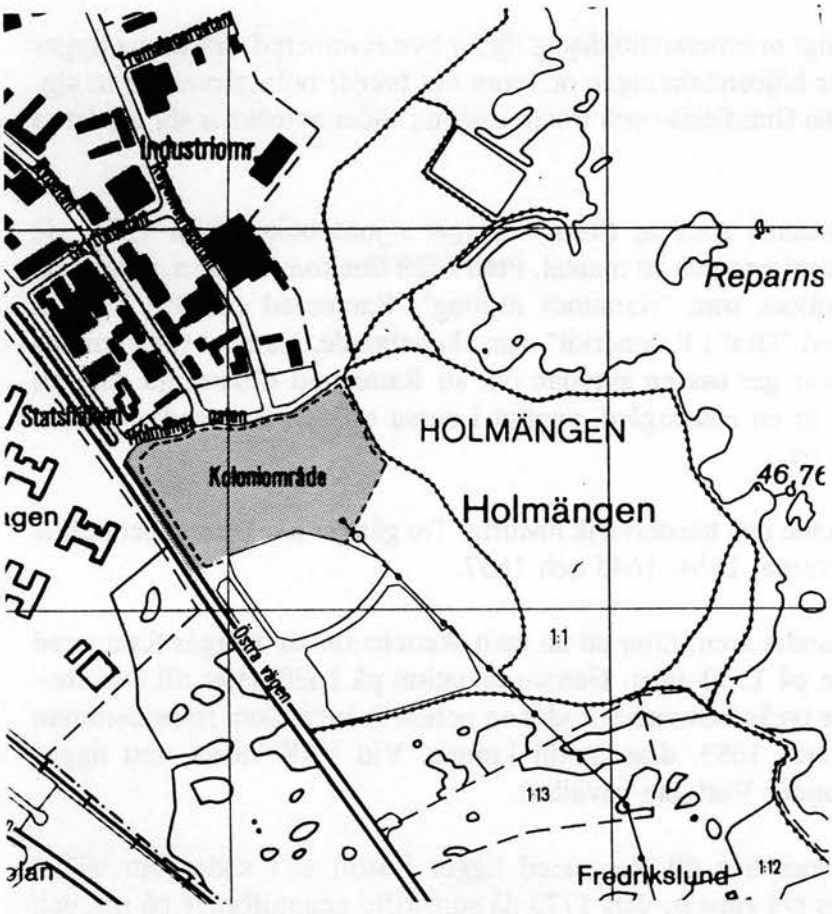
Område med kolonistugor och odlingslotter beläget en dryg kilometer öster om Vänersborgs centrum. Koloniområdet avgränsas i väster av Östra vägen. I norr finns Holmängens industriområde, här ligger också Vänersborgs f d fattiggård, ett stenhus i två våningar från 1880. Byggnaden är relativt nyligen renoverad och inrymmer dagcenter och bostäder. Mot öster gränsar koloniområdet till ett lövskogsbevuxet grönområde som sträcker sig ner till Älvsuget, Göta älvs utlopp ur Vänern. I söder finns ett relativt nybyggt bostadsområde med flerbostadshus i två våningar.

Koloniområdet började anläggas 1931 på en del av det tidigare regementets övningsfält. Västgöta regemente flyttades 1916 från Axvalla hed till nyuppförda kaserner på det gamla landeriet Niklasbergs mark. Även Holmängens och Källshagens mark upplåts till regementet som dock lades ner redan 1927. Regementet var beläget på andra sidan Östra vägen från koloniområdet sett. Kasernbyggnaderna är bevarade och har senare brukats bl a som mentalsjukhus.

Huvuddelen av koloniområdet upptas av s k kolonistugelotter med mindre stugor. I områdets östra och västra utkanter finns kolonilotter, d v s odlingslotter där enligt reglerna endast mindre redskapsbodar får uppföras. Marken ägs av Vänersborgs kommun som arrenderar ut den till Holmängens kolonistugeförening vars medlemmar betalar en avgift för sina stug- och odlingslotter. Genom det lummiga området löper fyra mindre grusvägar i nordvästlig-sydostlig riktning. De heter från väster räknat: Rosvägen, Pionvägen, Rönnvägen och Blomvägen. Marken är i huvudsak plan med mindre förhöjningar där berg-i-dagen förekommer. Byggnaderna består av stugor, redskapsbodar och växthus. Samtliga stugor hör till kategorin småstugor, vars storlek varierar, liksom tomternas. I sydost finns några mer sommarstugeliknande hus med tomter. Byggnadernas ålder och ursprunglighet varierar. De är tillkommna från 1930-talet och framåt och flera av de äldsta husen är välbevarade. Av de äldsta stugorna återfinns de flesta i områdets östra del. I väster försvann några stugor för ett antal år sedan då Östra vägen planerades att breddas. Planer som ej realiserades.

Holmängens koloniområde utgör en väl sammanhållen miljö som representerar en betydelsefull 1900-tals företeelse. Det har sedan anläggandet varit ett karaktäristiskt inslag i stads/landskapsbilden. Kulturhistoriskt värdefullt är också områdets rika innehåll, med kolonilotter och stugor av olika slag samt de mindre odlingslotterna.

Inom området, vilket i sin helhet ingår i fastigheten Holmängen 1:1, har ej några enskilda byggnader utvärderats. Samtliga byggnader betraktas istället som värdefulla delar i miljön som helhet.

Från ekonomisk karta 8B 5j

D. Ramnered

På en i landskapet tydlig östvästligt orienterad höjdrygg ligger byn Ramnered. Gårdarna ligger på rad utmed byvägen som följer höjdsträckningen och runt om breder odlingsmarken ut sig. Från den mindre dalgången mellan Gundlebo- och Boteredssjön i söder avtecknar sig gårdarna tydligt mot horisonten.

Ramnered, ursprungligen i Vassända socken, finns upptaget i jordeboken från 1550, då benämnd Ramneridt, som skattehemman och ett mantal. Från 1629 förekommer den nuvarande formen av namnet vilket har tolkats som "Ramunds röjning". Ramnered omtalas i äldsta skriftliga belägg som en gård med "Olof i Ramneridt" som skattebonde. Namnet tillsammans med avsaknaden av fornlämningar ger oss en antydan om att Ramnered tillkommit som en medeltida nyodling. Ursprunget är en ensamgård, vanligt i dessa trakter, som sedan genom hemmansklyvning blivit dagens by.

Ramnered har en delvis omväxlande och händelserik historia. Tre gånger har hemmanet bränts och ödelagts vid krig med danskarna, 1564, 1645 och 1657.

Jordnaturen förefaller ha skiftat under åren. Efter att ha varit skattehemman övergår Ramnered i kronans ägo efter ödeläggelsen på 1560-talet. Genom donation på 1630-talet till överste-löjtnanten Carl Hinderson Reuter tycks hemmanet under en period fungera som frälsehemman för att sedan åter, vid reduktionen 1683, dras in till kronan. Vid 1700-talets mitt anges Ramnered som reservhemman under Västgöta kavalleri.

Den odlings- och skogsmark som hör till Ramnered ligger i stort sett söder om själva bebyggelsen. Marken har skiftats två gånger, dels 1773 då storskifte genomfördes på in- och utägomarken, dels 1818 då inägomarken enskiftades. Av lantmäterikartorna kan man utläsa att själva bybebyggelsen vid tiden för storskifte låg en bit längre västerut än den gör idag, närmare skolhuset. Efter skiftet flyttade flera av gårdarna österut för att var och en skulle komma att ligga vid respektive gårds jordbruksmark. Själva bymiljön blev mer långsträckt. 1772 fanns 4 brukningsdelar i Ramnered. Enskiftet knappt 50 år senare genomfördes bl a på grund av att en stor mängd nyodlingar kommit till på f d ängsmarker och i f d hagmarker på byns utmark. Det var också aktuellt att göra hemmansklyvningar. Vid denna tid fanns sju hemmansdelar i byn. Ett av dessa delades i sin tur upp i tre. Det förefaller som det är i samband med detta som några gårdar flyttar ut och Ramneredshagar på bymarkens södra del kommer till. Jordnaturen vid tiden för enskiftet är kronoskatte vilket antyder att bönderna i byn nyligen friköpt gårdarna från kronan för att bli självägande skattebönder.

Dagens byggnadsbestånd är i huvudsak tillkommet under 1900-talet med inslag av enstaka mindre ekonomibyggnader från 1800-talet inklusive bl a en smedja sannolikt från ca 1800. Norr om byvägen finns en byggnad som enligt uppgift flyttades hit från Grunnebo hed när dåvarande Västgöta-Dals regemente upphörde 1906. Byggnaden som där skall ha brukats som arrestlokal inrymmer numera enbart bostad men fram till 1975 fanns även en affär i huset. Intill den tidigare affärsfastigheten på en höjd invid bygatan finns ett ordenshus tillhörigt IOGT-NTO, logen ungdomens värn. Huset är uppfört 1921 och tillbyggt 1947 och 1994.

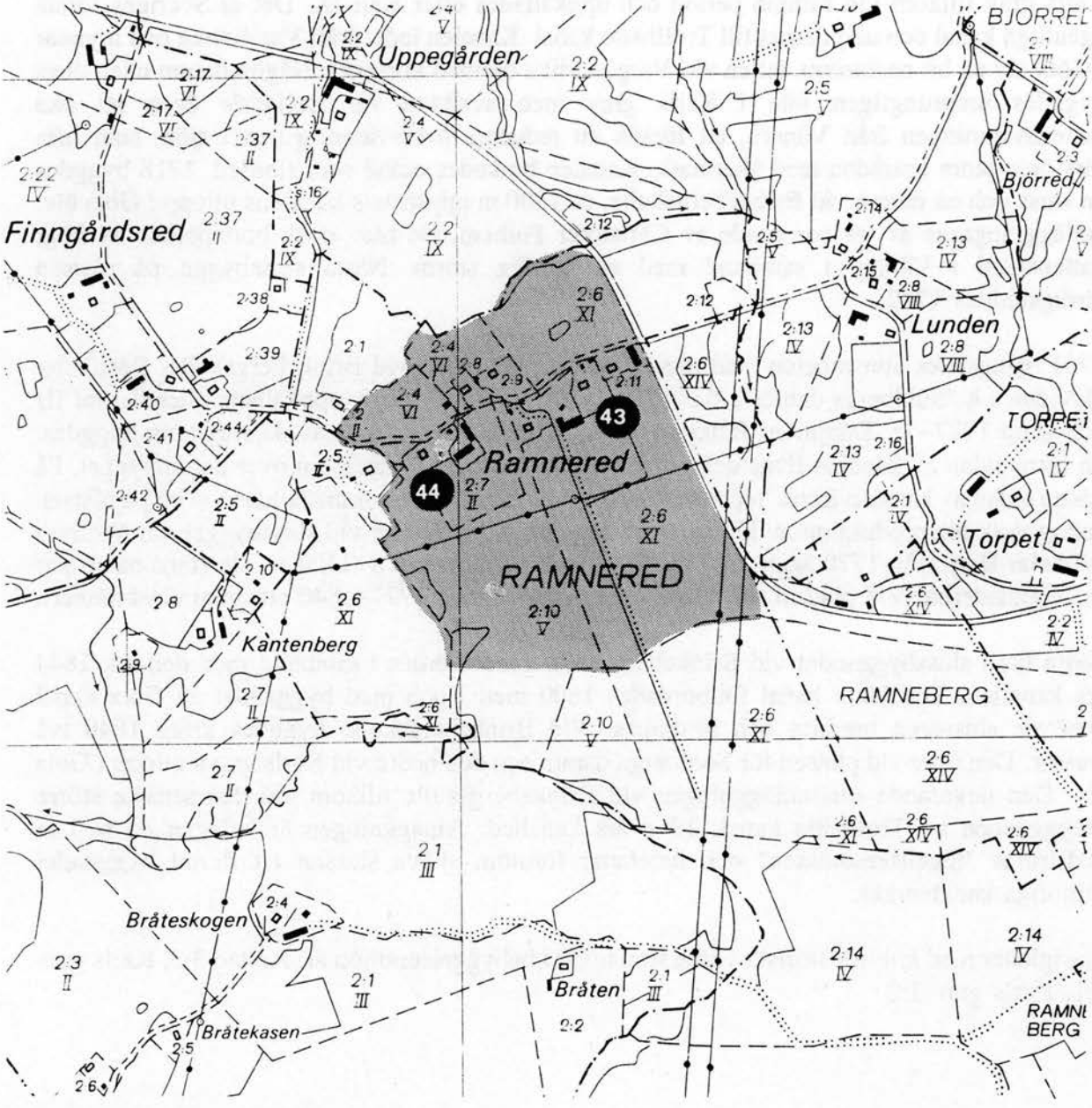
Norr och söder om bymiljön breder den öppna brukningsmarken ut sig. I öster avgränsar en landsväg som leder i nord-sydlig riktning och i väster möter bymiljön ett mer småbrutet område med beteshagar. Här låg Myren, en liten bit mark som var samfälld mellan Ramnered,

Kanteberg, Finngårdsred och Uppegården och hyste skolan. Ramnered utgör en av få bevarade bymiljöer inom inventeringsområdet. Trots genomgripande skiftesreformer ligger byns gårdar ändå relativt väl samlade utmed den gamla bygatan.

Bybebyggelsen i Ramnered besitter viktiga upplevelse- och miljövärden med stor betydelse för landskapsbilden. Kulturhistoriskt intressant är också de funktioner som finns representerade genom ordenshuset och den tidigare affären. Av själva gårdsbebyggelsen besitter det numera obebodda boningshuset, den gamla smedjan samt magasinet på Ramnered 2:6 ett betydande kulturhistoriskt värde. Dessa byggnader är de som bäst bevarat det äldre byggnadsskick som varit dominerande i byn.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är: Ramnered 2:6 och 2:7.

Miljöskapande är: Ramnered 2:8, 2:9 och 2:11.

Från ekonomisk karta 8B 5h

E. Restads f d sjukhus och slussområdet vid Brinkebergskulle (se även bilaga Riksintresse PK 68 Karls grav)

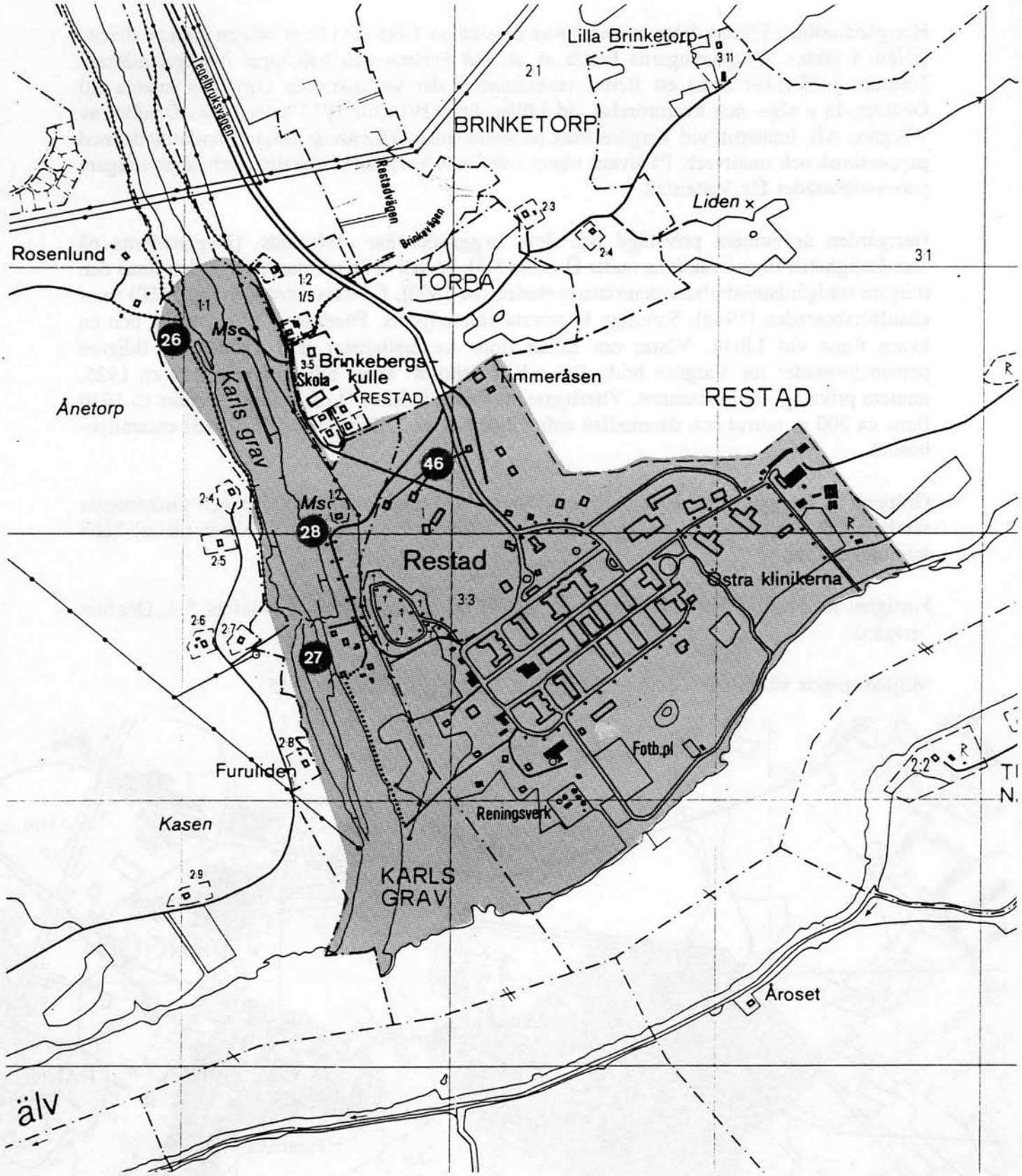
Området är beläget ca 5 km sydost om Vänersborgs centrum och innefattar två typer av anläggningar vilka representerar framträdande delar av stadens historia, Brinkebergskulles slussområde och Restads f d sjukhus. Sjukhuset är en av de stora offentliga institutioner som präglat Vänersborg under 1900–talet och har tidigare kallats Vänersborgs hospital och asyl, senare Östra klinikerna. För en närmare beskrivning av Restad hänvisas till "Östra klinikerna", en översiktlig kulturhistorisk utredning av Älvsborgs länsmuseum på uppdrag av Landstingets fastighetsbolag Älvsborgsfastigheter 1991.

Karls grav med Brinkebergskulles nuvarande sluss och lämningar efter äldre slussgenerationer representerar mycket av traktens kommunikationshistoria från 1600–talet och framåt. Slussen vid Brinkebergskulle ingår i Trollhätte kanal som en del av vattenvägen från Vänern till Västerhavet. De första slussarna i detta transportsystem öppnades i Lilla Edet på 1600–talet. Karls grav tillkom vid samma period och uppkallades efter Karl IX. Det är Sveriges första egentliga kanal och ursprunget till Trollhätte kanal. Kanalen leder från Vassbotten och mynnar i Göta älv en bit nedströms fallen vid Vargön vilka därmed kringgås. Någon damm eller sluss byggdes ursprungligen inte i Karls grav men avsikten var troligtvis även att öka vattenavrinningen från Vänern, ett försök att reducera översvämningarna i sjön, som ofta förstörde stora områden med åkermark. Kanalen brukades också som flottled. 1718 byggdes en sluss och en damm vid Brinkebergskulle, ca 1200 m uppströms kanalens utlopp i Göta älv. Anläggningarna av trä var ritade av Christofer Polhem. De blev dock bortspolade av högt vattenstånd i Vänern i samband med en nordlig storm. Nästa slussbygge på platsen färdigställdes 1752.

1761 igångsattes åter arbeten med damm– och slussbyggen vid Brinkebergskulle. Resultatet blev den s k "Sohlbergs damm", klar 1770, och "Gustafs slussar", uppkallade efter Gustaf III och klara 1777–78. Dammens funktion var att dämma upp Karls grav då slussarna byggdes. På östra sidan av kanalen finns delar av en stenmur och en minnessten över dammbygget. På västra sidan av kanalen finns "tegelstensslussen" bevarad. Teglet framställdes vid ett på platsen anlagt verk för produktion av klinkert och cement. Arbetsledare vid slussbygget var Wolrath Wilhelm Haij, från 1770 ägare till Onsjö säteri där samma typ av klinkert återfinns på ett par av byggnaderna. Vid platsen för "Sohlbergs damm" fanns 1777–1840 ett brännvinsbränneri.

Nästa fas i slussbyggandet vid Brinkebergskulle genomfördes i samband med den s k 1844 års kanalled. Trollhätte kanal fullbordades 1800 men i och med byggandet av Göta kanal behövde slussarna breddas och fördjupas. Vid Brinkebergskulle byggdes kring 1840 två slussar. Den övre vid platsen för Sohlberga damm och den nedre vid Karls gravs utlopp i Göta älv. Den nuvarande slussanläggningen vid Brinkebergskulle tillkom vid den senaste större utbyggnaden av Trollhätte kanal, 1916 års kanalled. Anläggningen är belägen ca 600 m nedströms "tegelstensslussen" och innefattar förutom själva slussen ett flertal byggnader tillhöriga kanalverket.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är: Restad 3:3, Karls grav 1:1, Karls grav 1:2

Från ekonomisk karta 8B 4j

F. Önafors

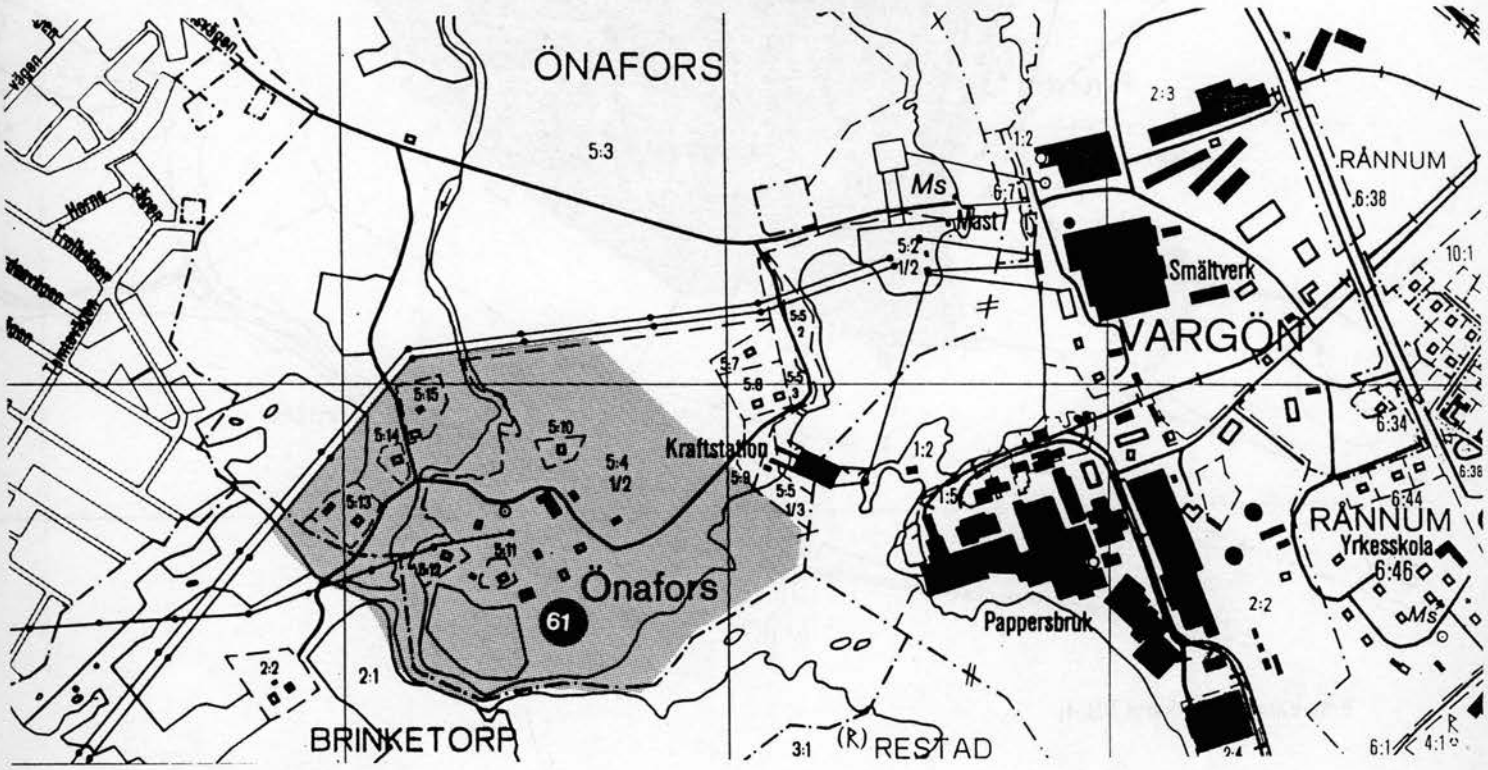
Herrgårdsmiljö på södra delen av den ö som omsluts av Göta älv i öster och en gren av denna, Lillån, i väster. Omgivningarna består av ett lätt kuperat och halvöppet odlingslandskap. Förutom jordbruket finns ett flertal verksamheter där vattenkraften utnyttjats knutna till Önafors, bl a såg- och kvarnrörelse vid Lillån. Från 1916 till 1970-talet ägdes Önafors av Wargöns AB. Industrin vid Vargöns bruk på andra sidan Göta älv är alltjämt omfattande med pappersbruk och smältverk. På älvens västra sida finns Vargöns kraftstation och några tidigare personalbostäder för Vattenfall.

Herrgården är numera privatägd och flera byggnader har avstyckats. (Byggnaderna på stamfastigheten finns beskrivna under Önafors 5:4). På själva ön närmast herrgården finns den tidigare trädgårdsmästarbostaden/rättarbostaden (ca 1800), f d kvarnbostaden (ca 1850) samt chaufförsbostaden (1948). Samtliga är privata enfamiljshus. Fundament efter en såg och en kvarn finns vid Lillån. Väster om Lillån finns tre fastigheter från 1900-talet, tidigare personalbostäder för Vargöns bruk. Det s k "Fläskoset" är en arbetarkasern från ca 1925, numera privatägt flerbostadshus. Ytterligare ett flerbostadshus "Lorensberg" uppfört ca 1930 finns ca 200 m norrut och däremellan enfamiljsbostaden "Käringkulla" (ca 1925) enfamiljs-bostad.

Gruppen av byggnader bildar en sammanhållen enhet med tydliga visuella och funktionella samband. Betydelsefullt är också Lillån och de små grusvägarna som bidrar till att hålla samman miljön.

Fastighet med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är Önafors 5:4, Önafors herrgård.

Miljöskapande värde har: Önafors 5:10, 5:11, 5:12, 5:13, 5:14 och 5:15

Från ekonomisk karta 8B 5j

G. Öxnered

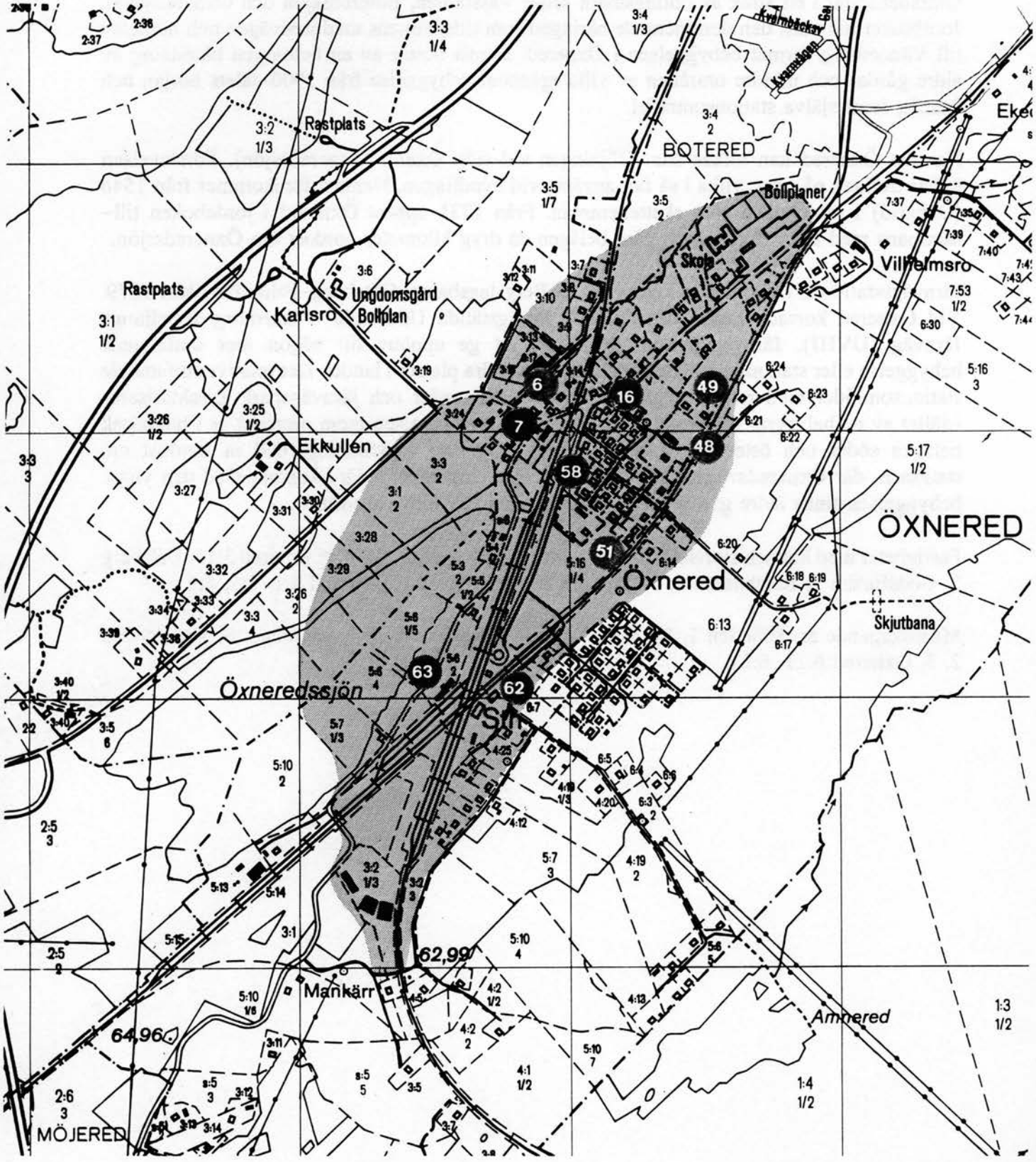
Området ingår i ett stråk av odlingsmark kring Vassbotten, Boteredssjön och Öxneredssjön. Jordbruket har varit den dominerande näringen som tillsammans med järnvägen och närheten till Vänersborg format bebyggelsen i Öxnered. Denna består av en heterogen blandning av äldre gårdar och mindre områden av villa/egnahemsbebyggelse från 1900-talets början och framåt, samt själva stationsområdet.

Namnet Öxnered kan tolkas som "röjningen vid sjön Öxen" (Öxneredssjön). Förstavelsen syftar troligen på oxar, vilka i så fall använts vid nyodlingen. Namnet förekommer från 1546 (Öxnarid) i jordeboken som skattehemman. Från 1731 upptas Öxnered i jordeboken tillsammans med Lilla Botered, en gård belägen en dryg kilometer nordost om Öxneredssjön.

Järnvägsstationen tillkom som knutpunkt då Bergslagsbanan Göteborg-Falun blev klar 1879. Vid Öxnered korsade banan den år 1867 färdigställda Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga Järnväg (UVHJ). Järnvägen kom dock inte att ge upphov till någon mer omfattande bebyggelse eller stationssamhälle som på många andra platser i landet. Det relativt omfattande stationsområdet med rangerbangård, ett flertal byggnader och järnvägspark karaktäriseras istället av en halvagrar omgivning. Villa/egnahemsbebyggelsen inom området är i huvudsak belägen söder och öster om stationen samt kring den vägkorsning, 600 m nordost om stationen, där Öxneredsvägens förlängning korsar järnvägen. I nära kontakt med den yngre bebyggelsen finns äldre gårdar med varierande grad av jordbruksdrift.

Fastigheter med kulturhistoriskt värde som ingår i bebyggelsemiljön är: Botered 3:15, Dalsberg 3, Godsfinkan 2, Rälsbussen 2, 3, Tariffen 3, Växelspåret 1, Öxnered 2:1, 5:1, 5:6

Miljöskapande är: Biljetten 1, Botered 3:7, 3:24, Godsfinkan 3, 4, Snälltåget 8, Växelspåret 2, 3, Öxnered 6:11, 6:14.

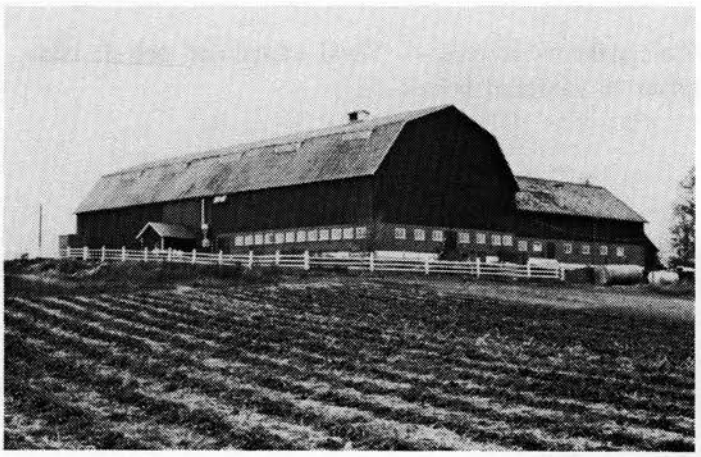
Från ekonomisk karta 8B 5i

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Almås 3:6, Stora Almås

Bostad (1914), bostad, f d arbetarbostad (1800–t), bostad, f d arbetarbostad (1947), f d sädesmagasin, numera garage (1800–t), garage/verkstad/förråd (1958 + 1993), hönshus (ca 1940–t), maskinhall (1977), f d smedja (1914), vagnbod (1992), ladugård/lada (1944–45).

Ladugård/lada

Större jordbruksfastighet belägen på en mindre höjd i öppet odlingslandskap vid riksväg 44. Namnet Almås är omnämnt i jordeboken från 1550 och gården Stora Almås från 1650. Gården Lilla Almås, ca 500 m österut finns omnämnd från 1600 och har tidigare varit gästgivaregård och skjutsstation.

Från väg 44 leder en allé upp till mangårdsbyggnaden som omges av en större parkliknande trädgård. Som flygelpar finns ett bostadshus (västra flygeln) och ett f d sädesmagasin (östra flygeln, nu garage). Ytterligare ett bostadshus finns på mangården. Huvudbyggnadens äldsta del, sannolikt från 1800–talets förra hälft eller tidigare, har senare byggts till. Huset har timmerstomme liksom västra flygeln. Mangårdens byggnader är gulmålade med bruna fönsterfoder och gula bågar. Förutom östra flygeln (stående lockpanel) har de locklistpanel. Sadeltaken täcks av betongpannor. Ekonomibyggnaderna söder på gården är huvudsakligen 1900–talsbyggnader med ladugård av imponerande storlek från 1944–45.

Den närmast herrgårdsliknande gården utgör en väl sammansatt enhet. Den är synlig på långt håll och utgör ett tydligt landmärke invid vägen och i det omgivande odlingslandskapet. Gårdens väletablerade namn och dess ansenliga storlek bidrar också till det kulturhistoriska värdet.

2. Blåvingen 4

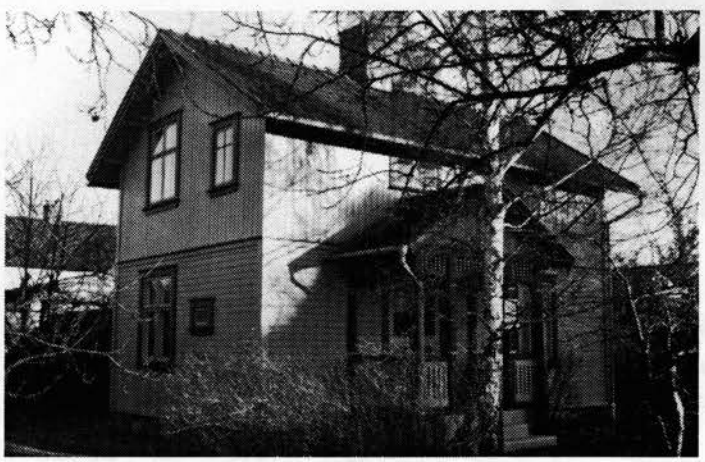

Bostad (1924), förråd/avträde (1924).

Bostadsfastighet belägen i villa/egnahemsområdet Mariedal i södra delen av Vänersborg. Området började bebyggas från ca 1910 och framåt. Fastigheten är från 1924 och omges av liknade bebyggelse från samma tidsperiod. Trädgården med bl a fruktträd avgränsas av en häck. Bostadshusets plankstomme täcks av gul locklistpanel med vita fönster och sadeltaket av tvåkupigt lertegel. På tomtens sydöstra del finns ett uthus som innehåller förråd och avträde.

Fastigheten är god representant för sin tids villa/egnahemsbebyggelse. Såväl trädgården och de båda byggnaderna har välbevarad karaktär vilket skapar en värdefull helhet.

3. Borren 2

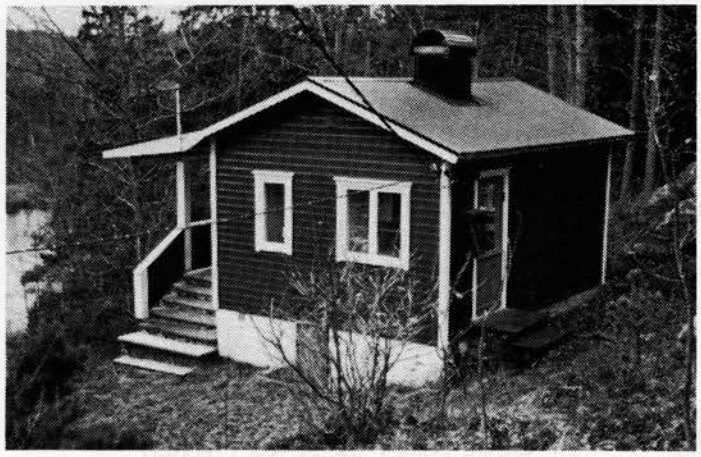

Bostad (1900–20–t), förråd, dass (1900–20–t), matkällare (1900–20–t).

Bostadsfastighet belägen i villa/egnahemsområdet Mariero i södra Vänersborg. Området började bebyggas främst från 1920–talet och fastigheten är en av de äldsta i en omgivning bestående av villabebyggelse av varierande ålder och slag. Trädgården avgränsas huvudsakligen av en häck. Bostadens fasad är gul med både liggande och stående fasspontpanel. Fönsterfodren är bruna och bågarna gula. Sadeltaket täcks av betongpannor. Två välbevarade uthus utgörs av en förrådsbyggnad med avträde samt en matkällare.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade och tidstypiska karaktär, samtidigt som fastigheten är en av de äldsta i ett av stadens tidiga egnahemsområde.

4. Botered 2:38

Sommarstuga (1940–60–t), bostad (gäststuga?) (1960–t), avträde (1940–60–t)

Sommarstuga vid Boteredssjöns nordöstra sida. Längs denna sida av sjön finns ett 15–tal sommarstugor med varierad omgivning av skog och öppet landskap. En mindre skogsväg leder fram till fastigheten. På en naturtomt som sluttar brant ned mot sjön, som här omges av skogsmark, är tre byggnader belägna. "Huvudbyggnaden" är klädd med röd liggande fasspontpanel. Fönstren är vita och sadeltaket plåttäckt. Mot sjön finns en öppen veranda och planlösningen består av ett rum samt ett litet kök/kokvrå. Strax öster om detta hus finns en senare uppförd gäststuga och ett avträde.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av sommarstugans bevarade funktion och ursprunglighet. Den utgör en god representant för de småskaliga stugor som uppfördes från 1940–talet och fram mot 1960–talet. Samtidigt är den belägen i ett naturskönt läge, väl inpassad i terrängen.

5. Botered 3:6, Karlsro

F d bostad numera kök, matsal m m (ca 1900), samlingssal (1984), förråd (1984), förråd (1984), bostäder "Linden" typ vandrarhem (1985), bostäder "Björken" typ vandrarhem (1985), bostäder "Boken" typ vandrarhem (1985).

F d jordbruksfastighet, numera kursgård/ungdomsgård tillhörande Vänersborgs missionsförsamling sedan 1955. 1941–42 var ett s k arbetskompani förlagt på gården. Under andra världskriget inrättades åtta militära arbetskompanier i Sverige för kommunister som under de första krigsåren ansågs som säkerhetsrisker för landet. Vid arbetskompanierna placerades värnpliktiga som fanns registerade hos säkerhetspolisen som kommunister.

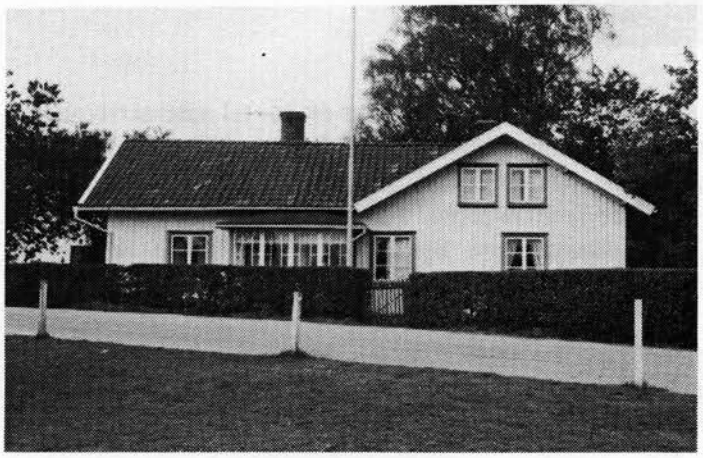
Gården är belägen i halvöppet odlingslandskap med en mindre grusväg och öppna fält närmast i väster och söder. Längs vägen fram till gården finns en ensidig allé med björkar. Till den äldre mangårdsbyggnaden med sekelskifteskarakär, som dominerar anläggningen åt dessa väderstreck, har en vinkel byggts till i norr. Denna samt tre bostadshus och ett par förrådsbyggnader är ca 10 år gamla. Gårdens

karaktär präglas av verksamheten och det finns bl a p-plats, fotbollsplan, lekplats, lägerbålsplats samt en stensatt (konststensplattor) gård vid huvudbyggnaden.

Den äldre mangårdsbyggnaden är relativt stor med åtta fönsteraxlar på sydvästra långsidan. Timmerstommen är huvudsakligen klädd med locklistpanel. Vid södra gaveln är fasaden fältindelad med både stående och liggande slätpanel, vilket ger byggnaden ett karaktäristiskt utseende. De fältindelande brädorna är grå liksom fönsterfodren. Fasaden i övrigt är vit med vita fönsterbågar, en färgsättning som är enhetlig för anläggningens olika byggnader. Sadeltaket täcks av betongpannor.

Husets kulturhistoriska värde motiveras främst av dess storlek och karaktäristiska utseende samt dess visuellt strategiska läge, synligt på långt håll över de öppna fälten i söder.

6. Botered 3:15

Bostad (1890), jordkällare (1800-t)

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Mangård till jordbruksfastighet belägen i halvagrar bebyggelsemiljö ca 800 m nordost om Öxnereds järnvägsststation. Gården delas av en asfalterad landsväg samtidigt som Möjeredsvägen tar av söderut. Norr om landsvägen finns mangården (Botered 3:15) och på södra sidan ekonomibyggnaderna (Öxnered 5:1, se nedan).

Huvudbyggnaden med en jordkällare omges av en trädgård avgränsad av en häck. Bostadens norra vinkel, är troligen tillbyggd vid något tillfälle före 1925. Enligt uppgift i Sveriges bebyggelse är byggnaden daterad till 1890. Mot sydost finns en glasveranda som tillkommit efter 1925. Byggnaden är klädd med ljust gul locklistpanel. Fönsterfodren är gulbruna och bågarna vita. Sadeltaket täcks av enkupigt tegel.

Tillsammans med ekonomibyggnaderna utgör gården ett betydelsefullt inslag i den omgivande miljön. Dess läge i vägkorsningen och med öppen sikt mot öster och söder samt sluttningen mot Öxnerdssjön i sydväst är visuellt strategiskt. Samtliga enskilda byggnader är väl bevarade med ursprunglig karaktär. Gårdsformen visar på den s k västsvenska gårdstypen där man- och fägårdsbyggnader är åtskilda, med en ofta fri och oregelbunden placering anpassad efter terräng och markbeskaffenhet.

7. Öxnered 5:1

Lada, loge, stall (ca 1930), f d ladugård/dass (1920-t), verkstad/vagnsbod (ca 1900), f d höns- och svinhus (ca 1910).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Ekonomibyggnader till jordbruksfastighet. Mangården (Botered 3:15), gårdens belägenhet och kulturhistoriska värde beskrivs ovan. De fyra ekonomibyggnaderna utgör en tydlig enhet, skild från mangården, och med enhetlig karaktär. De är samtliga uppförda mellan ca 1900–1940. Fasaderna består av faluröd locklist- och lockpanel. Fönsterfoder och bågar är genomgående vita och sadeltaken täckta med enkupigt tegel.

8. Boxern 2

Bostad (1934), bod (1936).

Egna hem beläget i Botered i västra Vänersborg. Omgivningen består av villa/egnahemsbebyggelse av varierande karaktär. Bostaden, uppförd 1934, har brädstomme som klätts med beige locklistpanel. Fönsterfodren har samma färg och bågarna är gröna. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Den inbyggda farstun mot söder var tidigare en glasveranda som förändrades 1955, då även wc tillkom som ersatte utedass. Byggnaden rymmer ett rum och kök på nedervåningen och två rum på övervåningen. Den välskötta trädgården omges av häck och trådstaket. I dess sydvästra hörn finns en bod från 1936.

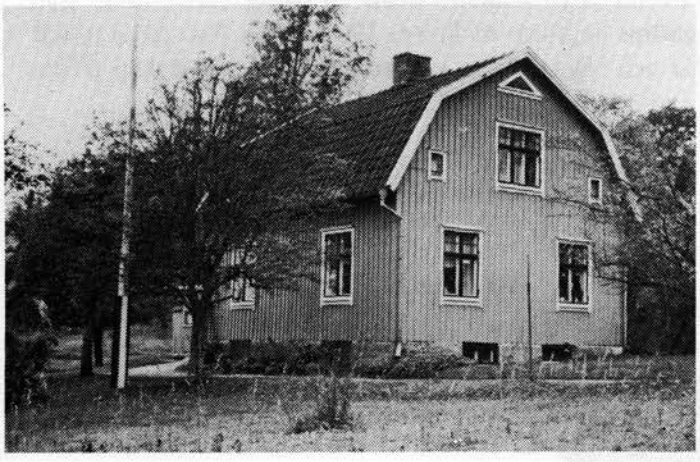
Fastigheten är ett bra exempel på tidstypisk egnahemsbebyggelse. Bortsett från den ombyggda glasverandan, som i sig utgör ett anpassat och tidstypiskt tillägg, är byggnaderna mycket välbevarade såväl exteriöer som interiört.

Blåsut

9. ~~Bräckan~~ 1:4

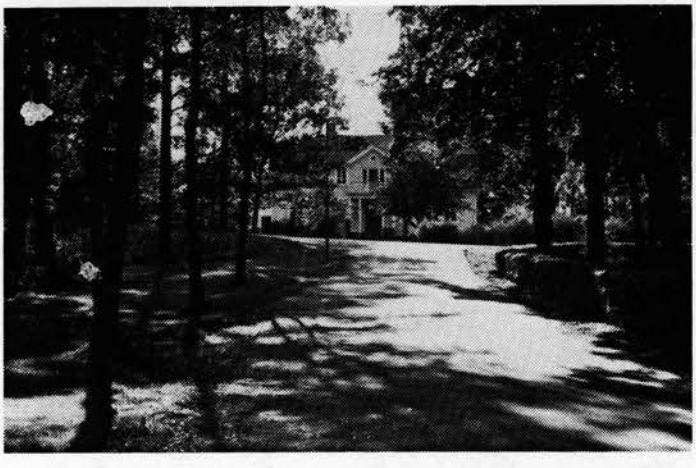
Bostad (1930), f d ladugård/lada, förråd, vedbod (1939), jordkällare (ca 1930), bod/dass (ca 1930), bod, f d vaktkur från 2:a världskriget för övervakning av järnväg (ca 1940).

Bostadsfastighet med karaktär av tidigare mindre jordbruk. Fastigheten är belägen intill Bergslagsbanans västra sida och omges av öppna delvis igenväxande fält mot järnvägen och mot söder. Bostadens brädstomme är klädd med gul locklistpanel. Fönsterfodren är vita och bågarna bruna. Det brutna taket täcks av tvåkupigt lertegel. Förutom en mindre ladugård finns ett par bodar och en jordkällare.

Samtliga byggnader är uppförda ca 1930–40 och välbevarade i ursprungligt skick samtidigt som fastigheten utgör ett viktigt miljöskapande landskapselement.

10. Båberg 3:33

Bostad (1923), förråd, bagarstuga med bakugn (1880–1920).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

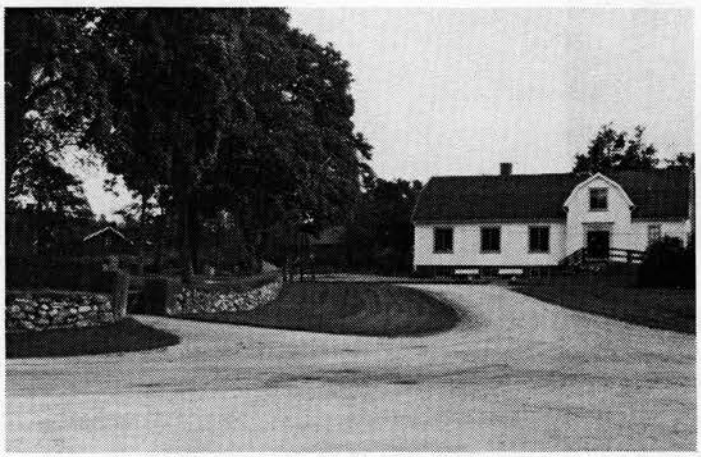

Vassända–Naglums f d prästgård, numera privatbostad. År 1919 blev Vassända–Naglums församling eget pastorat med Väne–Ryr som annexförsamling. Nya prästgårdar byggdes då på båda ställen. Bostadshusen, båda enligt uppgift färdiga 1923, är i stort identiska. Prästgården vid Båberg var ursprungligen kyrkoherdebostad, men i samband med Vassända–Naglums införlivande med Vänersborgs församlig blev den komministerbostad.

Från kyrkan leder en ca 200 m rak väg till den tidigare prästgården. Vägen kantas av en rad med björkar på ena sidan. På den motsatta finns kyrkogården och en rad lönnar invid en mur. Tomten innefattar en parkliknande trädgård och grusad gårdsplan med rundel närmast huvudbyggnaden. Bostaden, en s k salsbyggnad är klädd med gul locklistpanel med vita fönster. Mansardtaket med valmade gavelspetsar täcks av tvåkupigt tegel. Som ekonomibyggnad finns en faluröd länga med bl a en bagarstuga med bakugn.

Den f d prästgården besitter ett väsentligt kulturhistoriskt värde som god representant för denna kategori. Huvudbyggnaden liksom anläggningen i sin helhet har en välbevarad och tidstypisk karaktär. Fastigheten ingår som en betydelsefull del av miljön kring Vassända–Naglums kyrka.

11. Båberg 3:34

Församlingshem (1930).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

Vassända–Naglums församlingshem. Byggnaden är belägen alldeles söder om kyrkan invid en grusad plan och trevägskorsning. Tomten består av en grusad plan närmast huset samt skogbevuxen mark söder härom. Fasaden har vitmålad locklistpanel med grå fönsterfoder och blå bågar. Det brutna taket täcks av tvåkupigt tegel. Interiören är till stora delar ursprunglig och i samlingssalen på nedervåningen finns bl a bevarade dekorationsmålningar.

Församlingshemmets kulturhistoriska värde motiveras av dess ursprungliga utformning och funktion. Samtidigt har det stor betydelse för miljön kring Vassända–Naglums kyrka.

12. Båberg 3:36

Logehus (ca 1900), bod (ca 1950).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

Ordenshus för nykterhetsloge beläget i anslutning till miljön kring Vassända–Naglums kyrka. Byggnaden ligger på en höjd med omgivande skogbevuxen mark ett hundratal meter söder om kyrkan. Huset är uppfört ca 1900 och har senare klätts med grå eternitplattor. Fönsterfoder och bågar är bruna. På norra långsidan finns en öppen veranda med tidstypisk träornamentik vid entrén. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Strax intill ordenshuset finns ett mindre bod av senare datum.

Ordenshuset har ett karaktäristiskt läge med en en mindre väg som leder upp på höjden och bildar en axel mot entrépartiet. Byggnaden har, med undantag av fasadmaterial, bevarat sin ursprungliga karaktär. Väsentligt för det kulturhistoriska värdet är också den bevarade funktionen och betydelsen som del av miljön kring Vassända–Naglums kyrka.

13. Båberg 3:44

Bostad (ca 1875), arbetsbod (1950–70).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

Bostadsfastighet till jordbruk belägen intill Edsvägens västra sida ca 200 m nordost om Vassända–Naglums kyrka. Bostadshuset är beläget på en mindre höjdrygg med berg–i–dagen. Öppna odlingsfält dominerar här landskapet väster om Edsvägen och skogsmark området öster om vägen. Fastighet utgör bostadsdel till en gård medan ekonomidelen hör till fastigheten Båberg 3:1 (se nedan). Bostaden är enligt uppgift uppförd ca 1875. Byggnaden har en karaktäristisk utseende med flera gavelspetsar, rikt utformade fönsteromfattningar och panelarkitektur. Fasadens övervåning täcks av locklistpanel och nedervåningen av liggande och stående slätpanel. Taket täcks av falsat s k "norsktegel". Till fastigheten hör också en arbetsbod för den plantskola som i huvudsak är belägen på fastigheten Båberg 3:1.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess speciella utseende med rik träarkitektur från 1800–talets senare hälft. Samtidigt är den visuellt strategiskt belägen på en höjdsträckning intill Edsvägen.

14. Båberg 3:1

Lada/ladugård (1938), transformatorhus (1980–t).

Ingår i bebyggelsemiljö A.

Ekonomidel till jordbruksfastighet med bostad på fastigheten Båberg 3:44 (se ovan). Byggnaden är enligt uppgift uppförd 1938 med ladugård för två hästar och åtta nötkreatur. Byggnadskroppen som är U-formad rymmer också lada, loge m m och används som förråd. Ladugårdsdelen är av tegel täckt av vit slätputs medan resten av byggnaden har brädstomme klädd med faluröd stående slätpanel.

Tillsammans med gårdens bostadsdel bildar ekonomibyggnaden en kulturhistoriskt värdefull enhet. Byggnaden är samtidigt intressant genom sin form som skapar ett relativt slutet gårdsrum.

15. Dalsberg 3, Öxnereds skola

Textil- och gymnastikundervisning, fritidshem (urspungl fr 1800-t, vån 2 påbyggd ca 1908, gymnastiksal fr 1950-t), klassrum (1955).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

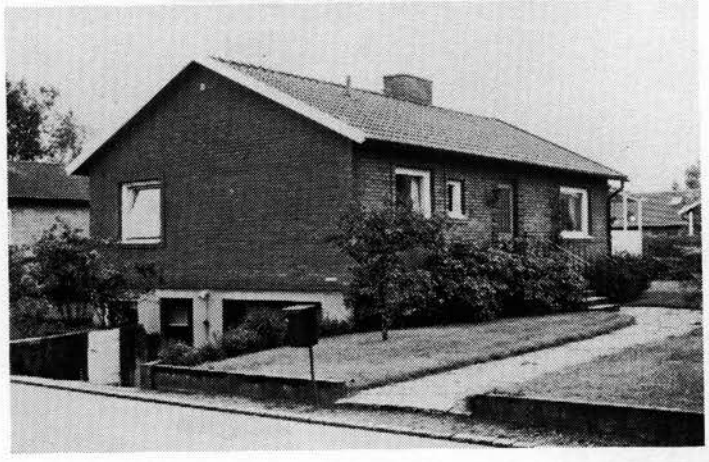
Skolbyggnad 1955.

Skolan, belägen intill Öxneredsvägen, omfattar tre generationer skolbyggnader. Miljön domineras av en asfalterad skolgård samt en bollplan och grönytor norr om denna. Åt detta håll finns också en förskola byggd 1977.

Det äldsta skolhuset är enligt uppgift uppfört 1890 i en våning med sadeltak. Våning två, med valmat tak, skall ha tillkommit 1934. Ytterligare en utbyggnad som inrymmer gymnastiksal tillkom sannolikt under 1950-talet i form av två byggnadskroppar i vinkel mot byggnadens ursprungliga del. Byggnadens äldsta del har stomme av timmer. Fasaden täcks av röd locklistpanel med vita fönsterfoder och bågar. Taket täcks av enkupigt tegel. Alldeles norr härom finns en skolbyggnad från 1955. Stommen till denna består av konststen och fasaden av rött tegel. Fönstren är vita och taket täckt av enkupigt tegel. Nordost härom finns den yngsta skolbyggnaden, uppförd 1977 i tidstypiskt utformning.

Öxnereds skola besitter ett viktigt kulturhistoriskt värde genom dess funktion med lång kontinuitet på platsen. Skolan får därmed stor betydelse för den lokala identiteten av byggnadshistoriskt och pedagogiskt värde med belägenheten av de tre generationerna skolhus intill varandra.

16. Godsfinkan 2

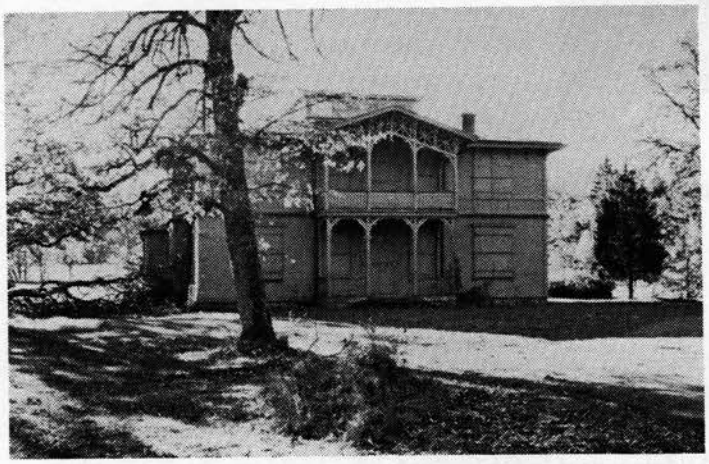
Bostad (1958).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Bostadsfastighet belägen i mindre villaområde ca 600 m nordost om Öxnereds station. Bebyggelsen i Öxnered är en heterogen blandning av äldre gårdar och mindre områden av villa/egnahemsbebyggelse från 1900-talets början och framåt samt stationsområdet. Fastigheten ingår i en grupp villor huvudsakligen byggda ca 1960. Längs Lindalavägen finns ytterligare två hus av samma typ och ålder. Tomterna består av villaträdgårdar med omgivande häckar. Husen är s k 1-planshus med stomme av regelverk eller plank som klätts med rött eller gult tegel.

Godsfinkan 2 har fasad av rött tegel med vita fönster. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Fastighetens utgör ett välbevarat exempel på en tidstypisk och mycket vanlig hustyp. Av stor betydelse är dess samband med de övriga husen på Lindalavägen vilka tillsammans utgör en kulturhistoriskt värdefull miljö.

17. Grunnebo 2:8, Grunnebo hed

Militärförråd f d stabsbyggnad (1863-1889).

F d stabsbyggnad belägen på Grunnebo f d exercisfält. Övningsfältet började användas 1863 då Västgöta-Dals regemente flyttade sin mötesplats från Nygårdsängen vid Nabbensberg och nuvarande Gropbron, där regementet funnits sedan 1680-talet. År 1906 upphörde regementet som självständig enhet och verksamheten överfördes till Kungl Hallands regemente i Halmstad. Den tidigare stabsbyggnaden är idag den enda byggnad som kvarstår från perioden 1863-1906. Övriga spår av verksamheten finns i form av husgrunder, tältbottnar, kokgropar och en konstgjord sjö för vattenförsörjningen. Ca 400 m norr om stabsbyggnaden finns en minnessten från 1920 intill riksväg 44.

Det tidigare exercisfältet är i huvudsak skogbevuxet. Kring stabsbyggnaden finns ett ca nio tunnland stort inhägnat område vilket i stort motsvarar en tidigare park. I slutet av 1940-talet uppfördes de här belägna militära förrådsbyggnaderna då I 17 i Uddevalla övertog området av SGU (Sveriges godtemplarungdom). Omkring 1980 uppfördes också en byggnad för polisen som bedriver hundträning här. SGU innehade sedan 1930-talet stabsbyggnaden och parkområdet för s k sommarhem med festarrangemang och liknade. Från 1914, sannolikt till 1923 då Grunnebo skola uppfördes, användes stabsbyggnaden som skola. Huset, uppfört på 1860-talet, har fasad av gul liggande fasspont och stående pärlspontpanel. Byggnaden kännetecknas av en rik träarkitektur med bl a öppna verandor åt två håll, varav den norra i är två våningar. Av byggnadskroppens olika delar är den större utformad med tälttak och lanterninöverbyggnad. Taket täcks i övrigt av svart falsad plåt.

Den tidigare stabsbyggnaden besitter ett stort kulturhistoriskt värde som enda kvarvarande byggnad från tiden då excercisfältet gav namn åt trakten. Samtidigt utgör det en av de sista länkarna i den långa militära verksamhet som präglat Vänersborgsområdets historia. Huset besitter också stora arkitektoniska kvaliteter med dess tidstypiska och rikt utformade träarkitektur. Av stor vikt är att nödvändiga åtgärder snarast vidtas för att säkra byggnaden vars underhåll tyvärr är eftersatt med bl a takläckage som följd.

18. Grunnebo 2:45, Grunnebo f d skola

Kontorslokaler, gymnastiksal (1923), bostad f d lärarbostad (1924), garage/förråd (1940-t, tillbyggt 1967), öppet skjul (1990), lekstuga (1991), förråd (1993).

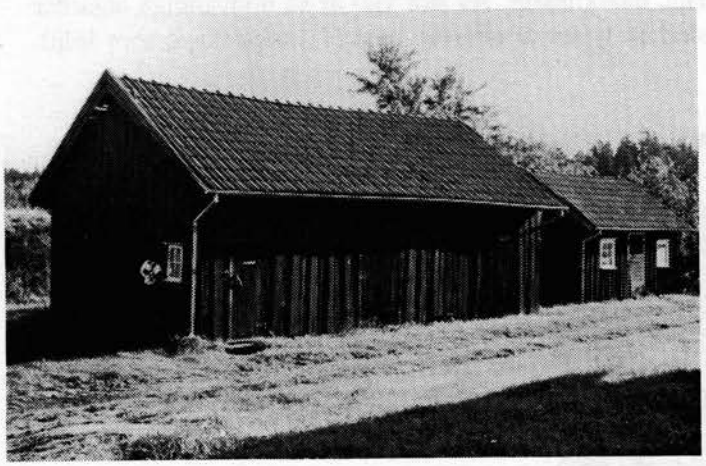
F d skolhus och lärarbostad belägna i västra kanten av Grunnebo samhälle, intill riksväg 44 och den lokalväg som leder genom byn. Mellan skolhuset och bostaden finns en grusad gårdsplan. Skolhuset omges i övrigt av stor gräsplan med planterade björkar mot lokalvägen och bostaden av en trädgård. Båda byggnaderna är uppförda ca 1925 och är numera privatägda. Skolhuset rymmer kontorslokaler, allmänna samlingslokaler och gymnastiksal. Brädstommen är klädd med röd locklistpanel och fönstren är vita. Mansardtaket med brutna gavelspetsar täcks av tvåkupigt tegel. Bostadshuset har samma takform men täcks av betongpannor. Bostaden har genomgått en relativt omfattande ombyggnad, bl a har fasaden gul lockpanel. Övriga byggnader på fastigheten utgörs av ett garage med förråd, ett skjul, en bod och en lekstuga. Samtliga av relativt sent datum.

Grunnebo f d skola besitter ett viktigt kulturhistoriskt värde genom sin tidigare funktion. Trots vissa förändringar är anläggningen med skola och bostad fortfarande i stort intakt. Själva skolhuset är samtidigt väl bevarat såväl interiört som exteriört. Byggnadens bibehållna offentliga funktion är betydelsefull för den lokala identiteten i Grunnebo.

19. Grunnebo 3:33

Bostad (1863), tvättstuga (ca 1900), ladugård/lada, loge (1880–1920), vedbod/förråd, avträde (1880–1920), hönshus (1850–1890), garage/maskinhall (1900–1930), jordkällare (1926), förråd (1980), bod (1880–1920), sädesmagasin/potatiskällare (1850–1890), dass (1940–1960), kiosk för jordgubbsförsäljning.

Vedbod/förråd, avträde.

Jordbruksfastighet belägen intill riksväg 44 strax sydost om Grunnebo samhälle. Gården ingår i en mindre bebyggelsekoncentration invid en grusväg som här ansluter till riksvägen 44. I övrigt omges gården av öppna fält med odlingasmark. Mangårdsbyggnaden omges närmast av en delvis vildvuxen trädgård. Huset är enligt uppgift uppfört 1863 och har timmerstomme klädd med vit locklistpanel. Fönsterfoder och bågar är vita. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Mot söder vid huvudentrén finns en glasveranda och på norrsidan en mindre tillbyggnad med pulpettak. På gården finns ett stort antal ekonomibyggnader varav de flesta torde vara uppförda från 1800-talets senare hälft och ett par decennier in på 1900-talet. Fasaderna har röd lockpanel och locklistpanel. Sadeltaken täcks av en- och tvåkupigt tegel.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess många välbevarade byggnader. Mångfalden av hus ger samtidigt anläggningen en utmärkande karaktär med speciellt värde för landskapsbilden.

20. Hackan 3

Bostad (1932), växthus (ca 1990), skärmskydd för ved och redskap (1933).

Bostadsfastighet belägen i villa/egnahemsområde vid Fridhemsvägen i södra Vänersborg. Omgivande villabebyggelse främst från 1950-och 60-tal. Bostadshuset, uppfört 1932, tillhör områdets äldre fastigheter. Brädstommen är klädd med grå locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. På tomten finns också ett mindre s k steghus (1933) och ett växthus uppfört 1990.

Fastigheten besitter ett kulturhistoriskt värde genom bostadshusets välbevarade ursprungliga karaktär.

21. Hammaren 4

Bostad (ca 1940), garage (ca 1970).

Bostadsfastighet i villa/egnahemsområdet Mariero i sydöstra Vänersborg. Området började bebyggas främst från 1920-talet och husen är idag av varierande ålder och slag. Närmast bostadshuset finns en grusad plan och i övrigt en trädgård avgränsad av en häck. Fasaden är klädd med vit locklistpanel. Fönsterfodren är vita och bågarna blå. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. I anslutning till den grusade planen finns en garagebyggnad uppförd ca 1970.

Bostadshuset har en välbevarad och tidstypisk karaktär vilket ger fastighten ett betydelsefullt kulturhistoriskt värde.

22. Holmängen 1:12, Fredrikslund

Bostad/hundförvaring (1780–1850), f d drängstuga, nu förråd (1860–90), jordkällare (1930–50), avträde (1880–1920), magasin/ källare (1700–t–1800–t mitt), lada (1880–1940).

Ingår i bebyggelsemiljö B.

Jordbruksfastighet belägen på en höjd i ett öppet odlingslandskap. Liknande en kil med spetsen mot sydost finns ett område med obebyggd mark i Vänersborgs sydöstra del. Genom områdets västra del leder Östra vägen mot Vargön och i öster finns Älvsuget, Göta älvs utlopp från Vänern. Mot vattnet finns lövträdsbevuxen ängs– och skogsmark. Området, inom vilket Fredrikslund är beläget, var ursprungligen en del av Vänersborgs donationsjord. Vanligtvis kom sådan mark utanför stadsplane–områdena att utgöras av s k landerier, en benämning som förekom i västsvenska städer avseende herrgårdsliknande jordbruk. Landeriernas innehavare var under 1800–talet i allmänhet städernas mer bemärkta borgare och ämbetsmän. Landeriet Fredrikslund tillhörde åren 1824–1904 den Gyllenheimska donationen, en stiftelse inrättad av häradshövding Erik G Gyllenheim som donerat egendomen. Avkastningen användes till stipendier i folkskolan.

Från Östra vägen leder en allé mot Fredrikslund och från denna en väg in på gårdsplanen. Huvudbyggnadens fasad är klädd med gul locklistpanel med vita fönsterfoder och gröna bågar. Det brutna taket med två skorstenar täcks av tvåkupigt tegel. Placerade som ett flygelpar finns två ekonomibyggnader med faluröd locklistpanel och sadeltak täckt av en– och tvåkupigt tegel. Den östra har sannolikt inrymt drängstuga och brygghus och den västra "flygeln" är ett magasin. Förutom dessa byggnader finns också ett äldre avträde, en lada och en jordkällare.

Anläggningen är ett välbevarat exempel på en av Vänersborgs gamla landerier. Flera av byggnaderna har bevarad äldre karaktär och gården har stor betydelse för landskapsbilden.

23. Holmängen 1:16

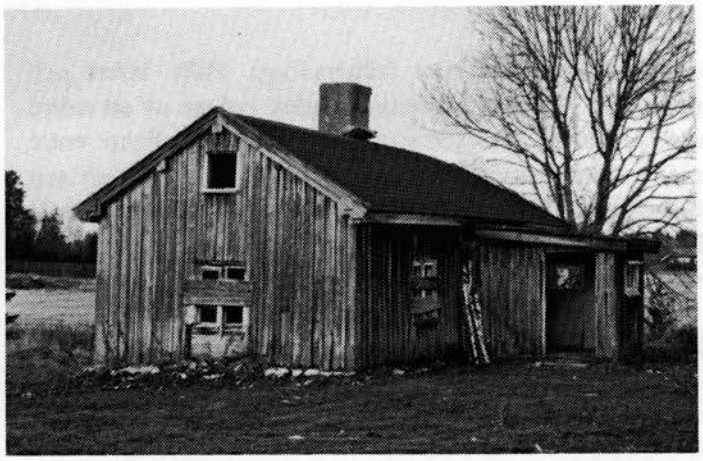
Bostad (1913), vedbod, förråd, maskinbod, garage (ca 1944), jordkällare/brygghus (ca 1925).

Ingår i bebyggelsemiljö B.

Bostadsfastighet, f d jordbruk där en tomt kring bostaden styckats av och ladugården rivits. Fastigheten är belägen i halvagrart område strax norr om järnvägen Vänersborg–Herrljunga och den trafikplats där Östra vägen och Gropbrovägen möts. Närmast norrut finns ett kolonistugeområde och ett hundratal meter åt öster över ett öppet fält är Älvsuget, Göta älvs utlopp ur Vänern beläget. Tomten, med bl a gräsmatta, fruktträd och grusad infartsväg inhägnas av en trägärdesgård. Bostadens timmerstomme täcks av faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt av enkupigt tegel. Av den tidigare gårdens ekonomibyggnader kvarstår en förrådsbyggnad med garage och ett kombinerat brygghus med jordkällare.

Byggnaderna är välbevarade i ursprungligt skick. Tillsammans bildar de en sammanhållen enhet där tomtmarkens utformning bidrar till det kulturhistoriska värdet. Samtidigt utgör fastigheten ett viktigt inslag i den omgivande miljön som traditionellt inslag väl synligt från flera väderstreck.

24. Kanteborg 2:16

F d bostad (1600–1800 t).

Öde torpbyggnad belägen i småbrutet odlingslandskap. Tidigare torp under Uppegården, en dryg kilometer söder härom. På 1890–talets ekonomiska karta är platsen markerad med namnet Draget. Det har varit obebott i ca 30 år och benämns "Otilias torp" efter den senast boende. Närmast huset är marken avschaktad, en ladugård revs för ett par år sedan. Enligt muntlig tradition skall byggnaden vara en av socknens äldsta, med delar från 1600–talet. Dessa uppgifter finns inte närmare dokumenterade men byggnadens utseende och form tyder på hög ålder. Stommen är av timmer. Locklistpanelen är nu liksom tidigare omålad medan fönsterfoder och bågar har mist sin färg. Taket täcks av skifferimiterande papp. Planlösningen är tvådelad med ett sidoutrymme med en vindstrappa.

Byggnaden är ännu i restaurerbart skick med betydande byggnadshistoriska värden men förfallet har gått relativt lång och åtgärder bör snarast vidtas för att säkra huset. Genom dess förmodade höga ålder och dess betydelse för områdets historia har det ett viktigt lokalt kulturhistoriskt värde.

25. Kaplanen 2

Bostad (1930).

Bostadsfastighet belägen i höjdläge med öppen sikt västerut mot Vänersborgs södra infart och Vassbotten på dygt 400 m avstånd. Villan, uppförd 1930 och av ansenlig storlek omges av en större trädgård. Husets huvudentré finns på nordvästra långsidan, det väderstreck där tomtens tidigare entré var belägen. P g a trafiken längs stadens dåvarande södra huvudinfart, som går längs med tomtgränsen i nordväst, har infarten till fastigheten och bostadens entré förlagts i nordost. Stommen av tegel är täckt med gul spritputs. Fönsterbågarna är vita och det brutna taket täcks av enkupigt tegel. Frontespiser finns på båda långsidor och mot nordväst en öppen veranda med balkong. Ekonomibyggnader saknas

Fastigheten besitter ett kulturhistoriskt värde som god representant för sin tids större villor med representativ trädgård.

26. Karls grav 1:1, Gustafs sluss

Sluss (1777–78).

Ingår i bebyggelsemiljö E.

Fornlämning nr 23, Vänersborgs stad.

Tegelsluss byggd 1777–78 och belägen vid Brinkebergskulle ca 1200 m norr om Karls gravs utlopp i Göta älv (se områdesbeskrivning E).

Slussen är, trots flera års eftersatt underhåll, en av de bäst bevarade delarna av de tidiga anläggningarna i kanalsystemet mellan Vänern och Västerhavet och utgör därmed en mycket betydelsefull del av

Vänersborgs och Götaälvdalens kommunikationshistoria. Slussen är också unik i ett nationellt perspektiv genom dess tegelkonstruktion och höga ålder.

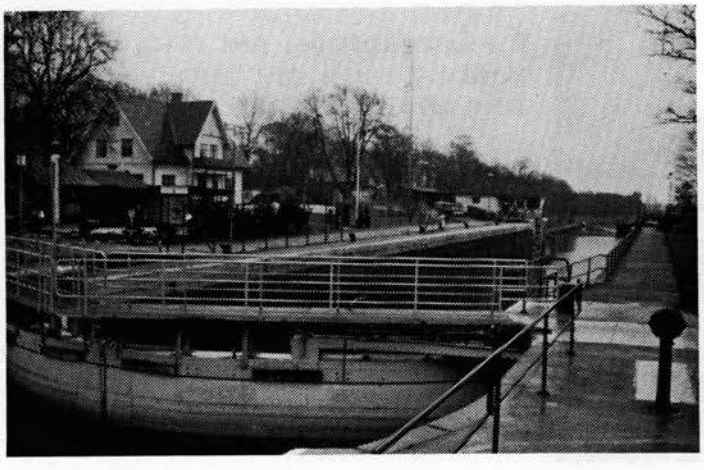
Ingår i Riksintresse PK 68 Karls grav.

27. Karls grav 1:1, Brinkebergskulle sluss

Bostad (ev 1840), tvättstuga/förråd (1888), pannrum/kompressorbod (1888), förråd (1960–t), smedja/verkstad (1950–t), barack-liknande personalutrymmen (1970), f d skyddsrum (2 st), cykelskjul, garage, garage (1960–t), transformatorhus (1920–40), förråd (1920–40), kiosk/servering (ca 1970), sluss-hytt för manövrering (1900–1920), manöver-rum/personalutrymme (1970–80–t).

Ingår i bebyggelsemiljö E.

Bostad och kiosk/servering, t v slussanläggning.

Slussanläggning, invigd 1916 och belägen vid nedre delen av kanalen Karls grav (se områdes-beskrivning E). Anläggningen innefattar ett femtontal byggnader, kajer, slussportar m m. Från norr och parallellt med kanalen leder en allé längs Slussvägen fram till området. I väster är Karls grav belägen och mot öster finns Restads f d sjukhusområde med bl a en kyrkogård närmast slussen.

Centralt på slussområdet finns en trädgård med gräsmatta, grusgångar, häckar och staket kring det tidigare kanalkontoret. Trädgården omges närmast av asfalterade ytor samt slusskajen. Kanalkontoret och ytterligare två byggnader flyttades hit från platsen för den s k 1844 års övre sluss. F d kanalkontoret, eventuellt uppfört på 1840–talet, har haft denna funktion på båda platserna. Det har också varit bostad bl a för kanalinspektör och kanalmästare och inrymmer idag två lägenheter. Fasaden täcks av grå eternitplattor. Fönsterfodren är vita och bågarna bruna. Det branta sadeltaket täcks av skiffer och mot kanalsidan finns frontespis och en veranda med balkong.

De andra två hitflyttade byggnaderna är uppförda 1888 och är klädda med gul pärlspont- samt locklistpanel. Fönsterfodren är gula och bågarna bruna. Sadeltaken täcks av skiffer och korrugerad plåt. Det ena huset är beläget i anslutning till f d kanalkontoret och används som tvättstuga/förråd. Det andra av 1888 års hus är pannrum/kompressorbod och ligger söder om trädgården i anslutning till ett par ekonomibyggnader (smedja och förråd). Öster om trädgården finns bl a ett transformatorhus i tegel från 1900-talets början. I anslutning till själva slussen finns en spånklädd manöverhytt från 1900-talets början samt den betydligt yngre och större manöverbyggnaden. Vid kajen finns också en kiosk- och serveringsbyggnad som sommartid är öppen för allmänheten.

På fastigheten finns också en minnessten ca 200 m norr om slussen. Dess text lyder "Till minne af de 654 svenska krigare som hvilka under 1808-09 års krig dukade under för nöd och sjukdom". Soldaterna avled vid ett fältlasarett på kungsgården vid Restad och återfanns begravda i en massgrav vid slussbygget 1909-16.

Slussanläggningen vid Brinkebergskulle ingår som en av de mer betydelsefulla delarna av miljön kring Karls grav och Restads f d sjukhus. Som en av länkarna i kanalsystemet mellan Vänern och västerhavet besitter den ett stort kommunikationhistoriskt värde. Betydelsefullt är också det stora antalet byggnader som speglar olika funktioner och tidsperioder.

Ingår i Riksintresse PK 68 Karls grav.

28. Karls grav 1:2

F d slussvaktarbostad (trol 1844), vedbod/ förråd f d avträde (trol 1910), garage (ca 1958), båtskjul (ca 1988).

Ingår i bebyggelsemiljö E.

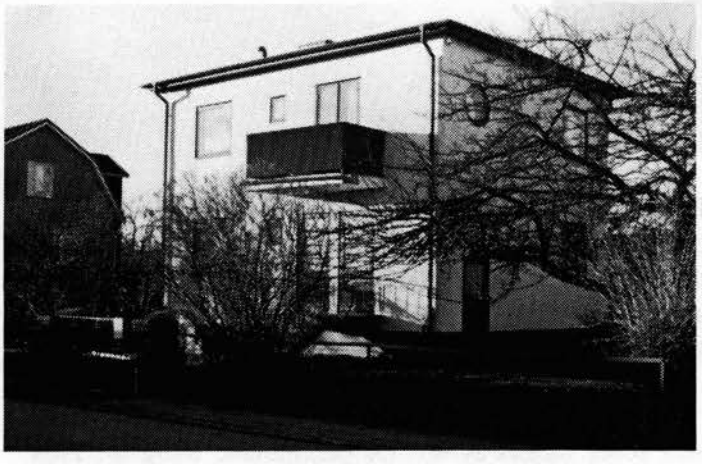
Bostadsfastighet belägen ca 200 m norr om Brinkebergskulles sluss. Från slussanläggningen leder en allé rakt norrut parallellt med kanalen och Karls grav. Fastigheten är belägen där allén slutar och Slussvägen böjer av i 90 graders vinkel åt väster. Tomten med trädgård omges av en öppen mark med förvuxet gräs mot norr. Avståndet till Karls grav är ca 50 m över lövskogsbevuxen kuperad terräng. På en kulle finns här den minnessten som beskrivs ovan (se Karls grav 1:1).

Bostadshuset är enligt uppgift hitflyttat från platsen för den s k 1844 års kanals övre sluss ca 600 m norr härom (se områdesbeskrivning E). Eventuellt har huset uppförts av kanalverket vid denna tidpunkt och senare förändrats. Även tre av byggnaderna vid den nuvarande slussen skall ha flyttats från samma plats. Flyttningarna har då ägt rum i samband med att 1916 års kanalled (den nuvarande) togs i bruk. Huset var fram till för ca tio år sedan i kanalverkets ägo och innehöll två lägenheter med personal-bostäder, bl a för kanalförmannen. Det är nu en privatbostad. Timmerstommen är på nedervåningen klädd med liggande gråblå pärlspontpanel. Övervåningens locklistpanel i samma kulör är spetsigt avslutad i nederkant. Fönstren är vita. På båda långsidor finns frontespiser och sadeltaket täcks av betongpannor. Nordväst om bostaden finns en förrådsbyggnad med vebod och f d dass från

ca 1910 (eventuellt uppfört i samband med hitflyttningen av bostadshuset). Intill finns ett garage från ca 1958 och längre österut på tomten ett båtskjul från ca 1988.

Fastigheten ingår som en värdefull del av kanalområdet, historiskt, funktionellt och som miljöskapande element. Bostadshuset har en välbevarad äldre karaktär och är visuellt strategiskt beläget på en mindre höjd vid slussalléns början.

29. Kniven 4

Bostad (1930–45), bod.

Bostadsfastighet belägen i villa/egnahemsområdet Mariero i sydöstra Vänersborg. Den närmast kvadratiska trädgården avgränsas på två sidor av en häck och mot Lindgatan av ett staket. Omgivningen består av i stort samtida bebyggelse med varierande grad av urprunglighet. Bostaden i "funkisstil" har fasad med vit spritputs och bruna fönsterbågar. Byggnadskroppen är kubformad med ett mycket flackt tälttak. Ovan entrén mot gatan finns en balkong och på andra våningen finns ett tidstypiskt litet runt "båtfönster" mot öster. I trädgårdens nordvästra hörn finns en mindre bod i trä.

30. Lunndalen 2:2

Bostad (ca 1870), ladugård/lada/vagnbod (1800–t), f d hackelsebod/stall, magasin/ jordkällare (1800–t), verkstad f d dräng– och pigkammare, vedbod f d hönshus (1930–t).

Ladugård/lada/vagnbod.

Jordbruksfastighet belägen i halvöppet odlingslandskap söder om Boteredssjön. Gårdsnamnet förekommer första gången i jordeboken för Väne-Ryrs socken 1609 och från 1616 tillhörigt Vassända-Naglum. Förledet är lönn i dess västgötska form lunn. Vid något tillfälle har troligen en ursprunglig gård delats på två och namnet Lunndalen har åtminstone sedan 1890-talet betecknat två intill varandra liggande gårdar varav denna är den södra. Numera har dock den norra gården fastighetsbeteckningen Möjered 2:8.

Mangårdsbyggnaden på Lunndalen 2:2, uppförd 1892, omges av en stor parkliknade trädgård. Från landsvägen söder om gården leder en grusad gång med en mindre allé fram till husets mittaxel. Framför entrén finns en grusad plan med rundel. Husets timmerstomme har en rikt utformad fasad med liggande och stående gul fas- och pärlspontpanel. Fönstren är vita. Sadeltaket täcks av betongpannor och på båda långsidor finns frontespieser. Planlösningen är sexdelad och betydelsefulla delar av den ursprungliga interiören är välbevarad.

Sammanbyggd med en äldre ladugård av sten finns lada, vagnbod, f d hackelsebod och stall. Den intilliggande magasinsbyggnaden är även den troligen från tidigt 1800-tal som senare tillbyggts. Ytterligare en ekonomibyggnad på gården är ett f d hönshus, nu vedbod, uppfört på 1930-talet.

Gården utgör en väl sammanhållen enhet med bl a mangårdens tidstypiska representativa utformning med avseende på såväl byggnad som trädgård. Ekonomibyggnaderna har samtidigt viktiga byggnadshistoriska värden.

31. Lunndalen 2:2

Bostad (ca 1910), redskapsbod f d avträde (ca 1910).

Bostad.

F d statarbostad tillhörig ovan beskrivna gård (Lunndalen 2:2) numera brukad som sommarbostad. Byggnaden är belägen i skogbrynet ca 200 m över ett öppet fält från gården. Huset har tidigare varit soldattorp under Grunnebo och flyttats hit från en plats ca två km sydväst härom. Fasaden är klädd med faluröd locklistpanel och fönstren vita. Sadeltaket täcks av enkupigt tegel. Intill finns en bod med avträde och förvaringsutrymme.

Den f d statarbostadens besitter ett väsentligt kulurhistoriskt värde genom dess väl inpassade läge i samspel med det omgivande landskapet. Samtidigt är den välbevarade byggnadens tidigare funktion och samband med huvudgården betydelsefullt.

32. Låckered 10

Bostad (ca 1940).

Större villa belägen intill Öxneredsvägen. Närmaste granne i norr är Låckereds gård (Låckered 11, se nedan). Mot söder och öster sluttar marken ned mot villabebyggelse från 1970- och 80-talen. Trädgården är på denna sida (husets baksida) delvis terraserad i anslutning till en veranda med balkong som sträcker sig längs huvuddelen av byggnadens sydöstra långsida. Vid dess norra hörn finns en halvcirkelformad utbyggnad med tidstypiskt placerade fönsterrader. Fasaden täcks av beige spritputs. Fönsterfodren är grå och bågarna vita. Det valmade taket är täckt av betongpannor.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade tidstypiska funktionalistiska karaktär. Dess placering, väl synlig intill Öxneredsvägen ger den också ett visuellt strategiskt läge.

33. Låckered 11

Bostad (ca 1850–70), möbelverkstad för möbelrenovering (ca 1980), f d avträde + förråd (1900-t), förråd (ca 1980), förråd/ garage (ca 1980).

Bostad.

F d större jordbruksfastighet belägen intill Öxneredsvägen. Jordbruksmarken är avstyckad och till stora delar bebyggd med villor och egna hem. Fastigheten rymmer idag två bostadshus, möbelverkstad samt ett par mindre förrådsbyggnader. Gården är belägen i höjdläge och omges av en parkliknande trädgård som nordost om tomten övergår i ett grönområde på allmän mark. Från Öxneredsvägen leder två infartsvägar fram till en grusad gårdsplan framför huvudbyggnadens nordvästra långsida. På baksidan mot sydost sluttar marken kraftigt ned mot ett villaområde.

Gården är känd som kyrkohemman sedan 1500-talets början då "Påwil i Låckerid" finns antecknad som skattskyldig till Vassända kyrka. Den nuvarande mangårdsbyggnaden är sannolikt uppförd under 1850–60-talen med tidstypiska stildrag. Fasadpanelen är vit med liggande fasspont på nedervåningen

och locklist på övervåningen (en halvvåning). Fönsterfodren är vita och bågarna gröna. Sadeltaket täcks av falsad plåt. På sydöstra långsidan finns en större glasveranda med en överbyggnad krönt av en karaktäristisk tornprydnad. Interiören kännetecknas en sexdelad planlösning med välbevarad inredning.

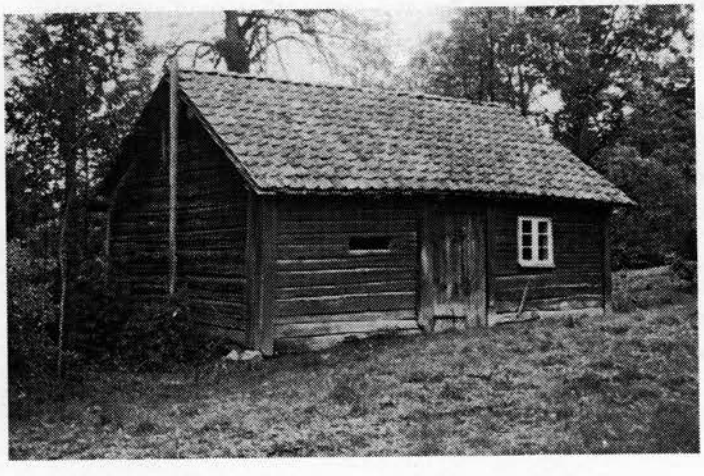
På gården finns ytterligare ett bostadshus, inrymmandes två lägenheter. Eventuellt är det äldre än huvudbyggnaden men har senare byggts till. Fasadutformningen efterliknar huvudbyggnadens liksom den 1980 uppförda möbelverkstaden. I anslutning till det mindre bostadshuset finns en faluröd förråds- och toalettbyggnad från 1900-talets början.

Låckereds gård, med lång historisk kontinuitet, är en av traktens få tidigare större gårdar.
Den välbevarade mangården besitter ett betydande kulturhistoriskt värde, bl a som bevarad äldre bebyggelse i förhållande till de under 1900-talet starkt förändrade omgivningarna. Gårdsbildningen utgör en väl sammansatt enhet med huvudbyggnaden i rikt utformad träarkitektur med tidstypiska stildrag från 1800-talets senare hälft.

34. Myskebacken 2:3, Stora Myskebacken

Bostad (1893), f d magasin, bostad och matkällare (ca 1850), förråd + avträde (1900-t), f d mindre djurstall + bod (ca 1850).

F d magasin, bostad och matkällare.

Ej brukad jordbruksfastighet belägen i småbrutet odlingslandskap. Myskebacken är omnämnt första gången i jordeboken 1605 ursprungligen som kronotorp och senare som hemman på ett 1/4 mantal. Den nuvarande mangårdsbyggnaden är av dubbelhustyp är enligt uppgift uppförd 1893. Fasaden är klädd med gul locklistpanel. Fönstren är vita och taket täcks av betongpannor. Huset ligger på en mindre höjd

och i sluttningen strax nedanför finns ett äldre överloppshus. Detta inrymmer ett bostadsrum och ytterligare ett utrymme, eventuellt magasin, ovanpå en stenkällare. De oklädda timmerväggarna är faluröda och taket täcks av enkupigt tegel. Av gårdens äldre ekonomibyggnader återstår i övrigt ett halvt raserat stall med bod samt grunden efter ladugården. I anslutning till den senare finns en under 1900-talet uppförd vagnbod.

Stora Myskebacken utgör ett värdefullt inslag i landskapsbilden. Mangårdsbyggnaden har en välbevarad karaktär som väl representerar en vanlig hustyp som uppfördes på många gårdar i Västsverige från 1800-talets senare hälft och ett par decennier in på 1900-talet. Av stort kulturhistoriskt värde är också den äldre opanelade stugan.

35. Myskebacken 2:5, Dala

Bostad (ca 1850), bod/förråd med källare (1800-t), bod (ca 1850).

Ej brukad gård belägen i en dalgång med igenvuxen jordbruksmark och skogsmark runt om. Gården är omnämt första gången i jordeboken 1640 som kronoutjord ursprungligen i Väne-Ryrs socken och 1719 överflyttad till Vassända socken.

Bostadshuset, uppfört ca 1850, är en s k dubbelkammarstuga och har två murstockar med skorstenar. Timmerstommen är klädd med faluröd locklist- och lockpanel. Fönsterfoder och bågar är vita.

Sadeltaket täcks av enkupigt tegel. Den tidigare trädgården, med bl a fruktträd och en trädrad längs en igenvuxen väg är till stora delar igenväxt men tydligt avläsbar. Av ekonomibyggnaderna återstår två 1800-talsbyggnader. I en sluttning intill bostadshuset finns en bod med stenkällare och på andra sidan den igenväxta vägen finns en vagnbod i skiftesverkskonstruktion samt grunderna efter en ladugård.

Samtliga byggander är av hög ålder med bevarad ursprunglig karaktär. Vagnboden är samtidigt extra intressant genom dess konstruktion i skiftesverk. Inom inventeringsområdet har endast ytterligare en sådan byggnad påträffats. Byggnadernas eftersatta underhåll är dock ett allvarligt problem som måste lösas för ett framtida bevarande.

36. Möjered 2:5

Bostad (1814), magasin/potatiskällare (1924), ladugård (1960–t), vedbod (slutet 1800–t), tvättstuga (1945), redskapsbod (1944), lekstuga.

Bostad, magasin/potatiskällare, ladugård.

Jordbruksfastighet i öppet odlingslandskap. På en höjd ligger två gårdar intill varandra varav Möjered 2:5 är den ena. Sedan ett par år tillbaka leder riksväg 45 genom landskapet alldeles öster om gårdarna. Namnet finns som Moieridtt i jordeboken från 1550.

Mangårdsbyggnaden på Möjered 2:5 är uppförd 1814. Timmerstommens bottensyll är enligt uppgift av ek och de ovanliggande stockvarven av fur. Fasaden har faluröd locklistpanel med vita fönster. Det brutna taket täcks av tvåkupigt tegel. Byggnaden, ett s k tvåkammarhus, har även interiört värdefulla delar. Gårdens ekonomibyggnader är enhetligt utformade med faluröd locklistpanel, vita fönster samt sadeltak med en– och tvåkupigt lertegel.

Gården utgör en väl sammansatt enhet med stor betydelse för landskapsbilden med sitt traditionella läge på en höjd i det öppna odlingslandskapet. Mangårdsbyggnaden av hög ålder med välbevarad utformning besitter ett stort kulturhistoriskt värde.

37. Nabbensberg 1, Nabbensberg

Bostad (1764), matkällare (1600–t), f d statarbostad, förråd (1700–t), garage (1930–40–t), f d hönshus (ca 1940), båthus (ca 1960), f d pumphus/förråd (1966), vedbod/dass (ca 1900–1920), "gamla brygghuset" f d bakstuga, redskapsskjul.

F d statarbostad, förråd.

Bostadsfastighet, tidigare landeri beläget på en mindre höjd omgiven av öppna fält med förvuxet gräs på västra sidan av Karls gravs övre lopp. Mellan Karls grav och gården leder en gång– och cykelbana och på andra sidan vattnet finns Tenggrenstorps industriområde. Området var ursprungligen en del av Vänersborgs donationsjord. Vanligtvis kom sådan mark utanför stadsplaneområdena att utgöras av s k landerier, en benämning som förekom i västsvenska städer avseende herrgårdsliknande jordbruk. Landeriernas innehavare var under 1800–talet i allmänhet städernas mer bemärkta borgare och ämbetsmän.

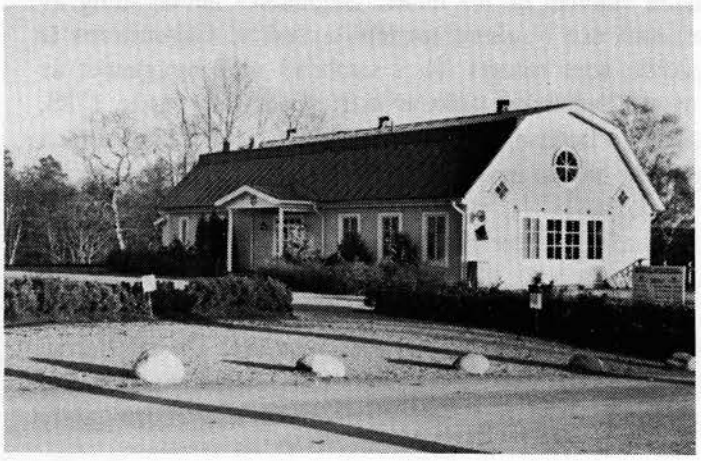
Vid Nabbensberg startade under slutet av 1700–talet ett av de många tegelbruk som funnits kring Vänersborg. Verksamheten upphörde vid 1960–talets mitt. Vid Nabbensberg, på Nygårdsängen, hade också Västgöta–Dals regemente sin mötesplats från 1680–talet till 1862 då verksamheten flyttade till Grunnebo hed (Se Grunnebo 2:8 ovan). Enligt uppgift har Nabbensberg använts som officersmäss.

Huvudbyggnaden, uppförd 1764, omges av en parkliknade trädgård med en grusad plan framför de två entréerna på södra långsidan. Husets timmerstomme är reveterad och täcks av en beigeliknande slätputs. Gavelspetsarna är klädda med grön locklistpanel. Ovan huvudentréns öppna veranda finns ett förhöjt fasadparti med pulpettak. Detta liksom sadeltaket är skifferbelagt. Strax öster om manbyggnaden finns en matkällare av tegel, enligt uppgift från 1600–talet. I övrigt finns en grupp med ekonomibyggnader nedanför och söder om huvudbyggnaden. Där finns bl a "gamla brygghuset" (också bagarstuga) och

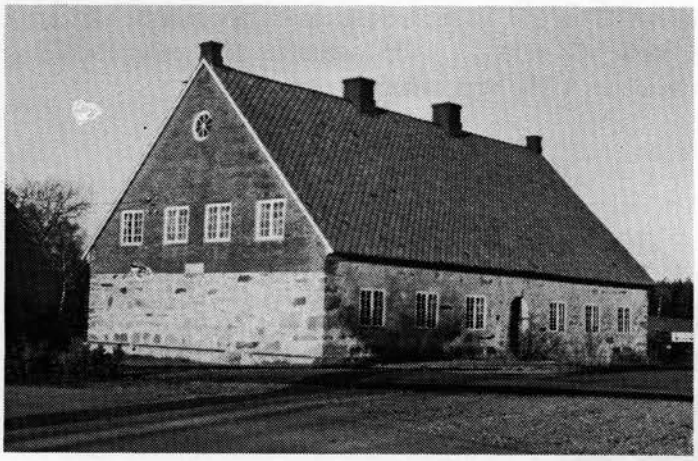
en f d statarbostad, enligt uppgift från 1700-talet. Timmerstommen är klädd med faluröd locklistpanel och sadeltaket täcks av enkupigt tegel. Sydväst härom, på andra sidan gång- och cykelvägen längs Karls grav finns två ekonomibyggnader som tidigare tillhört gården men avstyckats (se Onsjö 2:1, ekonomibyggnader Nabbensberg).

Nabbensberg besitter ett stort kulturhistoriskt värde som en av stadens få bevarade landerier. Anläggningen med omgivning rymmer samtidigt andra betydelsefulla delar av stadens utveckling, militär- industri- och kommunikationshistoriskt. Betydande delar av gårdens karaktär är bevarad och några av byggnadernas höga ålder är anmärkningsvärd.

38. Onsjö 2:1, Onsjö säteri

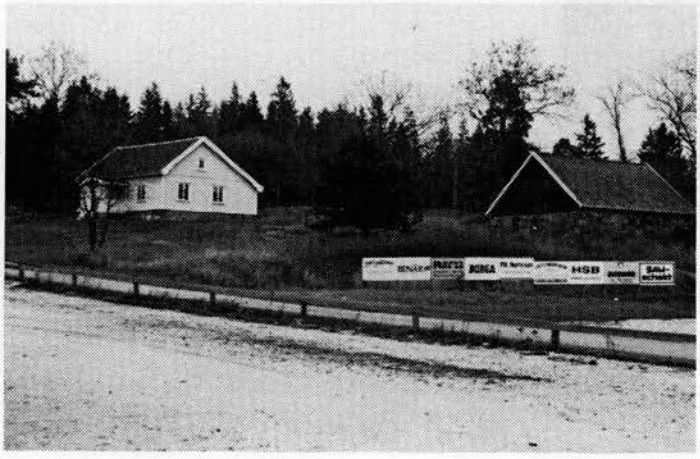

Klubbhus (1991), bostad/förråd (1788), förråd f d slakthus (1773–93), f d stall/magasin (ombyggt 1993), lada (1914–15), vagnbod (1880–1940), f d kusk/stallmästarbostad (ca 1800–t mitt), f d smedja (1940–t), maskinhall, förråd för golfbanevaktmästare (ca 1990), förråd (ca 1990), f d hönshus (ca 1800), friggebod/tävlingskansli (ca 1990), källarvind, förråd/f d magasin (ca 1800), bod/avträde (1800–t), skärmskydd för golfutslag (ca 1990).

"Stenhuset", bostad/förråd.

Byggnadsminne.

T v f d kusk/stallmästarbostad, t h källarvind, f d magasin.

Platsen finns omnämnd från 1397. Säteriet hör kulturgeografiskt samman med Tunhemsbygden som kännetecknas av stora herrgårdar med kända stormannaätter som ägare. Gården ligger i en sluttning vid Göta älvs västra sida med utsikt mot Tunhemsslätten på andra sidan älven. Onsjö tillhör sedan 1975 Vänersborgs kommun och disponeras av Onsjö golfklubb. 1770–1975 innehade släkten Haij säteriet som av överste Wolrath Wilhelm Haij (ägare 1770–1803) instiftades som fideikomiss. Den nuvarande huvudbyggnaden inrymmer klubbhus och är uppförd på samma plats som dess föregångare, vilken brann 1982. Byggnaden kan sägas vara en pastisch av sin föregångare men är bl a ett våningsplan lägre och klädd med träpanel. Dess föregångare var reverterad och uppfördes av Wolrath Wilhelm Haij 1773–74.

Av gårdens många byggnader intar det s k stenhuset eller "kyrkan" en särställning. Huset är byggnadsminne sedan 1994. Det är uppfört som ekonomibyggnad och placerat mitt för huvudbyggnadens entré med en grusad infartsväg med rundellik gräsmatta emellan de två husen. Stenhusets nedervåning av gråsten skall enligt traditionen komma från Vassända och Naglums medeltida kyrkor. Gavelrösena är av klinkert från det tegelbruk vid Brinkebergskulle som anlagts där i samband med byggandet av "Gustafs slussar" 1777–78 (Karls Grav 1:1, se ovan). Sadeltaket täcks av skiffer. Husets byggår, 1788, finns angivet på en kalkstensplatta på västra gaveln. Planlösningen är ursprunglig på bottenvåningen och har inrymt bl a gårdsköket. På övervåningen har senare inretts två lägenheter.

I anslutning till stenhuset finns ytterligare tre ekonomibyggnader av hög ålder. Som flygelbyggnad till stenhuset finns en troligen ursprunglig visthusbod. Huset är av likadan klinkert och skiffertäckt på ena takfallet. Intill finns också ett dass och ett hönshus. Längre norrut återfinns resten av gårdens byggnader av vilka de äldsta utgörs av den tidigare kuskbostaden och en källarvind. De kraftigaste förändringarna av gårdens byggnadsbestånd har skett kring de större ekonomibyggnaderna. Bl a är ladugården riven och stallet omvandlat till golfshop. Här finns också en nyligen uppförd större maskinhall/förrådsbyggnad.

Onsjö säteris kulturhistoriska värde är i flera sammanhang dokumenterat. Anläggningen innehar fortfarande, trots stora förändringar, något av en särställning i Vänersborgstrakten. Av största vikt är dock att de ursprungliga delar av säteriet som återstår slås vakt om inför framtiden. Det gäller förstås anläggningens utformning i sin helhet likväl som de enskilda byggnader.

Ingår i Riksintresse PK 17 Västra Tunhem.

39. Onsjö 2:1, Gravkapellet

Gravkapell (1793).

Inskriptionstavla.

Kapellet är beläget ca 700 m sydväst om säteriet på övre delen av en slänt ner mot Göta älv. Läget är naturskönt med utsikt över älven mot Halle- och Hunneberg. Kapellet är omgivet av golfbanan med inslag av lövträd, framför allt ekar. Från en grusväg längs älven leder resterna av en björkallé mot byggnadens entré. Kapellet omges av ett lågt staket av smidesjärn.

Kapellet uppfördes 1793 av murarmästaren Christopher Tranberg vilket framgår av en inskriptionstavla av kalksten infälld i murverket strax ovanför grunden på baksidan. Väggarna är murade av fogstruken klinkert av samma slag som stenhuset (se ovan). Sadeltaket är skiffertäckt. Vid båda sidor av ingången finns kalkstensplattor infällda och på den vänstra finns en inskription med en levnadsteckning av "Öfversten och svärdsriddaren Wolrat Wilhelm Haij" och hans närmaste familjemedlemmar. Haij var kapellets byggherre och det var avsett honom och hans efterlevande.

Gravkapellet utgör en betydelsefull del av säterianläggningen och besitter ett stort kulturhistoriskt värde. Det är välbevarat och beläget på en plats som valts med stor omsorg vilken ger kapellet en viktig betydelse som miljöskapande element.

Ingår i Riksintresse PK 17 Västra Tunhem.

40. Onsjö 2:1, ekonomibyggnader Nabbensberg

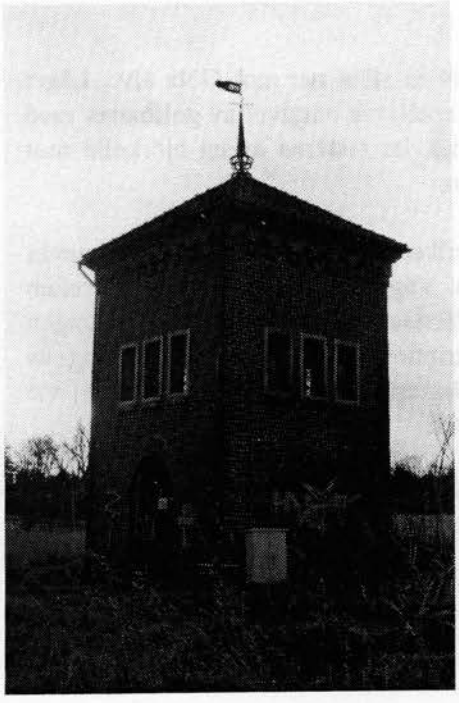
Magasin (1600–1700-t), "sköljhus" (1920–1940).

Magasinet nedbrunnet 1995.

Två ekonomibyggnader som tidigare tillhört Nabbensbergs gård (Nabbensberg 1, se ovan) men styckats av. Byggnaderna ligger båda på en knappt 100 m bred markyta med förvuxet gräs mellan Karls Grav och en asfalterad gång- och cykelbana mot Nabbensbergs gård. Här finns också grunderna efter en ladugård och ett magasin. Det kvarvarande magasinet är enligt uppgift från 1600-talet och av betydande storlek. Fasaden täcks av faluröd locklistpanel och sadeltaket av tvåkupigt tegel. Ca 50 m nordväst om magasinet finns en mindre byggnad av tegel och betong, troligen uppförd ca 1920-40.

Av stort kulturhistoriskt värde är magasinet p g a dess höga ålder. Uppgiften om 1600-tal är visserligen osäker men byggnadens utseende och form tyder på hög ålder. Sannolikt är den åtminstone uppförd kring 1700-talets mitt eller förra hälft. Ett närliggande och jämförbart exempel är magasinet vid Önafors herrgård, vilket anses vara från 1700-talets början.

41. Onsjö 2:1, transformatorhus

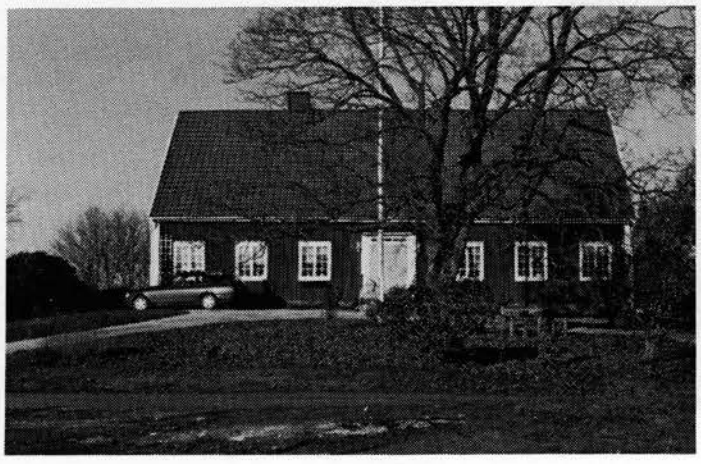
F d transformatorstation (1915).

Transformatorhus, ej i drift, och beläget ca 300 m söder om Gropbron på västra sidan av Karls grav. På taket finns en metallvimpel med årtalet 1915. Transformatorstationen uppfördes i samband med den nuvarande Gropbrons företrädare. Denna svängbro var en av flera nya broar och slussar som tillkom 1916 då Trollhätte kanal byggdes ut (se områdesbeskrivning E). Ytterligare byggnader med anknytning till Kanalverket som funnits i anslutning till bron är två bostadshus för brovaktarpersonal.

Transformatorstationen är en tvåvånig tegelbyggnad med kvadratiskt formad byggnadskropp. Fönstren är smårutsindelade och av svart järn. Fasaden innefattar mönstermurade partier som portomfattning och takgesims. Tältaket täcks av enkupigt tegel.

Den välbevarade byggnaden kännetecknas av arkitektonisk omsorg, karaktäristisk för sin tids industribyggnader, ofta i tegel och med ett historiserande formspråk. Transformatorstationen utgör också en viktig del av Karls gravs och Trollhätte kanals historia.

42. Onsjö 2:2, Vassända f d prästgård

Bostad (ca 1780–t), arbetarbostad (1800–t), garage/maskinhall (1956), ladugård/lada + loger (1956), vedbod f d magasin (trol 1800–t), hönshus (hitflyttat 1931), jordkällare (trol 1800–t), smedja (1910–1930), avträde (1920–1950).

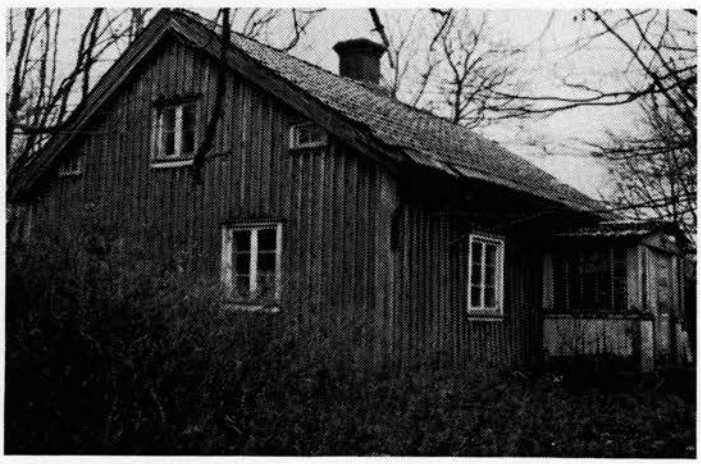
Större jordbruksfastighet belägen på en höjd i öppet odlingsslandskap. Gården är bl a väl synlig från Vänersborgs södra infart där den är ett landmärke. Från nordost leder en björkallé fram till gården och avslutas med en rundel framför huvudbyggnaden. Norr och nordost om denna finns en parkliknande område och i söder är ekonomibyggnaderna belägna.

Wadzända, "Vattnets ända" omtalas från 1300–talet som gård tillhörande Skara domprosteri och brukad av dess landbo (äldre benämning på arrendator). Prästgården var senare bebodd av den för Brätte stad och socknen gemensamma kyrkoherden. Gården beskrivs 1699 som oansenlig, endast innehållande en liten sal, två kamrar och en liten källare. 1788 uppfördes, efter beslut av synerätten, den nuvarande manbyggnaden samt brygghus, visthusbod och stall. Till 1919, då Vänersborg bildade eget pastorat, var gården kyrkoherdebostad för att sedan arrenderas ut. För ca tio år år sedan övertog kommunen fastigheten av kyrkan och jordbruket bedrivs som tidigare av en arrendator som bebor huvudbyggnaden.

Huvudbyggnadens timmerstomme är klädd med faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täcks av skiffer, enligt uppgift ursprungligt. I sluttningen sydväst om manbyggnaden ligger det bostadshus som fram till 1919 var arrendatorsbostad, senare arbetarbostad och nu obebott. Timmerstommen är klädd med faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt av tvåkupigt tegel. Av ekonomibyggnaderna är ladugården och en maskinhall uppförda 1956 medan de övriga är av äldre datum. Faluröd locklistpanel dominerar liksom sadeltak med tvåkupigt tegel.

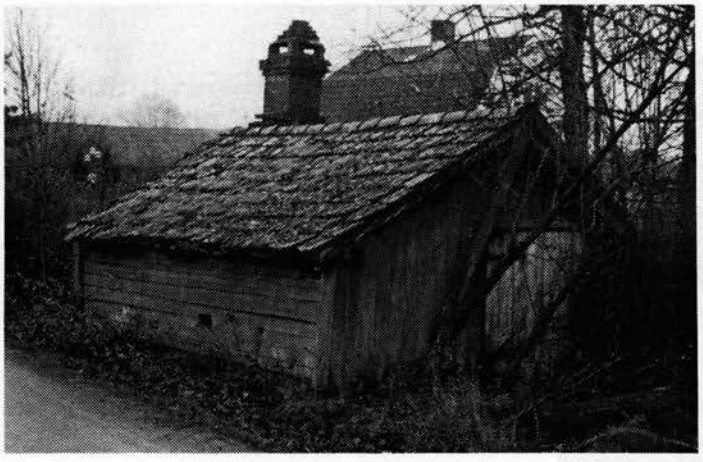
Vassända f d prästgård utgör ett betydelsefullt inslag i kulturlandskapet. Gården är visuellt strategiskt belägen i ett traditionellt i höjdläge, där huvudbyggnaden intar en särställning genom sin närmast monumentala placering och utformning. Gårdens övriga byggnader är kulturhistoriska värdefulla p g av bevarad äldre karaktär och som viktiga delar av gårdsmiljön.

43. Ramnered 2:6

Bostad (ev 1896), ladugård/lada (1934–35), f d smedja (ca 1800–t), f d magasin med källare (1800–t), bod, pumphus (1950–t), jordkällare (1800–t), dass (ca 1940), f d bostadshus (1800–t mitt), maskinhall (ca 1988), garage.

Ingår i bebyggelsemiljö D.

F d smedja.

Jordbruksfastighet belägen i öppet odlingslandskap. Gårdarna i Ramnered ligger utmed byvägen som sträcker sig längs en höjdrygg i väst–östlig riktning. Från söder och en mindre dalgång mellan Gundlebo– och Boteredssjön avtecknar sig gårdarna tydligt mot horisonten.

Fastigheten består av två sammanlagda gårdar belägna söder om och intill vägen genom byn. Enligt uppgift skedde sammanläggningen på 1920–talet. Bostadshuset till den mest västerut belägna gården har använts som arrendatorsbostad och sedan som bostad, men är obebott sedan ett par år. Timmerstommen är klädd med locklistpanel vars faluröda färg delvis saknas liksom fönsterfodrens och bågarnas vita oljefärg. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Planlösningen är av enkelstugetyp med en avdelad kammare från stugan. Entrén mot söder består av en glasveranda. Av ekonomibyggnader återstår en äldre jordkällare samt en mindre bod. På platsen för den tidigare ladugården finns en nybyggd maskinhall och intill byvägen finns resterna efter en riven smedja.

Den "östra" gårdens bostad är enligt uppgift uppförd på 1870– eller 80–talen men har förlorat stora delar av sin ursprungliga utformning. Stommen av timmer är klädd med gul lockpanel och sadeltaket täcks av betongpannor. Norr om bostaden och intill vägen genom byn finns två äldre ekonomibyggnader. Äldst är sannolikt en smedja med skorsten av ovanligt slag. Konstruktionen, i oputsat tegel, är hög och ovan utkragningen finns en överbyggnad. Skorstensens höjd och överbyggnad kan troligen förklaras utifrån brandsäkerhetsskäl för att dämpa ginstspridning över det ursprungliga sannolika spån– och ved– eller torvtäckta taket samt de närmaste omgivningarna. Bredvid smedjan finns ett magasin med en kraftig stenkällare som grund. Båda byggnaderna har stommar av timmer, magasinet är klätt med faluröd locklistpanel medan smedjans timmer delvis är oklätt och delvis klätt med stående slätpanel. Sadeltaken är klädda med enkupigt (magasinet) och tvåkupigt (smedjan) tegel.

Den "östra" gårdens övriga ekonomibyggnader är belägna söder om mangårdsbyggnaden. En större ekonomibyggnad uppförd på 1930–talet rymmer lada med plankväggar klädd med faluröd locklist– och slätpanel och en ladugård med stomme av tegel täckt med slätputs. I anslutning till denna finns en mindre bod i trä samt ett pumphus i betong. I trädgården kring bostaden finns ett avträde placerat i dess södra kant.

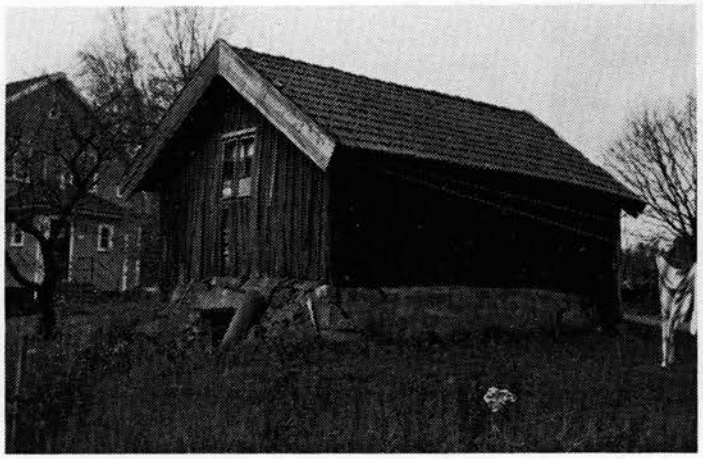
Fastigheten utgör en betydelsefull del av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljön Ramnereds by. På fastigheten finns ett stort urval av byggnader med olika funktioner representerade. Flera är välbevarade i ursprungligt skick men samtidigt är de äldsta och kanske mest värdefulla i behov av upprustning. Bland dessa märks främst den äldre mangårdsbyggnaden samt smedjan och magasinet med källare intill vägen.

44. Ramnered 2:7

Bostad (1940), ladugård/stall + lada (ca 1930), ladugård/lada + stall för lösdrift (ca 1920), magasin/stall (ca 1940), f d drängstuga, vedbod, jordkällare (1800-t), f d mjölkrum (ca 1920), maskinhall, f d vagnbod (ca 1920).

Ingår i bebyggelsemiljö D.

F d drängstuga, vedbod, jordkällare.

Jordbruksfastighet i småbrutet öppet odlingslandskap i Ramnereds by. Boningshus med plankstomme uppförd 1940. Huset är klätt med gul stående locklistpanel och har vitmålade fönster- och verandasnickerier. Taket, ett s k mansardtak, är täckt med betongpannor.

Ungefär på platsen för stallet/magasinet från 1940 låg tidigare en äldre mangårdsbyggnad som dock brann 1939.

På gården finns ett flertal ekonomibyggnader, bl a ladugårdar, maskinhall och magasin. Äldst är en timrad f d drängstuga klädd med faluröd panel. Huset är sannolikt från 1800-talets mitt och har en jordkällare under samt sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Ovan nämnda magasin/stall är klätt med faluröd panel och har ett sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel.

Boningshuset med sitt brutna tak är ett välbevarat exempel på den typ av hus som uppfördes årtiondena kring 1920- och 30-talen, främst som egnahem men också som mangårdsbyggnader på jordbruks-fastigheter. Av ekonomibyggnaderna är det främst den f d drängstugan och stallet/magasinet som bevarar ett traditionellt byggnadsskick med material som lertegel, träpanel och falu rödfärg.

Ramnered 2:7 besitter ett stort miljömässigt värde.

45. Restad 3:2, Juta

F d bostad (ca 1900), förråd/avträde (1930–1950), stall/lada (1900–1930).

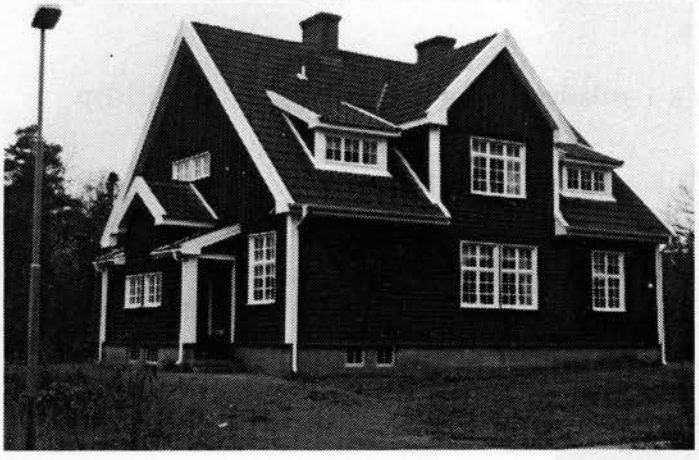
Stall/lada.

Torpmiljö belägen i skogsbrynet vid öppen betesmark i en sluttning mot Göta älv. Torpet Juta hör samman med Restads f d sjukhus eller Östra klinikerna. Det är beläget ca en km nordost om sjukhusområdet och har använts som utflyksmål för patienterna. Enligt uppgift fanns här tidigare en byggnad som användes av danskarna vid den s k Gyldenlöwsfejden på 1600–talet, därav namnet Juta. Det tidigare bostadshuset är uppfört 1900 i nationalromantisk stil. Fasaden är klädd med liggande faluröd fasspontpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt med betongpannor. Som ekonomibyggnader finns ett förråd/avträde intill det tidigare bostadshuset och något avskilt ett stall med lada.

Juta är naturskönt belägen i kulturlandskapet vid Göta älv. Anläggningen är en god representant för ett karaktäristiskt torpställe från tiden kring sekelskiftet 1900. Byggnaderna är väl bevarade och den tidigare bostadens tidstypiska utformning en viktig del av det kulturhistoriska värdet.

Ingår i Riksintresse PK 17 Västra Tunhem.

46. Restad 3:3

F d bostäder nu träningslägenheter, Restad gård (ca 1915), f d förråd el liknande (ca 1915), f d bostäder nu skola, konferens-lokal/övernattn (ca 1915), f d bostäder nu institution/bostad (ca 1915), förråd/garage (ca 1990).

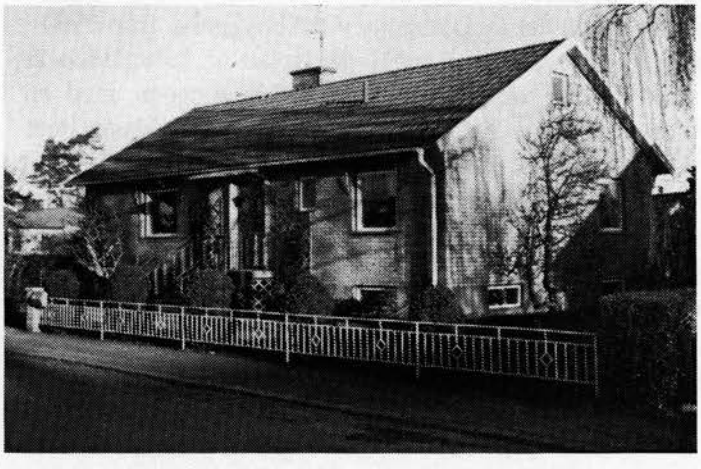
Ingår i bebyggelsemiljö E.

Tonårshem för socialförvaltningen samt träningslägenhet för Restad gård. Tre likadana byggnader belägna i anslutning till Restads f d sjukhus. De närmaste omgivningarna består av ett grönområden som genomkorsas av den större Tegelbruksvägen och ett par mindre vägar. Närmaste bebyggelse består av några byggnader med tidigare ankytning till det f d sjukhuset. Även de här beskrivna husen har samma anknytning och har tidigare varit personal- och patientbostäder för Restads sjukhus. Idag nyttjas de två närliggande husen vid Kanal- och Slussvägen som tonårshem. Det tredje, beläget ca 200 m nordväst härom vid Gustaf Högbergs väg, nyttjas som träninglägenhet för den kvarvarande sjukhusverksamheten på Restad gård. Det f d sjukhusets nuvarande namn.

Byggnaderna är utformade i nationalromantisk stil. På långsidorna finns frontespiser och taklättor. Gavlarna på ena sidan av husen har utbyggda täckta farstupartier krönta av frontoner medan det finns öppna farstukvistar på de motsatta gavlarna. Fasaderna täcks på nedervåningarna av faluröd panel på förvandring medan gavelröstena liksom motsvarande delar av frontespiserna och gavelfrontonerna täcks av locklistpanel. Fönsterfoder och bågar är vita. Sadeltaken täcks av tvåkupigt lertegel. Vid den ensamstående byggnaden finns en ej brukad äldre förrådsliknande byggnad, arkitektoniskt väl utformad med tälttak krönt av en tornliknade överdel. Till de övriga två husen hör en nyligen uppförd förråds- och garagebyggnad.

De tre byggnaderna speglar på ett väsentligt sätt områdets historia. De är samtidigt välbevarade med ursprunglig karaktär i tidstypisk arkitektonisk utformning vilket ger dem stor betydelse för miljön.

47. Räfsan 7

Bostad, garage (1958).

Bostadsfastighet belägen i Mariero/Mariedal i sydöstra Vänersborg. Omgivningarna domineras av villabebyggelse från 1950-och 60-talen. Trädgårdstomten inramas av staket och häckar. Längs

Ekevägen, mot vilken byggnadens huvudentré är vänd finns ett lågt staket av smidesjärn. Husets stomme av regelverk är klätt med gult tegel. Fönsterbågarna är vita och sadeltaket täckt av tvåkupigt tegel. Uthus saknas men garage finns i källaren.

Fastigheten är ett väl bevarat exempel på ett s k 1-planshus. En mycket tidskaraktäristisk hustyp.

48. Rälsbussen 3

Bostad (1939), ladugård/lada (1934), brygghus (1940-t), jordkällare (?), garage (1965).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Bostad.

Jordbruksfastighet belägen intill järnvägen ca 500 m nordost om Öxnereds station. På andra sidan järnvägen är öppen betesmark och öster om gården tar en del av Öxnereds villabebyggelse från 1950- och 60-talen vid. Genom gården leder en grusväg som samtidigt utgör gårdsplan då ladugården är placerad med långsidan intill vägens östra sida. På den västra finns mangårdsbyggnaden med en trädgård runt om. Huset är enligt uppgift uppfört ca 1860 och tillbyggt 1939 då det breddades mot öster. Timmerstommen är klädd med gulvit locklistpanel. Fönsterfoder och bågar har samma färg. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Förutom ladugårdsbyggnaden, uppförd 1934, finns en äldre jordkällare och ett brygghus från 1940-talet samt ett garage från 1965 på gården.

Anläggningens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär med ursprunglig funktion. Gården, av västsvensk typ, har ännu djurhållning och visar på ett betydelsefullt sätt områdets tidigare karaktär som dominerades av jordbruksnäringen.

49. Rälsbussen 2, Solhem

Bostad (1923–24), verkstad/vedbod, förvaring (ca 1930), garage (ca 1970).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Egna hem beläget i halvöppet landskap i utkanten av Öxnereds villabebyggelse från 1950- och 60-talen. Den kuperade tomten, med trädgård och grusade gångar, är belägen intill järnvägen ca 500 m nordost om stationsområdet. Bostadens brädstomme är klädd med brun liggande fasspontpanel med vita fönsterfoder och bågar. Det brutna taket täcks av tvåkupigt tegel. Mot söder finns en utbyggd farstu med balkong och frontespis på taket. Mot norr finns en utbyggnad från 1965. Intill denna är en rödmålad förrådsbyggnad belägen och vid infarten från söder, ett garage.

Fastighetens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade ursprungliga karaktär. Den har samtidigt stor betydelse för landskapsbilden då den är belägen på en mindre förhöjning med ett öppet fält mot söder.

50. Rödet 2:1, Rudet

Bostad (1770), magasin, vedbod, f d potatis-källare, avträde (1770), ladugård, stall, lada, mjölkrum (slutet 1800-t), "brygghuset" f d tvättstuga (ca 1880), sommarbostad f d höns- och svinhus (ca 1920), bilverkstad + 2 spiltor f d trösklogar (1880), bilhall (1987), bilhall (1987), redskapsbod.

Magasin, vedbod, f d potatiskällare, avträde.

Jordbruksfastighet belägen i halvöppet odlingslandskap i socknens nordvästra del. Gården ligger i utkanten av jordbruksområdet mellan Grundlebo- och Boteredsjön där detta gränsar mot skogsområdet som dominerar Väne-Ryrs sockens norra del. Gården finns omnämnd från 1583 som skattetorp i Naglums socken men redovisas fr o m 1620 under Vassända. Namnet har betydelsen "röjning i skogen".

Landskapet är kuperat och gården belägen i höjdläge. Mangårdens trädgård avgränsas av en stenmur och ett trästaket. Förutom manbyggnaden finns här ett magasin med bl a en större potatiskällare av gråsten som grund. Uppgifterna om bostadshusets ålder varierar från 1770 till 1800-talets förra hälft. Timmerstommen är klädd med faluröd stående lockpanel med vita fönster. Det brutna taket täcks av enkupigt tegel. Magasinet är sannolikt av hög ålder, eventuellt samtida med mangårdsbyggnaden. Timmerstommen är klädd med faluröd locklist- samt lockpanel, indikerande en möjlig tillbyggnad. Sadeltaket täcks av enkupigt tegel.

Avskild från mangården genom en grusväg norr om denna finns ladugården parallellt placerad längs vägen. Förutom ladugården finns ytterligare fyra äldre ekonomibyggnader på fastigheten. I anslutning till "lillelagårn" som byggts om till bilverkstad finns ett par bilhallar (för bilförsäljning) täckta av omålad plåt.

Gården är en kulturhistoriskt värdefull miljö genom dess läge i landskapet, mangårdens bevarade äldre karaktär och de omkringliggande ekomibyggnadernas placering. Betydelsefullt är den s k västsvenska gårdstypens karaktäristiska åtskillnaden mellan mangård och ladugård genom en väg.

51. Tariffen 3

Bostad (1931), förråd f d vedbod och avträde (1931).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Egna hem tillhörigt egnahems/villabebyggelsen i Öxnered. Fastigheten gränsar till järnvägen och är belägen ca 400 m nordväst om stationsområdet. Området fram till stationen upptas av ett öppet fält med förvuxet gräs. I övrigt finns angränsande bebyggelse av samma karaktär. Trädgården med bl a grusade gångar inramas av en häck och en trägärdesgård. Bostadshuset med tillhörande uthus (vedbod och f d avträde) byggdes 1931 av en stationsförman. Bostadens plankstomme är klädd med gul locklistpanel med vita fönster. Sadeltaket täcks av tvåkupigt lertegel. Uthuset har faluröd stående slätpanel och sadeltak täckt av korrugerad plåt.

Fastigheten utgör ett betydelsefullt inslag i miljön kring Öxnereds station. Det är ett ursprungligt exempel på sin tids egnahemsbebyggelse, här med anknytning till järnvägen. Fastighetens byggnader är välbevarade såväl exteriört som interiört.

52. Toppmurklan 2

Bostad (1950), lekstuga (ca 1985).

Bostadsfastighet i villa/egnahemsområdet Låckered/Blåsut. Tomten består av en villaträdgård, sluttande mot sydväst. Bostadshuset med garage i källarplan är ett s k 1½ planshus. Stommen av tegel är täckt av beige slätputs. Fönsterbågarna är bruna och sadeltaket täckt med tvåkupigt tegel. På husets baksida, sydvästra långsidan, finns en veranda och på södra gaveln en balkong. Båda med tidstypisk plåtbeklädnad av räckena.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade ursprungliga utformning som ett bra exempel på sin tids byggnadsskick.

53. Torpet 2:11

Bostad (ca 1900–1920).

F d undantagsstuga tillhörig gården Torpet. Stugan är belägen i relativt nära anslutning till gårdsbebyggelsen men på avstyckad mark och brukas numera som sommarbostad. Gården är belägen i skogskanten och sluttningen mot den öppna jordbruksmark som finns i dalgången mellan Botereds- och Grundlebosjöarna. Torpet, ursprungligen kyrkohemman finns omnämnt första gången i jordeboken 1566.

Undantagsstugan är troligen uppförd i början av 1900-talet. Stommen av timmer och plank är huvudsakligen klädd med faluröd locklistpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt av tvåkupigt tegel. Entrépartiet består av en glasveranda mot söder. Planlösningen utgörs av ett rum och kök tillsammans med ett utrymme för vindstrappen på östra gaveln. Till detta utrymme finns en separat ingång.

Byggnaden är välbevarad i äldre skick. Den är samtidigt väl inpassad i terrängen och harmonierar väl med omgivningen, bl a den grusväg som gör en krök nära stugan.

54. Trym 8–9

Flerfamiljsbostad, 3 lägenheter (1910–30), förråd (1910–30).

Mindre flerbostadsfastighet belägen vid Tenggrenstorp i södra Vänersborg. Området, vid östra sidan av Karls gravs övre lopp utgörs till största delen av industriområde avgränsat av de större vägarna Edsvägen, Gropbrovägen och Tegelbruksgatan. Här låg ett av Vänersborgs tidigare många tegelbruk, ödelagt 1959 genom brand. I områdets norra del gränsande mot Gropbron finns ett mindre bostadsområde med bl a flerfamiljshus från 1960–talet och villabebyggelse.

Bostadshuset på Trym 8–9 rymmer tre lägenheter. Tomten består av en trädgårdsdel och en asfalterad plan med en uthusbyggnad. Bostadens fasad är täckt av vit spritputs med bruna fönsterbågar. Byggnadskroppen har en kvadratisk form och det brutna taket med valmade gavelspetsar täcks av tvåkupigt tegel. Uthuset är klätt med liggande fasspontpanel och har pulpettak täckt med tvåkupigt tegel.

Fastighetens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska karaktär.

55. Uppegården 2:6

Bostad (1923), ladugård/lada, avträde, loge (1880–1920), lada (1880–1920), potatiskällare (1920–50), troligen f d hönshus (1920–1940).

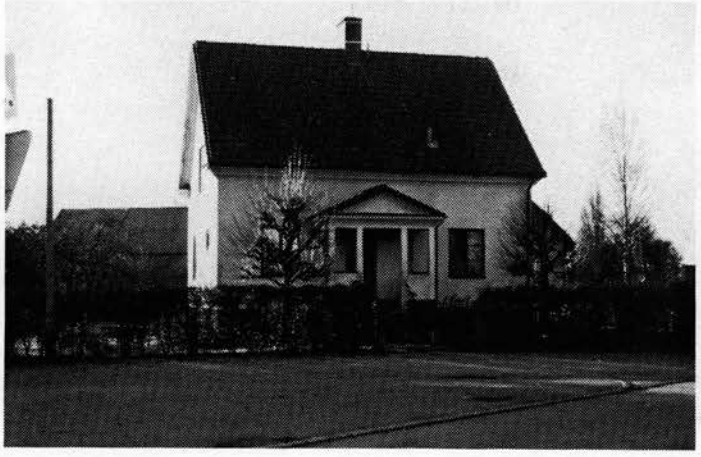
Ladugård/lada, loge, avträde.

Ej permanent bebodd jordbruksfastighet belägen i halvöppet odlingslandskap. Gården ligger i skogskanten mot ett öppet fält i väster. Gården är sannolikt anlagd så sent som 1923. Det årtal som anges i Sveriges bebyggelse och Svenska gods och gårdar för manbyggnadens uppförande. Gården finns inte angiven på 1890-talets ekonomiska karta.

Manbyggnaden är belägen i höjdläge med ekonomibygganderna placerade i sluttningslägen. Fasaden täcks av faluröd locklistpanel med vita fönster och sadeltaket är täckt av tvåkupigt lertegel och betongpannor. Planlösningen motsvarar den gängse för de västsvenska dubbelhusen och stora delar av den ursprungliga interiören är bevarad, bl a rörspisar och snickerier. Ekonomibyggnaderna är klädda med faluröd locklist- och lockpanel och har sadeltak i huvudsak täckta av en- och tvåkupigt tegel.

Gårdens ursprungliga utformning är välbevarad, liksom de enskilda byggnadernas. Av stor betydelse för det kulturhistoriska värdet är bostadens ursprunglighet såväl exteriört som interiört.

56. Vagnen 1

Bostad (1930).

Egna hem/villa i sydöstra Vänersborg (Mariero/Kassaretorpet). Fastigheten från 1930 omges närmast av liknade bebyggelse från samma tidsperiod bl a Vagnen 2 (se nedan). Trädgården med bl a fruktträd avgränsas av en häck. Bostadshuset, som även rymmer garage i källarvåningen, har tegelstomme täckt av beige-rosa slätputs. Fönsterbågarna är bruna och sadeltaket täcks av betongpannor.

Fastigheten är god representant för sin tids villa/egnahemsbebyggelse. De båda fastigheterna Vagnen 1 och 2 (se nedan) bildar tillsammans en värdefull enhet med stor betydelse för stadsbilden.

57. Vagnen 2

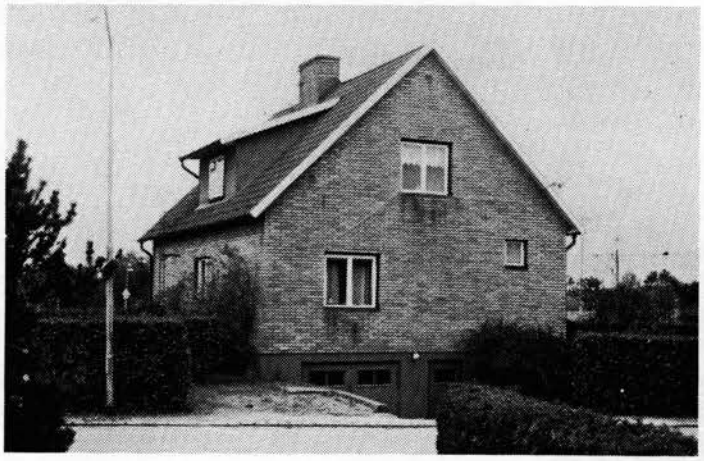

Bostad (1930), garage (1950–t).

Egna hem/villa i sydöstra Vänersborg (Mariero/Kassaretorpet). Fastigheten från 1930 omges av liknade bebyggelse från samma tidsperiod bl a Vagnen 1 (se ovan). Trädgården med bl a fruktträd avgränsas av en häck. Bostadshuset har plankstomme täckt av grå–rosa spritputs med vita släta fönster–omfattningar. Fönsterbågarna är blå och sadeltaket täcks av tvåkupigt lertegel. Alldeles sydost om bostaden finns ett enkelt garage med eternitfasad och papptak.

Fastigheten är god representant för sin tids villa/egnahemsbebyggelse. De båda fastigheterna Vagnen 1 (se ovan) och 2 bildar tillsammans en värdefull enhet med stor betydelse för stadsbilden.

58. Växelspåret 1

Bostad (1959).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Bostadsfastighet belägen i mindre villaområde ca 600 m nordost om Öxnereds station. Bebyggelsen i Öxnered är en heterogen blandning av äldre gårdar och mindre områden av villa/egnahemsbebyggelse från 1900–talets början och framåt, samt stationsområdet. Fastigheten ingår ett grupp villor huvudsakligen byggda ca 1960. Längs Kapvägen finns ytterligare två i hus av samma byggnadstyp och ålder. Tomterna består av villaträdgårdar med omgivande häckar. Husen är s k 1½–planshus med stomme av regelverk eller plank som klätts med gult tegel.

Fönsterfodren på Växelspåret 1 är gröna och vita med vita bågar. Sadeltaket täcks av betongpannor. På östra långsidan finns en takkupa och mot söder en balkong med tidstypisk plåttäckning. Uthus saknas men garage finns i källarvåningen.

Fastigheten utgör ett välbevarat exempel på en tidstypisk och mycket vanlig hustyp. Av stor betydelse är dess samband med de övriga husen på Kapvägen vilka tillsammans utgör en kulturhistoriskt värdefull miljö. Växelspåret 1 har samtidigt ett visuellt strategiskt läge vid Öxnerdsvägen som leder fram till järnvägsstationen.

59. Äspered 3:1, Solliden

F d bostad (1840–t), sädeslada, halmlada, tröskloge, höränne, vedbod, kobås (1840–t), jordkällare (1840–t).

Byggnadsminne.

Ladugården innehåller sädeslada, halmlada, träskloge, höränne, vedbod och kobås.

Torpställe tidigare lydande under gården Stora Äspered (numera riven). Solliden är unikt såtillvida att det sedan 1985 är en byggnadsminnesförklarad torpmiljö. Byggnaden ägs av länsmuseet och tomten av Vänersborgs kommun. Anläggningen nyttjas av Vassända–Naglums hembygdsförening. Torpet är beläget alldeles nordost om en tidigare sträckning av riksväg 44 i ett skogbevuxet område gränsande till öppen odlingsmark. Närmast norr och söder om trädgården som omgärdas av en häck finns björkhagar. Mot öster är skogsmark.

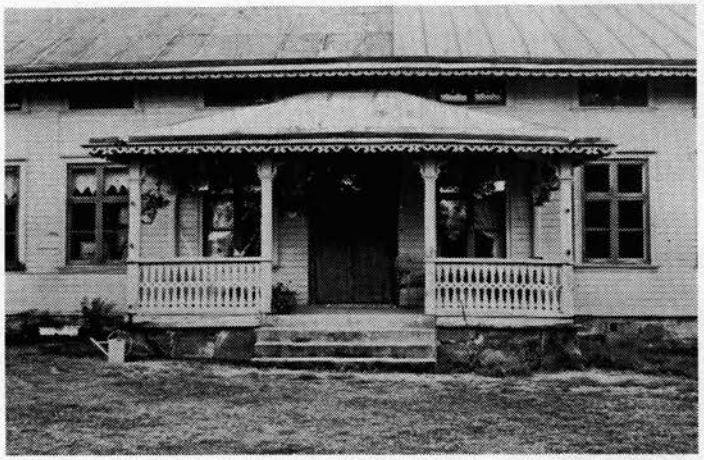
Byggnaderna består av boningshus, ladugård och stenkällare, samtliga från 1840–talet. Bostaden är en enkelstuga vars timmerstomme är klädd med faluröd lockpanel. Fönstren är vita och sadeltaket täckt av tvåkupigt lertegel. Ladugården har blivit föremål för en särskild dokumentation från länsmuseet. Dess stomme består till 3/4 delar av skiftesverk medan resterande del samt framsidans utbyggnader är av stolpverkskonstruktion. Fasaden täcks av faluröd lockpanel. Sadeltaket täcks av enkupigt lertegel på norra takfallet och tvåkupigt mot söder.

Byggnadsminnet Sollidens kulturhistoriska värde är väldokumenterat i flera sammanhang. Av stor betydelse är torpmiljöns välbevarade ursprungliga karaktär inkluderande byggnadernas exteriöra och interiöra kvaliteter.

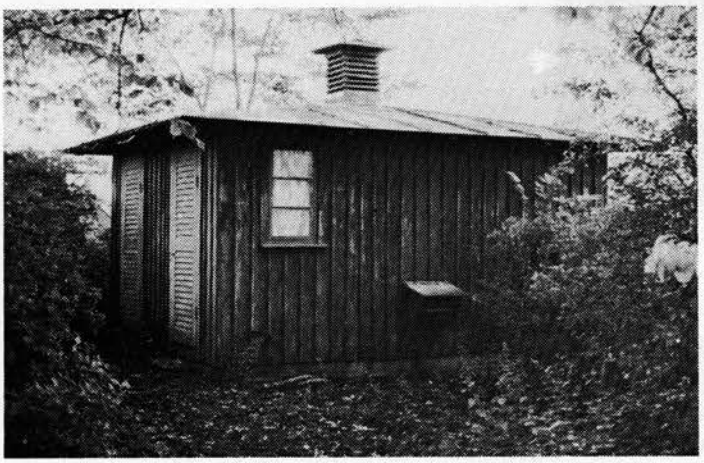
60. Ässet 2:3

Bostad (1800–t mitt), garage (ca 1920), bod (ca 1920), avträde/förråd (1880–1920), tvättstuga (1880–1920), jordkällare (1880–1920), jordkällare (1800–t).

Bostad.

Avträde.

Tidigare större jordbruksfastighet belägen i halvöppet odlingslandskap med delvis igenvuxna marker närmast. Gården omnämns första gången i jordeboken 1640 då som kronoutjord i Väne–Ryrs socken. 1719 överflyttades den till Vassända i kyrkoboken dock angiven som tillhörig Naglums socken. Under 1880–talet bodde regementsintendenten vid kungliga Västgöta–Dals regemente på gården. Regementet var då förlagt till Grunnebohed ca en km västerut. 1930 övertog Vänersborgs stad gården som sedan uttarrenderades under ca 40 år. De senaste åren har gården varit öde men nyttjas nu som privat sommarbostad.

Växtligheten i den till stora delar igenväxta parkliknade trädgården domineras av högväxta lövträd. Framför mangårdsbyggnaden finns en gräsbevuxen rundel med grusgång omkring. Bakom huset finns bl a ett trettiotal fruktträd samt grunden efter två växthus.

Huvudbyggnaden, med sexdelad plan, är uppförd vid 1800-talets mitt. Den tillbyggdes vid 1900-talets början på båda gavlarna. Det ursprungliga mittpartiets timmerstomme är klädd med gul liggande fasspontpanel medan sidopartierna har locklistpanel. Fönsterfoderna är gula och bågarna gröna. Taken täcks av delvis rödmålad falsad plåt. Vid huvudentrén, på norra långsidan finns en veranda med rikt utformad träornamentik. Förutom den välbevarade planlösningen finns betydande delar av interiöra byggnadsdelar bevarade som kakelugnar och snickerier.

Av de bevarade ekonomibyggnaderna märks främst avträdet, indelat i två avdelningar. Byggnaden har faluröd locklistpanel och tälttak av falsad plåt. I övrigt finns två jordkällare, en bod, ett garage och en tvättstuga. Numera beläget på en grannfastighet finns ett sädesmagasin som tillhört gården.

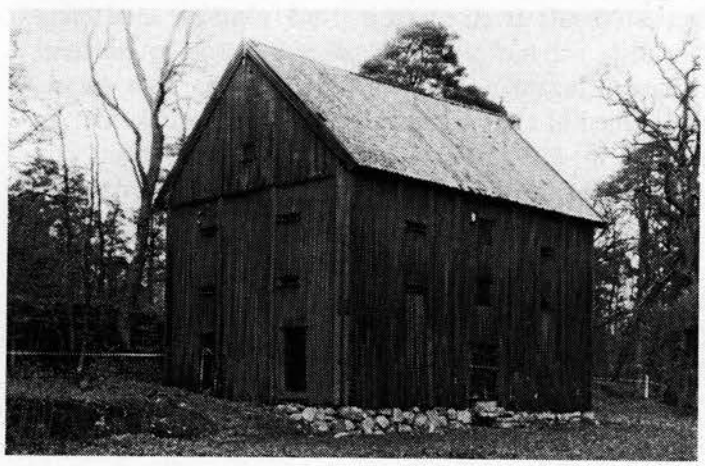
Den närmast herrgårdsliknande gården besitter, trots ett visst eftersatt underhåll, ett betydande kulturhistoriska värde. Huvudbyggnaden, som delvis rustats, är ett tidstypisk exempel på en större manbyggnad. Den är välbevarad såväl exteriört som interiört och bär tydliga drag av sekelskiftets rikt utformade träornamentik och "snickarglädje".

61. Önafors 5:4, Önafors herrgård

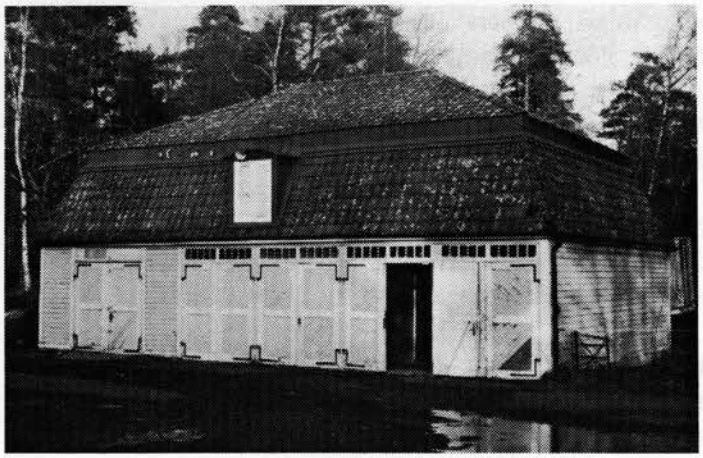

Bostad (ca 1786), bostad (mitten 1700-t), hundgård/förråd (1940-50-t), växthus (tid 1900-t), magasin (tid 1700-t), vagnbod (ca 1900), ladugård (sent 1700-t), stall (tid 1800-t), vedbod/förråd (1880-1920), hönshus, jordkällare (1800-t), pumphus (1960-t).

Ingår i bebyggelsemiljö F.

Magasin.

Vagnbod.

Herrgårdsanläggning belägen i halvöppet kulturlandskap. Gården ligger på en ö som omsluts av Göta älv i öster och en gren av denna, Lillån, i väster. Från 1500 finns gårdsnamnet Ön upptaget i jordeboken, sedan användes bl a namnet Önan under lång tid. Namnet Önafors har brukats från 1906, kopplat till en industriell anläggning. Vattenkraften i älven har sedan lång tid nyttjats för bl a såg- och kvarnverksamhet. 1796 anlades en manufakturinrättning för järnsmide av dåvarande ägaren, direktören för Trollhätte Kanalverk, Peter Bagge. Denna verksamhet blev dock ej så långvarig. Senare har bl a kvarn- och sågrörelse funnits vid Lillån. Vid Göta älv finns stora industriella anläggningar i form av Vargöns bruk och kraftstation. 1916 övertogs herrgården av Vargöns AB men kom på 1970-talet åter i privat ägo.

Huvudbyggnaden omges av en parkliknade trädgård. Från den grusade gårdsplanen leder en allé som förlängning av byggnadens mittaxel och huvudentré österut mot Vargön. Huset uppfördes 1786 av Peter Bagge i klassicerande stil i två våningar. Timmerstommen av ek är reveterad och täcks av gul spritputs med delvis släta fönsteromfattningar. Framsidans och södra gavelns övervåning är rusticerade och på fasadens olika sidor finns pilastrar. Huvudentrén innefattar en öppen veranda med balkong. Det valmade taket, täckt av betongpannor, bryts ovan balkongen av en fronton.

Flygelbyggnaden, norr om gårdsplanen, ansluter delvis till manbyggnadens utformning. Timmerstommen är reveterad och täckt av gul spritputs med släta fönsteromfattningar. Det brutna taket täcks av enkupigt tegel. Till mangården hör ytterligare två hus, ett växthus och en förrådsbyggnad. Anläggningens äldsta byggnad (eventuellt tidigt 1700-tal) är ett magasin i två våningar med brant takfall. Timmerstommen är klädd med faluröd locklist- och lockpanel och sadeltaket täcks av enkupigt tegel. Ett hundratal meter norr om mangården finns ladugården och en vagnbod/garage. Den senare, från tidigt 1900-tal, är arkitektoniskt väl utformad med bl a tak efterliknade ett s k säteritak. Övriga ekonomibyggnader utgörs stall, vedbod, hönshus m m. Fastigheten infattar sammantaget tolv byggnader. Förutom dessa finns flera avstyckade bostadshus i anslutning till herrgården (se områdesbeskrivning Önafors).

Önafors utgör en välbevarad herrgårdsmiljö med stora kulturhistoriska värden i vilken stamfastigheten utgör själva navet. Anläggningen har genomgått få större förändringar under 1900-talet och förutom huvudbyggnaden rymmer fastigheten flera byggnader från 1700-talet med välbevarade karaktärer.

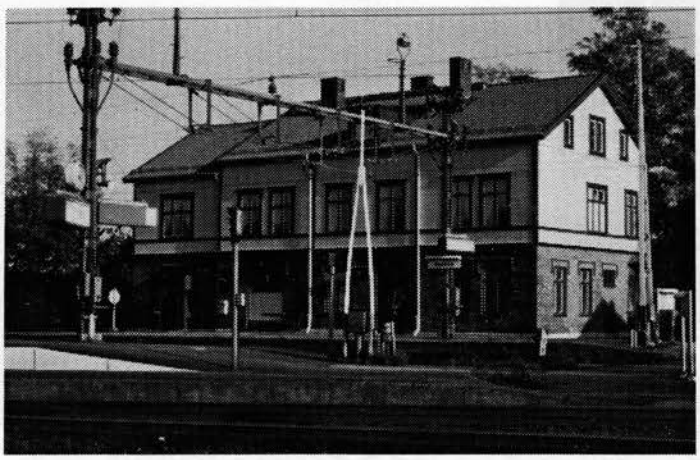
Ingår i Riksintresse PK 17 Västra Tunhem.

62. Öxnered 2:1, Öxnereds station

Tågexpedition f d väntsal, bostad, arkitektkontor (1919), nu bostäder m m f d järnvägshotell (ca 1880), väntsal/café, biljettförsäljning (1992), garage/förråd, soprum (ca 1970), f d pumphus (ca 1970), ställverk för televäxlar (ca 1950).

Ingår i bebyggelsemiljö G.

F d järnvägshotell, nu bostäder.

Öxnereds station utgör knutpunkt mellan Bergslagsbanan (ursprungligen Göteborg–Falun) och Uddevalla–Vänersborg–Herrljunga Järnväg, UVHJ (Älvsborgsbanan). Båda banorna var ursprungligen privatägda men förstatligades senare. 1867 invigdes UVHJ som då kopplades samman med västra stambanan och Borås–Herrljunga. Betydelsefullt var också banans sträckning över Varaslätten som möjliggjorde en omfattande havreexport från Uddevalla. Huvudmotiven bakom den 1879 färdigställda Bergslagbanan var att leda utskeppningen av Bergslagens järn- och skogsprodukter över Göteborg i konkurrens med ostkustens hamnar. Innan förstatligandet hörde Öxnereds station till Bergslagsbanan och UVHJ fick förutom förvaltningskostnader betala för nyttjanderätt till stationen.

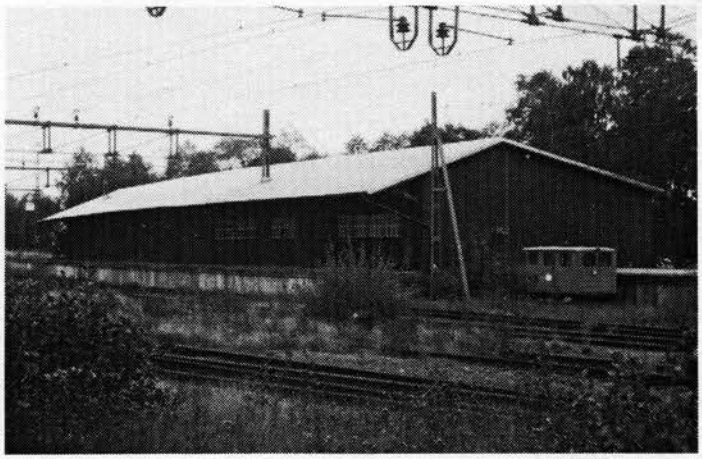
Stationsområdet är relativt omfattande med en stor rangerbangård och ett flertal byggnader. På östra sidan av spårområdet dominerar själva stationshuset och det tidigare järnvägshotellet. Öster om dessa byggnader finns järnvägsparken med gräsmattor, trädplantering, grusade ytor och en rundel med ett stort lövträd framför stationshuset. På motsatt sida spåren finns ett godsmagasin (Öxnered 5:6, se nedan). Mellan spåren finns en 1992 om- och tillbyggd kiosk med servering. Omgivningarna kring stationen består av öppna fält och villabebyggelse. Väster om stationen finns också en mindre sjö, Öxneredssjön.

Flera av Bergslagsbanans stationer är ritade av arkitekten Axel Kumlien som gjort ritningen till fyra typhus för banan. Öxnereds stationshus, i två våningar av rött tegel, beskrivs som "Stationshus av sten 1 klass", En typ som även uppfördes i Trollhättan, Mellerud och Åmål. Byggnaden har låga utbyggnader och frontespiser. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Det tidigare järnvägshotellet

inrymmer bostäder på övervåningen och på bottenvåningen har bl a funnits postexpedition. Nedervåningen är av rött tegel medan övervåningens fasad är klädd med grå liggande fasspontpanel och vindsvåningen med grå locklistpanel. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Vid husets norra gavel finns en mindre förrådsbyggnad. Söder om stationsbyggnaden finns ett ställverk.

Öxnereds station besitter ett komplext kulturhistoriskt värde. Det är en välbevarad komplett stationsmiljö med byggnader som täcker flera nuvarande och tidigare funktioner. Ovanligt är en betydande knutpunkt för gods- och persontrafik som ej givit upphov till något större samhällsbyggande. De ännu till stora delar agrat präglade omgivningarna ger stationen en karaktäristisk inramning.

63. Öxnered 5:6

Magasin.

Ingår i bebyggelsemiljö G.

Godsmagasin tillhörigt Öxnereds station (Öxnered 2:1, se ovan). Byggnaden är belägen direkt intill spårområdet och sammanbyggd med en perrong. Magasinets södra långsida är svagt böjd i överenstämmelse med den närmast liggande rälsen. Byggnaden i en våning är klädd med faluröd panel bestående av stående- och liggande slätpanel. Fönsterbågarna är vita och sadeltaket täcks av korrugerad plåt.

Godsmagasinet utgör en betydelsefull del av den kulturhistoriskt värdefulla stationsmiljön vid Öxnered.

64. Öxnered 3:15, 3:16

Bostad (ca 1880), bodlänga med avträde (ca 1900), garage (ca 1930), jordkällare (1800-t).

Ej permanent bebott torpställe beläget i halvöppet och småbrutet odlingslandskap. Stället ligger längs kanten av en trädbevuxen mindre höjdrygg och vänder sig mot ett öppet fält i öster, vilket gör det

synligt på långt håll. Trädgården av äldre karaktär inramas bl a av en syrénhäck. Bostadshusets fasad är klädd med röd locklistpanel och vita fönster. På östra långsidan finns en grönmålad glasveranda med bruna fönsterbågar. Sadeltaket täcks av tvåkupigt lertegel. Norr om bostaden finns en bodlänga och ett garage. Båda med faluröd lockpanel. Jordkällaren söder på tomten är av gråsten och har sadeltak täckt med enkupigt lertegel.

Fastigheten är ett välbevarat torpställe från perioden 1800-talets slut till 1900-talets början med stor betydelse för landskapsbilden.

65. Öxnered 4:14, 4:16

Bostad (ca 1915), uthus/bodlänga, f d svin- eller hönshus, avträde (ca 1930), garage (ca 1950), förråd f d hönshus (ca 1940).

Uthus/bodlänga, f d svin- eller hönshus. Avträde t v, garage t h.

F d hönshus.

Bostadsfastighet (4:14) med tillhörande hönshus (4:16). Fastigheterna ingår i en mindre bebyggelsekoncentration kring en grusväg, ca 600 m söder om Öxnereds station och omges av ett halvöppet delvis igenväxande odlingslandskap. Bostaden är en karaktäristisk vinkelbyggnad med brutet tak vars nedre takfall är utsvängt. Fasaden har vit locklistpanel med gröna fönsterfoder och vita bågar. Taket täcks av tvåkupigt lertegel. I södra kanten av den omgivande trädgården finns två faluröda ekonomibyggnader, en bodlänga och ett garage.

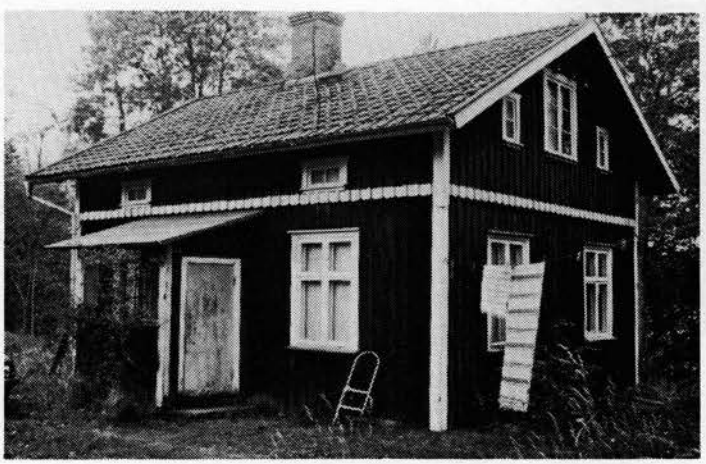
Det numera ej brukade hönshuset är beläget på motsatt sida vägen. Fasaden består av faluröd locklist- och slätpanel med vita fönster. Sadeltaket täcks av en- och tvåkupigt tegel.

De båda fastigheterna bildar tillsammans en kulturhistoriskt värdefull enhet där bostads- och ekonomibyggnadernas ursprungliga karaktärer är välbevarade.

66. Öxnered 5:10, Mankärr

Bostad (1880), f d bostad (ca 1890), tvättstuga (ca 1920), magasin (ca 1900), dass (ca 1920), jordkällare (1800-t), vagnsbod (1800-t), bodlänga med dass.

F d bostad.

F d större jordbruksfastighet belägen i halvöppet odlingslandskap ca 700 m sydväst om Öxnereds station. Mankärr förekommer första gången i jordeboken 1566. Jordbruksdriften är nedlagd och mangårdsbyggnaden är sedan 1951 ombyggd till tre bostadslägenheter. Förutom denna finns ytterligare ett bostadshus (ej bebott) samt sex ekonomibyggnader på fastigheten som ägs av Vänersborgs kommun.

Mangårdsbyggnaden är belägen på en mindre höjd vid ett vägskäl där två grusvägar möts. Härifrån leder tre grusgångar fram till entrépartiets öppna veranda. På båda långsidorna finns frontespiser. Husets timmerstomme är klädd med locklistpanel som är vit liksom fönstren. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Bostadshuset söder om trädgården är sannolikt en tidigare arbetarbostad. Fasaden är klädd med faluröd locklistpanel och har vita fönster. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. I anslutning

till huset finns en bodlänga. Övriga ekonomibyggnader är belägna kring en öppen plan öster om huvudbyggnaden. Här finns också grunden efter en ladugård. Åt väster, på andra sidan Möjeredsvägen finns en tvättstuga.

Anläggningen besitter trots förändrad funktion och byggnadernas eftersatta underhåll viktiga kulturhistoriska värden. Miljön visar utformningen av en större jordbruksfastighet från 1800-talets senare hälft 1900-talets början. Byggnaderna har bevarade ursprungliga karaktärer och de båda bostadshusen är visuellt strategiskt belägna vid de förbipasserande vägarna.

BYGGNADSVÅRD

ALLMÄNNA RÅD I BYGGNADSVÅRD

Älvsborgs länsmuseum har tillsammans med länsmuseerna i Västra sverige givit ut en pärm om byggnadsvård. Texten nedan är inledande texter före konkreta faktablad i olika ämnen. För texten står Olof Antell med bidrag från Peter v Knorring, Per Rydberg och Axel Unnerbäck.

Byggnadstradition och byggnadsvård

Det finns bara ett sätt att bevara den svenska byggnadstraditionen: att varsamt och väl ta hand om våra äldre hus. De kan sedan i sin tur tjäna som inspiration och förebilder för det vi bygger nytt nu och i framtiden.

Våra äldre byggnader är många men de utgör ändå en relativt liten del av vår totala byggnadsmassa. Mindre än 10 % av vår bebyggelse är uppförd före år 1900. Många av de äldre husen är redan så hårt ombyggda och förvanskade att deras värde såväl kulturhistoriskt som arkitektoniskt är utarmat. *De välbevarade hus vi har kvar blir därigenom alltmer värdefulla för varje år som går.*

Våra hus skiljer sig mycket åt. Stad och land, 17- 18- och 1900-tal, rikt och storslaget, respektive fattigt och enkelt, kust och inland, skogs- och jordbruksbygder har sin särart. Nästan varje landskap har sin lokala byggnadskultur. Trots att husen är så olika kan de flesta av oss mycket väl skilja på nytt och gammalt, äkta och förfalskat, rätt och fel. Att se, känna och uppleva detta är en sak, men att lyckas bibehålla det genuina när vi underhåller och rustar upp är något annat.

Tyvärr kan vi inte förvänta oss att i byggvaruhusen, färghandeln eller i snickerifabrikernas kataloger finna alla de material som är typiska för äldre byggnader. Att hitta rätt i djungeln av nya material och metoder som marknadsförs idag kräver kunskap, envishet och målmedvetenhet.

Den bästa kunskapskällan är det välbevarade och oförstörda huset. Genom att jämföra och betrakta hus av samma sort och ålder, som det vi själva är satta att vårda, kan vi lära mer än vad böcker och faktablad kan förmedla. God byggnadsvård kräver kunskap både om det enskilda huset och om byggnadstraditionen i den trakt där huset är beläget. Länsmuseerna har i regel publicerat skrifter på inventeringar i det egna landskapet, läs dem i första hand.

Grund och stomme

Gamla byggnader är oftast mycket solida trots att de inte i tekniskt avseende fungerar på samma sätt som nya. Våra timmerhus är de bästa exemplen på detta. Trots enkel grundläggning och med dagens mått mätt inte särskilt välisolerade väggar är de utmärkta hus från både stabilitets, och energisynpunkt. En enkel murad stenfot kan fungera mycket bättre än en stel betonggrund, en tät panelad timmervägg är trots sin måttliga tjocklek både värmelagrande och isolerande.

Grundläggning och stomkonstruktion hör oskiljaktligt samman. Sättningar i mark och grund fortplantar sig upp genom stommen för att klinga ut någonstans i taknocken. Skeva golv, veckade tapeter och svårstängda dörrar stöter man ofta på i gamla hus. I trähus är detta något som man i viss utsträckning får leva med, i murade hus kan en grundförstärkning i enstaka fall vara en nödvändighet.

Varje tid och plats har haft sin byggnadsteknik. Liggtimmerväggen har dominerat i norr och i mellansverige medan skiftesverk och korsvirke varit vanligt i landets södra delar. Murade hus av tegel har framförallt hört stads- och herrgårdskulturen till. Stående timmer, stolpverk, plankväggar och regelstommar har under 1900-talet efterträtt de äldre konstruktionerna.

När vi idag tar hand om de äldre husen måste vi utgå från den teknik med vilken de byggdes. Husen måste tillåtas röra sig så som de alltid har gjort. Vi kan inte tilläggsisolera husen vare sig utvändigt eller invändigt utan att riskera att skada huset både tekniskt och estetiskt. Lär dig förstå husets byggnadssätt innan du åtgärdar det.

Fasadens material

Husets fasad avspeglar de material som använts till dess stomme. Timmerhuset hade ursprungligen de bilade stockarna som fasadmaterial; i senare tid kläddes de med stående brädpanel eller en puts för att likna ett hus i sten. Det murade huset av sten eller tegel putsades och kalkfärgsmålades för att efterlikna ännu ädlare stenmaterial. Både sten och tegel kunde i sig själv utgöra fasadmaterial. Resvirkes, plank- och regelstommen kläddes ofta med hyvlad brädpanel, men kunde också reveteras för att imitera stenhusets rustika utseende.

1900-talets byggande har i allt högre grad kommit att karaktäriseras av att stomkonstruktion och fasadmaterial är två skilda ting. Idag är det som ser ut som ett tegelhus bara ett yttre skal, utan bärande funktion. På samma sätt anger inte en träpanel på något sätt hur huset är uppfört, den kan mycket väl klä en stomme av lättbetong.

Fasadens material kan ha förändrats genom åren. Det reveterade timmerhuset kan tidigare ha haft en stående brädpanel med locklister, men ursprungligen stått som ett rödmålat timmerhus. Vid en upprustning bör man då i regel utgå från det nuvarande utseendet och först i andra hand överväga ett återställande till ett äldre utseende. Behåll framför allt detaljrikedomen: snickarglädjen i fönsteromfattningar, verandor och räcken är en del av husets fasad som nästan alltid är av värde att bevara även om de inte tillhör husets äldsta utseende.

Tak och takmaterial

Husets viktigaste uppgift är att ge oss tak över huvudet, men ett välskött tak är också nödvändigt för att skydda huset i sig.

I vår svenska byggnadstradition har många olika takmaterial använts. De äldsta – vass och halm, torv och näver, spån och brädor, stenflis och skiffer – är idag närmast historiska företeelser och just därför så viktiga att värna om där de ännu finns kvar.

Tegel är fortfarande det vanligaste takmaterialet på äldre bostadshus och på landsbygdens uthus. Det är ett material med lång livslängd och ett vackert åldrande. Ersätt aldrig ett tegeltak med tegelimiterande plåt eller betong.

Plåt har under 1900–talet blivit ett vanligt takmaterial på alla typer av hus. Det äldre plåttaket har med sina mindre plåtformat och sin detaljrikedom en helt annan karaktär än det moderna plastbelagda plåttaket som lagts med stora fladdrande plåtband. Det är viktigt att utgå från det äldre plåttakets utseende när man strävar efter att bevara en äldre byggnads karaktär.

Behåll det takmaterial som huset har och var skeptisk mot reklam för nya s k underhållsfria material. Ett tak är aldrig helt underhållsfritt.

Fönster och ytterdörrar

Fönstret har som sin främsta uppgift att släppa in dagsljus, men har i alla äldre hus också tjänst som vädringslucka. Dörren är husets öppning för människor, varor och möbler. Men fönster och ytterdörrar är också de viktigaste arkitektoniska elementen i de flesta byggnader. Deras placering och proportionering, dimensionering och detaljutförande är av avgörande betydelse för husets karaktär och berättar dess historia. Respekterar vi huset och vill bevara det oförstört är fönstren och dörrarna detaljer som vi först i yttersta nödfall skall förändra.

Nästan alltid kan gamla fönster med ganska små medel repareras och kompletteras så att de fungerar lika bra som nya. Är reparation en omöjlighet eller har fönstren redan bytts ut kan man alltid tillverka nya kopior efter originalen.

Försök inte hitta färdiga standardfönster till en äldre byggnad, det är dömt att misslyckas. Finsnickaren och mindre snickerier är de som man i första hand skall vända sig till om man vill tillverka fönster och dörrar i originalutförande. Låt snickaren arbeta efter en tillvaratagen förlaga. Se till att virkeskvalitet och hopfogning är den samma som i originalet. Återanvänd originalbeslag eller skaffa nya av samma typ som de ursprungliga. Godtag inga onödiga eftergifter, det finns ingen anledning till det.

Invändiga snickerier

Snickerier kan ofta betraktas som antikviteter. Fram till för ca 100 år sedan tillverkades de helt för hand, oftast av en lokal snickare. Varje hyveldrag, varje profil bär spår av ett unikt verktyg.

Snickerierna är tidsdokument. Genom att deras utformning skiftat med tiden är de en utgångspunkt vid datering av en byggnad. Snickerierna vittnar därför också om var och när en förändring skett.

Snickeriernas profilering, sammansättning och storleksförhållanden ger inte bara en tidsangivelse utan avspeglar även lokal tradition och husägarens sociala status. De smidda beslagen och kammarlåsen är prov på ett hantverk som vi helt saknar idag.

Att ersätta originalsnickerier med nytillverkade "likvärdiga" är närmast en omöjlighet, det hantverket skulle bli mycket kostsamt idag. Gamla snickerier bör istället repareras och kompletteras på samma sätt som gamla möbler men utan strävan till ytlig perfektionism. Slitage och smärre skavanker hör till ett äldre hus och är en del av det som skiljer gammalt från nytt.

Vid förändringar i gamla hus ångrar man oftare att man gjort för mycket än tvärt om. Även de tidiga 1900–talets snickerier är tillverkade med en omsorg och detaljrikedom som vi sällan finner idag. Spara och återanvänd därför alla äldre snickerier, släng aldrig ett originalfoder, ett gammalt smitt beslag eller en gedigen spegeldörr i en container.

Golv, väggar och tak

De invändiga ytskikten i ett gammalt hus har ofta en karaktär som inte går att återskapa med moderna material. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak hör också till sådant som ger stämning och en upplevelse av ålder och historisk äkthet. Genom att bevara allt detta blir det också mycket billigare att rusta upp ett gammalt hus.

De gamla golven av gran eller furu kan variera från kraftiga breda plankgolv till smala spontade brädgolv tänkta som underlag för korkmattor. De kan vara obehandlade skurgolv, fernissade oljemålade eller som idag ofta plastlackade. Har man kvar obehandlade skurgolv bör man behålla dem obehandlade. Ett skurgolv är lättare att sköta än man tror och förlorar sin skönhet om det lackas.

Gamla väggar kan ha s k lerklining, kalkputs eller papp som underlag för tapeter; i många fall duger ett sådant underlag fortfarande bra efter reparation av skador. Vill man klä väggarna med skivmaterial är det viktigt att man väljer tunna skivor som kan följa väggarnas ojämnheter – då behöver man inte heller lossa och flytta ut foder och socklar.

Ta vara på prover av de tapeter eller den limfärgsmålning som tidigare förekommit. Riv inte i onödan bort tapeter, också kommande generationer bör få möjlighet att botanisera i husets historia så som det avspeglar sig i de många tapetlagren och färgskikten.

Taken har ofta varit limfärgsmålade direkt på brädorna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla och ha formen av en trekantslist eller ha en rikare profil. I de sena 1800–talets hus finns ofta taklister av stuck. Även ett enkelt tak är viktigt för atmosfären i ett rum, värden som man går miste om ifall man spikar upp plattor eller undertak.

Målning ute och inne

Både färgmaterial och färgsättning är en del av husets identitet och historia. Vid målnings–arbeten på och i ett gammalt hus bör man därför alltid i första hand välja de färgtyper och utgår från den färgsättning som hör ihop med husets gestaltning. Framför allt vid utvändigt måleri är det ur teknisk synvinkel det enda rätta. Hus som utvändigt målats med slamfärg eller linoljefärg bör helst målas om med samma material. De traditionella färgtyperna är också de billigaste.

Rödfärg är oöverträffad när det gäller pris, hållbarhet och enkelt underhåll. Det är också det material som fasaden mår bäst av. Kalkfärg är enkelt, billigt och vackert att måla med när man väl lärt sig principerna. Linoljefärg är överlägsen alla andra färger vid målning av fönster och andra utsatta utvändiga snickerier.

Invändigt är både limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera vackra och lätta att måla med. De är dessutom de mest arbetsmiljövänliga färgerna. Linoljefärg kan användas med mycket litet tillsats av lösningsmedel, medan limfärg och tempera är fullkomligt ofarliga.

Alla dessa färger finns fortfarande att tillgå. Det är emellertid inte de färger som färghandeln i första hand försöker sälja. Stå på er i färgaffären. Läs mer i Riksantikvarieämbetets "Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper".

El, värme och vatten

Ännu för hundra år sedan var skorstensstocken och eldstaden det som skilde ett bostadshus från ett uthus, men även bastun, bagarstugan och smedjan hade skorsten i äldre tid. Spisen var hjärtat i det enkla torpet. Elden gav värme men var också den främsta belysningskällan. Över elden tillagades maten och värmdes vattnet. Skorstensstocken var dessutom dåtidens ventilationskanal. El, vattenledning och centralvärme var ännu inte något problem.

När elen kom ersatte den först fotogen som belysningskälla men kom senare även att ersätta järnspisens ved. På ett självklart och föga störande sätt kunde elledningar dras och strömbrytare och kontakter monteras längs dörrfoder och golvsocklar.

När vatten och avlopp drogs in i husen blev ingreppen större. Läckande rör har gett rötskador av ett slag som husen tidigare varit förskonade ifrån. Med viss svårighet har toaletter och badrum kunnat installeras.

Med moderna uppvärmningssystem kom den stora förändringen, spislar och kakelugnar blev överflödiga både vid ny- och ombyggnad. Ventilationsgallret vid skorstensstocken blev ett rudiment av kakelugnen. Radiatorn under fönstret blev ett nytt, oskönt men bekvämt inslag.

När vi idag tar hand om äldre hus bör vi ta lärdom av detta. Elledningar behöver inte bilas in i tomrör. Vatten och avlopp måste installeras så att framtida skador kan minimeras. Alla rör och installationer bör vara lätt åtkomliga för inspektion och reparation. Kakelugnar och spislar bör alltid bevaras och radiator kan installeras med minimala ingrepp. Diskutera alltid noga med elektrikern och rörinstallatören hur ledningsdragningarna skall göras för att bli så skonsamma och diskreta som möjligt.

Trädgård och uthus

Husets omgivande miljö är lika viktig att ta vara på som huset självt. Torpet, villan och huset i staden skiljer sig här helt åt. Förutsättningarna har varierat i olika delar av landet och beroende på typen av byggnad. I skärgården har husen legat tätt på kala bergsknallar, på slättbygden har husen hamnat ensamma omgivna av åkrar. De större gårdarna med sina kringbyggda gårdsplaner bestod av många hus, till skillnad från torpen och senare egnahems- hus och villor med sina allt färre och mindre uthus. Dagens villor flankeras ju på sin höjd av ett garage.

Trädgården hade förr en mycket större betydelse för produktion av hushållets behov av rotfrukter, grönsaker, bär och frukt, men även den enklare trädgården kunde ha blomster- rabatter och en prydlig grusgång bara för nöjes skull.

I vår rationella tid är det lätt att se de gamla förfallna uthusen som överflödiga, att besväras av de svårskötta grusgångarna, de arbetskrävande rabatterna och trädgårdslanden. Alltför ofta river vi uthusen, hugger ner vård- och fruktträd bara för att de ser illa medfarna ut. Men ett träd och ett gammalt uthus kan vara en stor tillgång för miljön och trevnaden. Den charm som

det åldrade uthuset och det gamla trädet har kan man inte ersätta med en nybyggd friggebod och ett nyplanterat träd.

Att varsamt bevara bostadshusets närmiljö är lika viktigt och minst lika intressant som att ta hand om själva huset.

Ekonomi och lagar

Att vår gemensamma kulturmiljö vårdas så att den även för framtidens generationer skall kunna berätta om gångna tiders byggnadsskick och levnadsformer är något som stöds och bevakas av såväl lokala som centrala myndigheter.

Det är inte lätt ens för den invigde att följa med i de förändringar som sker i bidragssystem, lagar och förordningar. Men grundprincipen är ganska enkel: husen och miljöer av kulturhistoriskt värde får man inte hantera hur som helst, i gengäld har man vissa möjligheter att få fördelaktiga lån, bidrag och rådgivningshjälp.

Har man ett gammalt hus kan man alltid vända sig till sitt länsmuseum och dess byggnads-antikvarie, eller till kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen när det gäller lån och bidrag. Kommunens byggnadsansvariga och dess låneförmedling kan ofta ge hjälp och känner till vad som gäller i kommunen.

Att få hjälp av myndigheter kan ta tid och vara mycket tålamodsprövande, särskilt om man, som de flesta, tar kontakt just när byggsäsongen tar fart på våren. Det finns alltid hjälp att få när man har ett gammalt hus, men huvudprincipen är att man måste ta den tid på sig som krävs för kloka beslut. Det gäller även kontakter med myndigheter.

Kunskap – en rikedom

Att rätt vårda, bevara och förbättra gamla hus kräver särskilda kunskaper som gångna tiders material, konstruktioner och hantverksteknik.

En första viktig kunskapskälla är huset självt med sitt ursprung, tillägg och förändringar under tidens lopp. Jämförelser med liknande hus från samma tid och miljö ger också kunskap. En annan viktig källa till kunskap är böcker och tidskrifter om byggnadsvård. Böcker med grundläggande fakta finns ofta både på bibliotek och i bokhandeln. Riksantivarieämbetet och länsmuseerna har litteraturanvisningar.

Olika arkiv kan innehålla kunskap om enskilda hus och miljöer. Att använda dem kräver tid och ansträngning, men kan vara mycket givande. Viktiga källor är t ex byggnadsnämndens arkiv, lantmäteriets arkiv och brandstodsbolagens gamla handlingar.

Det finns mycket mer kunskap om byggnadstraditioner, material och gamla hantverkstekniker är man i förstone tror. Problemet är ofta att finna just den information man söker. Bygg-nadsvård Nääs har tagit datateknologi i sin tjänst för att samla in och systematisera kunskap om hantverk. Databasen med inriktning på byggnadsvård gör det möjligt att ge upplysningar om böcker, tidskrifter, hantverkare, material och försäljningsställen utifrån frågeställarens egna önskemål. Hantverksbiblioteket samarbetar med andra bibliotek och kan söka i främmande databaser.

SPECIALLAGSTIFTNING

Lagar till skydd för natur- och kulturmiljön

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen. Byggnadslagstiftningens användbara delar i bevarandesyfte motsvaras i huvudsak av planerings- och markanvändningsfrågor samt av bygglovprövningen.

Den 1 juli 1987 infördes en ny plan- och bygglag (PBL) vilken kom att ersätta byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. I den kommande planeringen medger den nya plan- och bygglagen att de kulturhistoriska intressena kan och bör tillgodoses i de tre olika planinstrumenten översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser. Byggnadsnämnden har fått en aktivare roll och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej.

Även genom Naturresurslagen (NRL) som infördes den 1/7 1987 har kommunens ansvar ökat betydligt vad gäller utformningen av den lokala miljön som t ex att tillgodose kulturminnesvårdens intressen.

Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (SFS 1987:10, ändrad senast 1995:1197) innehåller bestämmelser angående markens användning för bebyggelse, vilken ofta skall föregås av planläggning. Grunddragen anges genom översiktlig planering och den närmare regleringen i detaljplan eller områdes-bestämmelser. Såväl i den översiktliga planen som i detaljplanen kan anges de särskilda bestämmelser angående bebyggande och användning som kan finnas erforderliga. Med stöd härav ges skyddsmöjligheter för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. I plan- och bygglagen ingår därjämte bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt 11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bl a "verka för en god byggnadskultur samt en god stads- och landskapsmiljö" och "lämna råd och upplysningar i frågor som rör nämndens verksamhet".

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått "från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara". De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap Krav på byggnader m m

PBL 3:1

1 § "Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämplig för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan".

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivning än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st 39 §). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas även i alldagliga miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värda att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättssverkan åt kommunernas krav vid särskilt värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestämmelser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

PBL 3:10

10 § "Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara".

Det innebär att boendekvaliteter i äldre hus t ex goda rumssamband eller karaktäristiska rumsvolymer bör bevaras. Kakelugnar, skåpssnickerier, dörrar och paneler skall behandlas på ett varsamt sätt. Det innebär också för bostäder att väggar och våtenheter endast bör flyttas om det är absolut nödvändigt.

Varsamhetskravet förutsätter att den som tänker genomföra ändringsarbeten sätter sig in i de värden som byggnaden har och tar tillvara dessa så långt det är möjligt med hänsyn till övriga krav som ställs i samband med ändringar. Alla ändringar det vill säga även åtgärder som inte kräver bygglov omfattas av varsamhetskravet. I kravet på varsamhet ligger också ett krav på att hänsyn skall tas till möjligheterna för människor att bo kvar i ett område.

PBL 3:12

12 § utvidgar tionde paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdesbestämmelser utfärdas skydds-bestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygg-lovplikt för underhåll och rivningslovsplikt av särskilt värdefull bebyggelse. Ersättnings-reglerna i PBL innebär att fastighetsägare som kommer i kläm p g a skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

PBL 3:13-17

13 § "... Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt

till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras".

Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § "Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen...".

Kommunens översiktliga bevarandeambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturmiljövård eller i en bevarandeplan, blir också framgent av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § "... Vid sådan ändring av en byggnad för vilken bygganmälan krävs skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i den utsträckning som efter omständighterena kan krävas med hänsyn till kostnaderna för arbetet och tomtens särskilda egenskaper."

17 § "Tomter skall, oavsett om de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick.
... Byggnadsnämnden kan besluta att plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras.
Tomter, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, får inte förvanskas i de avseenden de omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser."

4 kap Översiktsplan

1 § "I översiktsplanen skall redovisas de allmänna intressen enligt 2 kap och de miljö- och riskfaktorer som bör beaktas vid beslut om användningen av mark- och vattenområden. Vid redovisningen av de allmänna intressena skall riksintressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m m anges särskilt.
Av planen skall framgå
1. grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden,
2. kommunens syn på hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras,
3. hur kommunen avser att tillgodose de redovisade riksintressena enligt lagen om hushållning med naturresurser m m.

Översiktsplanens innebörd och konsekvenser skall kunna utläsas utan svårighet.

I översiktsplanen ges rekommendationer för bebyggelseutvecklingen samt en överblick över bestämmelser och planer som gäller inom olika delar av kommunen. Översikten uttrycker principiella handlingslinjer i arbetet med planläggning och byggande. Planen innebär inte några bindande bestämmelser utan dess huvudsakliga funktion är att utgöra underlag för kommande beslut och att redovisa och informera om de allmänna intressena. I översiktsplanen anges också områden som kommunen avser detaljplanera eller upprätta områdesbestämmelser för.

I syfte att bl a mildra eventuella konflikter mellan förnyelse och bevarande har rekommendationerna karaktären av allmänna hänsynsregler antingen generellt eller för särskilda geografiskt avgränsade områden. I synnerhet för de delar av kommunen där någon lovprövning inte är nödvändig har dessa rekommendationer stor betydelse för att förverkliga målet och att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör. Här fungerar de också som en del av informationen till fastighetsägare och brukare med beskrivningar av områdenas kvaliteter och råd om hur dessa kvaliteter kan tas tillvara vid byggnadsåtgärder av olika slag.

Översiktsplanen kan också utnyttjas som ett samordningsinstrument i den kommunala verksamhetsplaneringen där olika program med anknytning till markanvändningsfrågor sammanvägs med kommunens ekonomiska planering. Genom att översiktsplanen omarbetas med jämna mellanrum kommer den att behandla inte bara var och hur bebyggelseförnyelsen bör ske utan även när.

5 kap Detaljplan och områdesbestämmelser

1 § "Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för ... bebyggelse som skall förändras eller bevaras, som regleringen behöver ske i ett sammanhang. ...".

2 § "Vid utformningen av en detaljplan skall skälig hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande ...".

7 § I detaljplan får "meddelas bestämmelser om ... placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid får meddelas varsamhetsbestämmelser för att precisera kraven i 3 kap 10 §, skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och för tomter som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, rivningsförbud för byggnader som avses i 3 kap 12 § samt sådana bestämmelser i fråga om andra ändringar av byggnader än tillbyggnader som får utfärdas med stöd av föreskrifter enligt 21 § lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m m ...".

16 § "För begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås".

I en **detaljplan** betyder bestämmelser om byggnadsrätter, byggnadssätt och markens användning mycket för möjligheterna att bevara kulturhistoriskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse. Genom att begränsa byggnadsrätter till att motsvara befintliga byggnaders volym och i förekommande fall förtydliga med områdesbeteckningen "Q" med till hörande användningsbestämmelser och "q" med bestämmelser om särskild miljönhänsyn skapas planmässiga förutsättningar för ett långsiktigt säkerställande. Genom en sådan "skräddarsydd" plan kan byggnadsrätten således regleras efter befintliga förhållanden och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning.

q markerar värdefull miljö. Med q kombinerat med index, q_1, q_2, etc kan rivningsförbud och skyddsbestämmelser regleras. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, värdshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara

byggnaderna och att det inte uppkommer betydande olägenheter för omgiv-ningen. Markanvändningen Q innebär inte automatiskt ett rivningsförbud men kan ändå leda till att rivning vägras med stöd av 8 kap 16 §. Om ett absolut rivningsförbud skall gälla behöver q_1 = rivningsförbud läggas till.

8 kap Bygglov, rivningslov och marklov

Generellt gäller enligt 1 § att bygglov krävs för att uppföra byggnader och göra tillbyggnader. I övrigt gäller bl a

3 § "I områden med detaljplan krävs ... bygglov för att 1. färga om byggnader eller byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial samt för att göra andra ändringar av byggnader som avsevärt påverkar deras yttre utseende, ...".

Enligt 4 § krävs dock ej lov beträffande en- och tvåbostadshus för att "... färga om byggnader inom områden med detaljplan", om byggnadens karaktär därigenom inte ändras väsentligt". Kommunen får dock enligt 6 § "för ett område som utgör en värdefull miljö bestämma att bygglov krävs för att ... inom områden med detaljplan färga om en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader, ... underhålla sådan bebyggelse med särskilt bevarandevärde som avses i 3 kap 12 §".

8 § "Inom områden med detaljplan krävs rivningslov för att riva byggnader eller delar av byggnader, om inte annat har bestämts i planen. ...".

9 § "... Kommunen får i detaljplan besluta att marklov krävs för trädfällning...".

16 § "Ansökningar om rivningslov skall bifallas, om inte byggnaden eller byggnadsdelen ... bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde".

Utanför detaljplanelagt område erfordras inte bygglov för att färga om byggnader, byta fasadmaterial eller taktäckningsmaterial, eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. För en- och tvåbostadshus behövs inte heller inom detaljplan bygglov för sådana yttre ändringar. I en detaljplan eller områdesbestämmelser kan dock sådan tillstånds-plikt, liksom lovplikt för underhållsåtgärder för bebyggelse med särskilt bevarandevärde införas.

För att säkerställa översiktsplanens bevarandesyften kan det därför i många fall vara naturligt att omsätta planens rekommendationer till mer detaljerade bestämmelser om lovpliktens omfattning samt byggnadernas placering, utformning och utförande. Detaljplanen medger också andra preciseringar av bevarandeintressena i miljön såsom parker, gator, torg och andra allmänna platser.

Kommunen kan också meddela skyddsbestämmelser för särskilt värdefull bebyggelse och på så sätt ge samma skydd som länsstyrelsens beslut beträffande byggnadsminne. Härigenom åstadkommes s k kommunala byggnadsminnen. Genom skyddsbestämmelser kan kommunen införa ett permanent förbud mot rivning av kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull bebyggelse liksom bestämmelser hur de ska underhållas. Bestämmelser kan avse både en byggnads yttre och inre.

Detaljplanen är bindande och har en genomförandetid på minst 5 år och högst 15 år.

Områdesbestämmelser ska kommunen kunna anta för att säkerställa syftet med översiktsplanen eller för att tillgodose ett riksintresse enligt naturresurslagen. Områdesbestämmelser kan dock inte gälla inom områden med detaljplan. I de flesta fall kräver ett område där stadsförnyelse är aktuell vanligen den mer fullständiga reglering som en detaljplan kan ge, men i sådana lägen där bindande bestämmelser behövs endast i några få avseenden kan områdesbestämmelser vara användbara.

För att säkerställa bevarandeintressena kan kommunen genom områdesbestämmelser liksom för detaljplaner utvidga den tillståndsplikt som normalt gäller t ex för att färga om byggnader, byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. Hit hör även att bygglovplikt kan införas för jordbrukets och liknande näringars ekonomibyggnader. Också rivning, underhållsåtgärder, schaktning, fyllning och trädfällning kan lovpliktigas inom dessa områden.

Även byggnaders placering, utformning och utförande samt andra betydelsefulla inslag i miljön som parker, gator, torg och andra allmänna platser kan omfattas av områdesbestämmelser. I likhet med vad som gäller för detaljplanerat område kan också skyddsbestämmelser antas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller bebyggelsemiljöer.

Kulturminneslagen

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "kulturminneslagen". Därmed upphävs de tidigare lagarna:

a) lagen (1942:350) om fornminnen

b) lagen (1960:390) om byggnadsminnen

c) lagen (1985:1104) om skydd för utförsel av vissa äldre kulturföremål.

1 kap 1 §

I kulturminneslagens inledande bestämmelse slås fast att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvaret för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas". I propositionen sidorna 33 och 71 står att "Kommunens ansvar för kulturminnesvården är dessutom mycket betydande. I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för PBL och NRL" samt "Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvärden som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap denna lag, ändå har sitt värde".

2 kap Fornminnen

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1 gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,

2 resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,

3 kors och minnesvårdar,

4 samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,

5 lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,

6 ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,

7 färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,

8 skeppsvrak, om minst ett hundra år kan antas ha gått sedan skeppet blivit vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult."

2 § "Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbottnen som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde".

6 § "Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fast fornlämning".

7 § "Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning."

9 § "Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning."

10 § "Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen."

12 § "Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen."

2 kap behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m m.

3 kap Byggnadsminne

(byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § "En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde."
"Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag."

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat att såväl bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar broar, gruvor, alléer, parker och trädgårdar kan byggnads-minnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § "När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras."

3 § "Skyddsföreskrifterna skall så långt som möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål."

4 § "Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ." Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas

5 § "Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader varje gång."

6 § "Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde.

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälan kommit in dit avgöra om den skall ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det."

Paragraferna 10 - 21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävande
- ansvarsbestämmelser m m
- överklagande m m

Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till omkring 900 st, varav ca 50 st inom Älvsborgs län.

4:e och 5:e kapitlen

Bestämmelserna i 4 kapitlet omfattar kyrkliga kulturminnen och skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. I det 5:e kapitlet behandlas skyddet mot utförsel av vissa äldre kulturföremål.

Föreskrifter angående statliga byggnadsminnen

I kulturminneslagens 3 kap rörande Byggnadsminnen står att "I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket" 1 § "och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag."

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. De statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) uppgår i landet för närvarande till ca 300 st. I Älvsborgs län finns två stycken, länsresidenset i Vänersborg järnvägsstationen i Borås.

Byggnaderna skyddas enligt Förordning om statliga byggnadsminnen 1988:1229.

VÅRDÅTGÄRDER OCH EKONOMISKA STÖDFORMER

Vid underhåll och ombyggnad av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse finns det vissa möjligheter att få ekonomiska bidrag. Från den 1 juli 1993 kan stöd utgå enligt nedan angivna bidragsformer.

Förutsättningar för att erhålla bidrag är;

* att byggnaden har ett dokumenterat kulturhistoriskt värde

* att ombyggnad och underhåll sker varsamt och efter byggnadens egna förutsättningar

* att det kulturhistoriska värdet bibehålls.

För ytterligare information kan man vända sig till länsantikvarien eller länsmuseet.

Kulturstöd

Bidrag till ombyggnad m m av kulturhistoriskt värdefull bostadsbebyggelse.

Kulturstödet ersätter tidigare tilläggslån och förhöjda låneunderlag. Det nya stödet har ett vidare användningsområde än tilläggslånet. Stöd kan således utgå inte enbart till upprustning utan också till visst underhåll. Kulturstödet kan utgå till helårsbostäder och komplementbebyggelse i vid mening. Beviljning av bidrag bedöms dock med bostadshuset som utgångspunkt och de krav på den omgivande miljön som det ställer.

Kulturstöd får lämnas till kulturhistoriskt motiverade *överkostnader* vid ombyggnad, renovering och underhåll av bostadsbebyggelse. Bidrag får även lämnas till grundförstärkning av kulturhistoriskt värdefulla hus.

Länsstyrelsen kan i bidragsbeslutet ställa villkor för bidragets användning, antikvarisk medverkan, dokumentation, besiktning och annan redovisning samt bevarande.

Byggnadsvårdsbidrag

Bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Bidrag kan ges till kulturhistoriskt motiverade *överkostnader* för vård av främst annan bebyggelse än helårsbostäder. De objekt som kan komma ifråga är:

- byggnadsverk i vid mening. Framför allt till byggnader och anläggningar som saknar egentlig användning s k överloppshus

- miljöbilden runt själva byggnaden ex park, broar och gatubeläggning

- byggnadsverk som är fasta fornlämningar enligt 2 kap KML, t ex stenvalvbroar

- museala byggnader på *ursprunglig plats*.

Bidrag kan utgå i de fall restaureringsarbeten förorsakar extra kostnader på grund av kulturhistoriska hänsynstaganden. Sådana *överkostnader* kan uppkomma exempelvis vid:

- bevarande av byggnader som saknar egentlig användning, s k överloppshus eller
- bevarande av den omgivande miljöbilden eller
- bevarande av byggnadsdel som saknar egentlig funktion, men som är viktig för helheten, t ex torn eller verandor
- hänsynstagande till befintligt material, t ex putsdekor och snickeridetaljer
- användande av samma typ av fasad- och takmaterial som det ursprungliga, t ex spån, skiffer eller profilerade paneler
- särskild ytbehandling, t ex trätjära eller kalkfärg
- tillämpning av samma teknik som ursprungligen använts och samma detaljutformning som den befintliga
- arbeten som kräver medverkan av konservator eller annan specialist
- antikvarisk medverkan för förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetets gång samt för särskilda byggnadstekniska undersökningar.

Vid beviljande av bidrag kan krav komma att ställas på att bebyggelsen skall bevaras för framtiden. Säkerställande kan ske genom byggnadsminnesförklaring eller kommunala beslut, t ex enligt Plan- och bygglagen.

Bidrag kan ges med högst 90 % av de kulturhistoriska överkostnaderna för byggnadsminnen eller annan värdefull bebyggelse, som ligger inom riksintresseområde. För övrig bebyggelse av kulturhistoriskt värde kan bidrag lämnas med högst 50 % av överkostnaderna. Om det finns särskilda skäl kan Riksantikvarieämbetet medge att större bidrag lämnas.

Ansökan om bidrag skall göras på en särskild blankett, som är gemensam för kulturstöd och byggnadsvårdsbidrag. Ansökningsblanketten rekvireras från länsstyrelsen eller länsmuseet. Ansökningarna samlas till i huvudsak två beslutstillfällen per år, september och februari. Bidragsansökningar bör därför vara länsstyrelsen till handa senast 1 juni respektive 1 december för att hinna behandlas.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECNING

Blomgren Sven, *Väne-Ryrs kyrka, Historik och beskrivning.* Vänersborg 1974.

Blomgren Sven, *Vassända-Naglums kyrka, historik och beskrivning.* Vänersborg 1975.

Corin Carl-Fredrik, *Vänersborgs historia I.* Göteborg 1944.

Hallberg Stig, *Slussverken i Göta älv och kring Vänern.* Munkedal 1990.

Hasselberg Gösta, *Vänersborgs historia II.* Göteborg 1944.

Johansson Christina, *Vänersborg, examensarbete, arkitekturhistoria, samhällsplanering,* CTH 1975 dupl.

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 37, Melleruds kommun, Bolstad, Erikstad och Grinstad. Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg 1991.

Liljewall Britt, *Vänersborgs historia III.* Lund 1994.

Lunde Kirsten, *Vänersborg,* CTH, stadsbyggnad, vårterminen 1993 dupl.

Lunden Gustaf, *Det forna Vassända-Naglum och Brätte stad.* Trollhättan 1954.

Ortnamnen i Älvsborgs län, På offentligt uppdrag utgvna av Kungl ortnamnskommittén, del 12 Väne härad. Stockholm 1906.

Svenska gods och gårdar, del XXIX, Västergötland, Älvsborgs län (norra delen utom Dalsland). Uddevalla 1941.

Sveriges bebyggelse, Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd, Landsbygden, Älvsborgs län, del VIII. Uddevalla 1953.

Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg, *topografiska arkivet.*

Östra Klinikerna, översiktlig kulturhistorisk utredning, Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1991 dupl.

BILAGOR

Riksintresse PK 17 Västra Tunhem

Riksintresse PK 18 Brätte

Riksintresse PK 68 Karls Grav

LÄNSSTYRELSEN
ÄLVSBORGS LÄN

Område av riksintresse för kulturminnesvård

OMRÅDE: PK 17 Västra Tunhem LÄN: P

ANTAL DELOMRÅDEN: AREAL:

KOMMUN(ER): Vänersborg

KARTA: Top 8BSO,8CSV LÄGE: 6471
Ek 8B3j,8B4j,8C3a 1300
8C4a
8B:28,8B:48,8C:20,8B:30

KULTURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 9 Västergötlands slätt- och odlingsbygder

NATURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 22a Vänerslätterna

NATURFÖRUTSÄTTNINGAR: Tunhemsslätten är en av länets största sammanhängande slätter och en utpräglad kulturbygd. Utmärkande för landskapsbilden är kontrasten mellan den vida slätten och den tvärbranta skogsomkransade platåbergsranden vid Halle- och Hunneberg. Den golvplana slätten utgör en nedbrytningsyta, det s k prekambriska peneplanet. Bergen är uppbyggda av sedimentära och vulkaniska bergarter som sandsten, alunskiffer och kalksten. De täcks av en 60 meter tjock diabaskappa av premisk ålder. Nedanför bergen finns en välutbildad rasbrant med en ofta rik och omväxlande vegetation och ett rikt djurliv. Vid framför allt Nygård finns en vacker ädellövskog. Bergens diabasplatåer täcks huvudsakligen av gran- och tallskog. Andra viktiga inslag i landskapet är ekhagarna vid Västra Tunhems prästgård och Rånnum samt den intilliggande fågelrika Hullsjön.

INNEHÅLL (SEKTOR, SKEDE, SÖKORD): Skålgropsförekomst. Gravfält (järnålder) med högar, stensättningar, domarringar. Varggrop. Fornåkrar (järnålder). Kyrka (1100-tal, 1400-tal, 1736-1740-1760-tal, 1810, 1907-1908, 1912, 1937-1938) prästgårdsmiljö (1772-1850-tal-1900). Herrgårdar: Forstena (1740-1760), Nygård (1700,1800,1900), Rånnum (1700-tal, 1764-1802, 1847-1879, 1906, 1985), Onsjö köksflygel (1788), Önafors (1787, 1800-talets slut). Bondgärdar med mangårdsbyggnader uppförda (1850-1900). Obesuttna arbetar- och hantverkarbostäder (1800-talets slut-1900-talets början), torp (1850-1900), backstuga (1871).

URVALSMOTIV: Tunhemsslätten och området intill foten av Hunneberg är ett av länets fornlämningstätaste bygder. Området kring Västra Tunhems kyrka utgör en förtätning av enskilda kulturhistoriska minnesmärken och lämningar vilket gör att det förflutna återspeglas på ett allmängiltigt och pedagogiskt sätt. Forstena gård och Västra Tunhems prästgård har förklarats som byggnadsminnesmärke respektive byggnadsminne. Området längs Hunnebergs västra rasbrant har förklarats som naturreservat.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE:

PLANERINGS- OCH SÄKERSTÄLLANDESTATUS:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR NATURVÅRD NR:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR FRILUFTSLIVET NR:

BERÖR OMRÅDE MED SÄRSKILDA HUSHÅLLNINGSBESTÄMMELSER ENLIGT 3 KAP NRL:

OMRÅDETS HUVUDDRAG: Mångfalden av fornlämningar inom Tunhemsområdet påvisar bygdens centrala betydelse under förhistorisk tid inom denna del av Västergötland. Fornlämningarna omfattar skålgropar, stora järnåldersgravfält med högar, övertorvade stensättningar, domarringar, resta stenar och en varggrop. Flertalet av gravfälten ligger i direkt anslutning till äldre gårdsbebyggelse. Vid Västra Tunhems prästgård finns stora områden med ödelagda s k fornåkrar. Åkersystemet består av vallomgärdade och terassformade åkrar troligen från järnåldern. Endast en av fornlämningarna har blivit undersökt. Det är den s k "Torstenssons högen" ca 2,5 kilometer nordväst om kyrkan. Gravhögen visade sig vara från vikingatiden. Efter rekonstruktion av gravhögen restes på dess krön år 1903 ett monument till 300-årsminnet av fältherre Lennart Torstenssons födelse. Han föddes på den intilliggande Forstena gård. Den nuvarande byggnaden härrör i sin bottenvåning från 1740 medan den övre våningen påbyggdes år 1760. Byggnadens nuvarande utseende härrör från 1800-talets senare hälft. Släkten Torstensson var även ägare till Restad beläget på den västra sidan av Göta älv. Vid ett arvskifte på 1550-talet avdelades en gård som senare kom att benämnas "Nygård" ifrån det då vidsträckta Forstena. Vid Nygård återfinns idag en äldre mangårdsbyggnad från ca 1700 uppförd av dåvarande ägaren Peter Bagge. År 1800 tillkom en yngre huvudbyggnad vilken på- och ombyggdes år 1849 av kanal- och järnvägsbyggaren Nils Ericsson. Peter Bagges far Peter Samuel Bagge inköpte Nygård vid 1700-talets mitt för att få möjlighet att bryta kalk och skiffer i Hunneberg. Han hade fått ett statligt uppdrag att förse slussbyggandet vid "Karls grav" med byggnadsmaterial och anlade ett cement- och klinkerbruk i direkt anslutning till kanalen. Kalkbrytningen vid Nygård och längs berget söderut utvecklades kraftigt under 1800-talet och brytningen pågick fram till år 1950 då den sista ugnen brändes. Hela bergssidan och rasbranten längs Hunneberg från Nygård och fram till Prästeklev präglas än idag av denna verksamhet med stora schakter in i berget och med slagghögar samt mer eller mindre raserade ugnar från kalkbränningstiden. Arbetarna vid kalkbrotten uppförde sina små bostäder på Hols bys allmänning strax söder om Nygårds egendom. De mycket tättliggande stugorna byggda på den icke odlingsbara rasbranten ger en god inblick i de obesuttnas byggnadsskick och livsvillkor under 1800-talet och början av 1900-talet. Strax nedanför och strax väster om det s k "Floget" ligger Hols by. Efter jordregleringsreformen "Laga skifte" som genomfördes under åren 1833-1835 ligger tre gårdar kvar på den gamla byplatsen medan de övriga gårdarna ligger utskiftade över hela den forna byns odlingsbara mark. Strax söder om Hols by ligger Västra Tunhems kyrka med anor från 1100-talet, kyrkan om- och tillbyggdes under 1400-talet, 1730-talet samt försågs med ett torn år 1810. Prästgården låg ursprungligen strax söder om kyrkan men sedan den bränts av danskarna i samband med "Brännefejden" år 1612 uppfördes en ny prästgård vid ett mer skyddat läge ca 500 meter sydost om kyrkan. Den nuvarande prästgården härrör från 1722 och är med sina många välbevarade byggnader en av landets bäst bevarade prästgårdsmiljöer. Strax väster om prästgården och det stora gravfältsområdet ligger Västra Tunhems hembygdsgård med ditflyttad framkammarstuga och sockenmagasin. Den intilliggande f d Södra skolan används idag som bygdegård. I utkanten av Tunhemsslätten återfinns vidare de större gårdsanläggningarna Bryggum (1850-tal), Fristorp (1869), Sandgärdet (1800-tal, 1917), Karten (1800-1900-tal), Önafors med huvudbyggnad och flygelbyggnad härrörande från 1700-talets senare hälft, Onsjö med anor från 1300-talet och med bevarad köksflygel uppförd år 1788 och Rånnums säteri. Det senare ägdes under åren 1847-1870 av ovan nämnda

friherre Nils Ericsson som år 1840 anlade ett cementverk vid fa-len vid Rånnum. Huvudbyggnaden härrör från 1760-talet men ombyggdes och renoverades under 1800-talets senare hälft och början av 1900-talet. Även en av flygelbyggnaderna har anor från 1760-talet.

SAMMANFATTANDE VÄRDETEXT: Västra Tunhem är en av de fornlämningsrikaste socknarna i Västergötland. Sammantaget omspänner fornlämningsmaterialet hela den förhistoriska tiden från stenålder till järnålder. Fornlämningsstrukturen uppvisar en till synes obruten bebyggelseutveckling från forntid och medeltid fram till dagens kulturlandskap. Huvuddelen av bebyggelsen härrör från 1700- och 1800-talen. Byggnader och övriga anläggningar återspeglar hela den sociala skalan och spänner över olika näringsgrenar. Landskapet präglas av jordbruket, men hantverket och den begynnande industrin finns även representerad genom lämningar vid skiffer- och kalkbrotten i Hunneberg. De obesuttnas enklare byggnadsskick finns bevarad vid Floget, vid torpstugorna och den renodlade backstugan vid Storeklev, de självägande bönderna vid gårdarna på Hols bys forna ägor, och inom området finns även ett stort antal herresäten som Forstena, Nygård, Onsjö, Önafors, Rånnum, Sandgärdet, Karten och Bryggum. I kulturlandskapet har åkrar, hagar och stora områden med ädellövskog ett mycket stort värde.

ANMÄRKNING:

REFERENSER:

Ånäs
Ånäsfors
RANNUM
Resad
Östra Kinkerna
NÄSET
PK17
NYGÅRD
Göta älv
GÄDDEBÄCK
FORSTENA
KROKEN
Trollhättans flygplats
HÖGA
HOL
Gartegården
Västra Tunhem
ARTORP
TUNHEM
ÅSEN
Hedeäng
Kåsene
BRYGGUM
MULTORP
HARRUM
Naturreservat
FRISTORP
SKOSTORP

LÄNSSTYRELSEN
ÄLVSBORGS LÄN

Område av riksintresse för kulturminnesvård

OMRÅDE: PK 18 Brätte **LÄN:** P

ANTAL DELOMRÅDEN: **AREAL:** 47 ha

KOMMUN(ER): Vänersborg

KARTA: Top 8BSO,8BNO **LÄGE:** 6474
Ek 8B4i,4j,5i,5j 1295
8B:48

KULTURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 9 Västergötlands slätt- och odlingsbygder

NATURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 22a Vänerslätterna

NATURFÖRUTSÄTTNINGAR: Brätte är beläget vid sydspetsen av Vassbotten, en eutrof, avsnörd vik av Vänern. Den innersta delen av viken är närmast ett kärr och har betydelse som fågellokal. Strax öster om viken löper den äldre vägsträckningen mellan Vänersborg och Trollhättan. Mellan vägen och sjön finns en torräng. I övrigt bildar omgivande åkermarker en naturlig ram kring fornminnesområdet som är bevuxet med björk och ek.

INNEHÅLL (SEKTOR, SKEDE, SÖKORD): Fornlämningsområde med stadslämningar (1500-tal-1640), ödekyrkogård, kyrkoruin med begravningsplats och minnesstenar.

URVALSMOTIV: Vetenskapligt/pedagogiskt värde. Betydelsefull handels- och omlastningsplats för omfångsrikt handelsutbyte. Medeltida sockenbildning med kyrka och begravningsplats.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE: Områdets strategiska läge som handelsplats mellan inland och kustland måste behållas i ursprungligt skick för att upprätthålla förståelsen för dess betydelse.

PLANERINGS- OCH SÄKERSTÄLLANDESTATUS: Områdesbestämmelser alternativt detaljplan för hela området för att på så vis säkerställa områdets speciella karaktär. Det öppna kulturlandskap som nu finns skall behållas och en ordentlig uppskyltning bör ske.

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR NATURVÅRD NR:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR FRILUFTSLIVET NR:

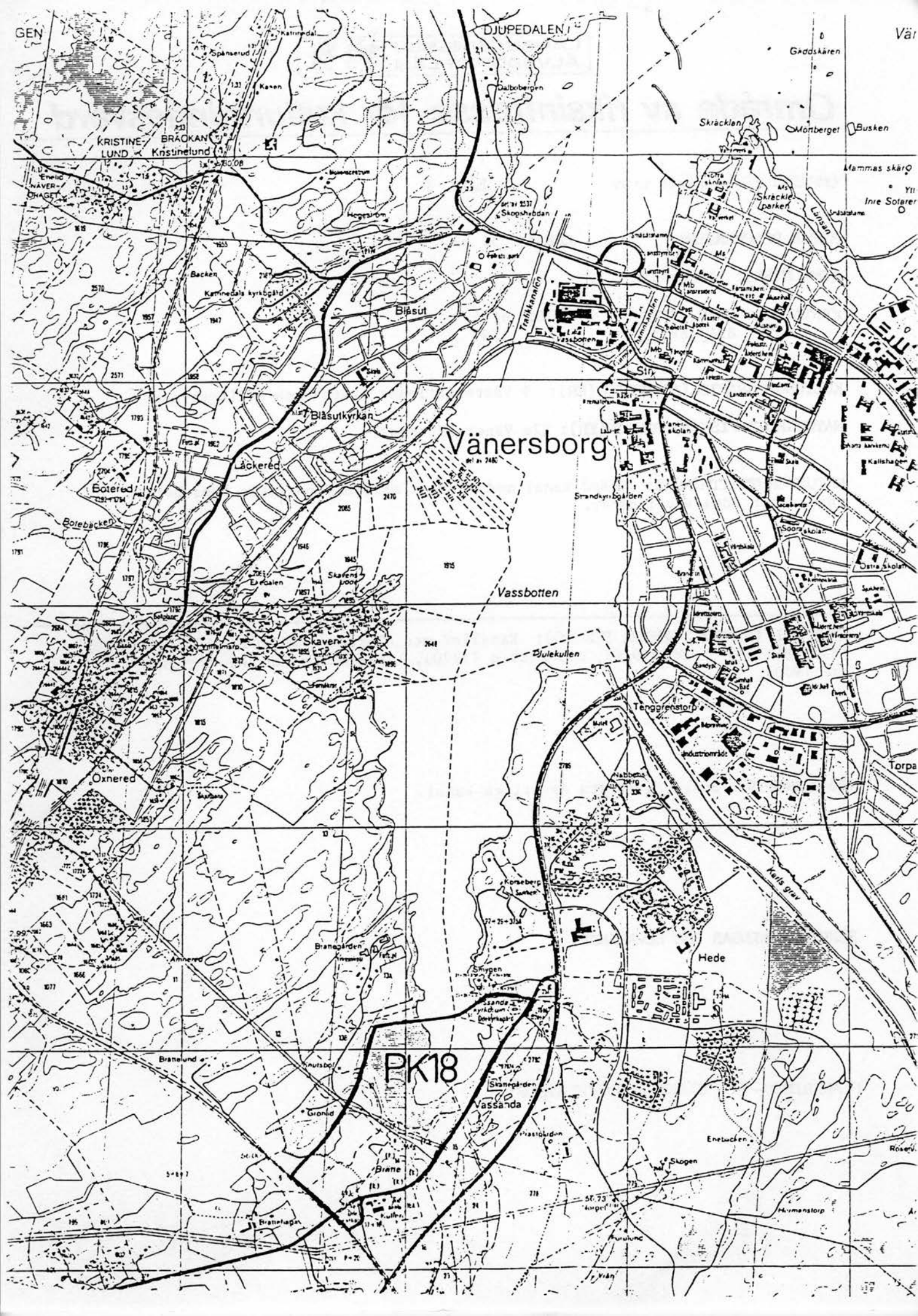
BERÖR OMRÅDE MED SÄRSKILDA HUSHÅLLNINGSBESTÄMMELSER ENLIGT 3 KAP NRL:

OMRÅDETS HUVUDDRAG: Vänersborgs stads föregångare "Brätte" växte upp vid södra ändan av Vassbotten som då var Vänerns sydligaste vik. På grund av sitt läge blev Brätte en lämplig överfartsort för Vänerlandskapens invånare då de sökte sig förbi vattenfallen vid Vargön och Trollhättan mot Västerhavet. Detta resulterade i sin tur i att platsen blev alltmer befolkad och växte så småningom ut till en betydande marknadsplats. En annan orsak till denna utveckling var att all utskeppning av järn, trävaror, spannmål osv från Dalsland, Värmland och delvis Västergötland gick över Vänern till Brätte, varifrån varorna sedan fraktades "Edsvägen" ned mot Lilla Edet och därefter på Göta älv ut mot kusten. Sannolikt fick Brätte sina första stadsprivilegier under något av åren 1581-1587 varefter innevånarna berättigades att idka handel. Vid början av 1600-talet torde Brätte haft en befolkning på 250-300 personer. Genom landhöjningen grundades emellertid så småningom Vassbottenviken upp och hamnen blev obrukbar. År 1640 beslutades därför att staden skulle flyttas norrut till "Huvudnäset" vid Vänern. Dit fördes flera av Brättes träbyggnader, bl a kyrkan och år 1644 fick den nya staden Vänersborg sina stadsprivilegier.
År 1944 genomfördes en utgrävning av det forna stadsområdet varvid man fann stensatta gator med rännstenar, gårdsplaner, några husgrunder, en källare, en bit av stadsmuren, brunnar m m. Strax väster om stadsområdet återfinns lämningar efter Brätte kyrka med bredvidliggande kyrkogård.
Norr om Brätte forna stadsområde vid Vassbottens östra strand återfinns grundmuren efter Vassända gamla medeltidskyrka med intilliggande begravningsplats. Kyrkan bestod ursprungligen av ett långhus med ett troligen senare tillbyggt trekantigt kor. Kyrkan saknade torn. I slutet av 1700-talet byggdes en gemensam kyrka för socknarna Vassända och Naglum någon kilometer söder om Vassbotten. Kyrkan togs i bruk år 1800. Kort därefter synes Vassända kyrka ha raserats. På den gamla kyrkogården restes år 1915 ett minneskors med en inskription. Kyrkans grundmurar blottades vid en undersökning år 1950.

SAMMANFATTANDE VÄRDETEXT: "Brätte", som sannolikt fick sina stadsprivilegier på 1580-talet, hade fram till dess att bebyggelsen flyttades norrut till nuvarande Vänersborg år 1640, en central roll som överfartsort och marknadsplats vid Vänerns södra vik strax väster om Göta älv.

ANMÄRKNING:

REFERENSER:

Vänersborg
PK18
Vassbotten
Blåsut
Blåsutkyrkan
Låckered
Botered
Skaveryd
Oxnered
Tenggrenstorp
Hede
Vassända
Djulekullen
Djupedalen
Kristinelund
Kaminedals kyrkogård
Skräcklan
Mönberget
Busken
Gåsskären
Mammas skär
Inre Solarer
Skräcklaparken
Länsan
Trafikkanalen
Kallshagen
Östra skolan
Södra skolan
Industriområdet
Torpa
Karls grav
Brånelund
Gronlid
Brånehagen
Enebacken
Skogen
Hörmanstorp
Bråne
Amneryd
Smygen
Skansparken
Brånegården
Botebacken
Backen
Kasen
Katrinedal
Spånserud
Hagestorp
Skogshöddan
Dalbobergen
Kristine-Lund
Bråokan
Enelid
Naver-Ohagen

LÄNSSTYRELSEN
ÄLVSBORGS LÄN

Område av riksintresse för kulturminnesvård

OMRÅDE: PK 68 Karls grav LÄN: P

ANTAL DELOMRÅDEN: AREAL: 55 ha

KOMMUN(ER): Vänersborg

KARTA: Top 8BSO,8BNO LÄGE: 6475
Ek 8B4j,8B5j 1297

KULTURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 9 Västergötlands slätt- och odlingsbygder

NATURGEOGRAFISK(A) REGION(ER): 22a Vänerslätterna

NATURFÖRUTSÄTTNINGAR: Grävd kanal med slussar mellan Vänerviken "Vassbotten" i väster och Göta älv i öster.

INNEHÅLL (SEKTOR, SKEDE, SÖKORD): Kanalled med slussar (1600-tal, 1752, 1772-1800, 1838-1841-1844, 1909-1916), minnessten (1770), kanalkontor med uthusbyggnader (ca 1900).

URVALSMOTIV: Sveriges första egentliga kanal.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BEVARANDE:

PLANERINGS- OCH SÄKERSTÄLLANDESTATUS:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR NATURVÅRD NR:

BERÖR OMRÅDE AV RIKSINTRESSE FÖR FRILUFTSLIVET NR:

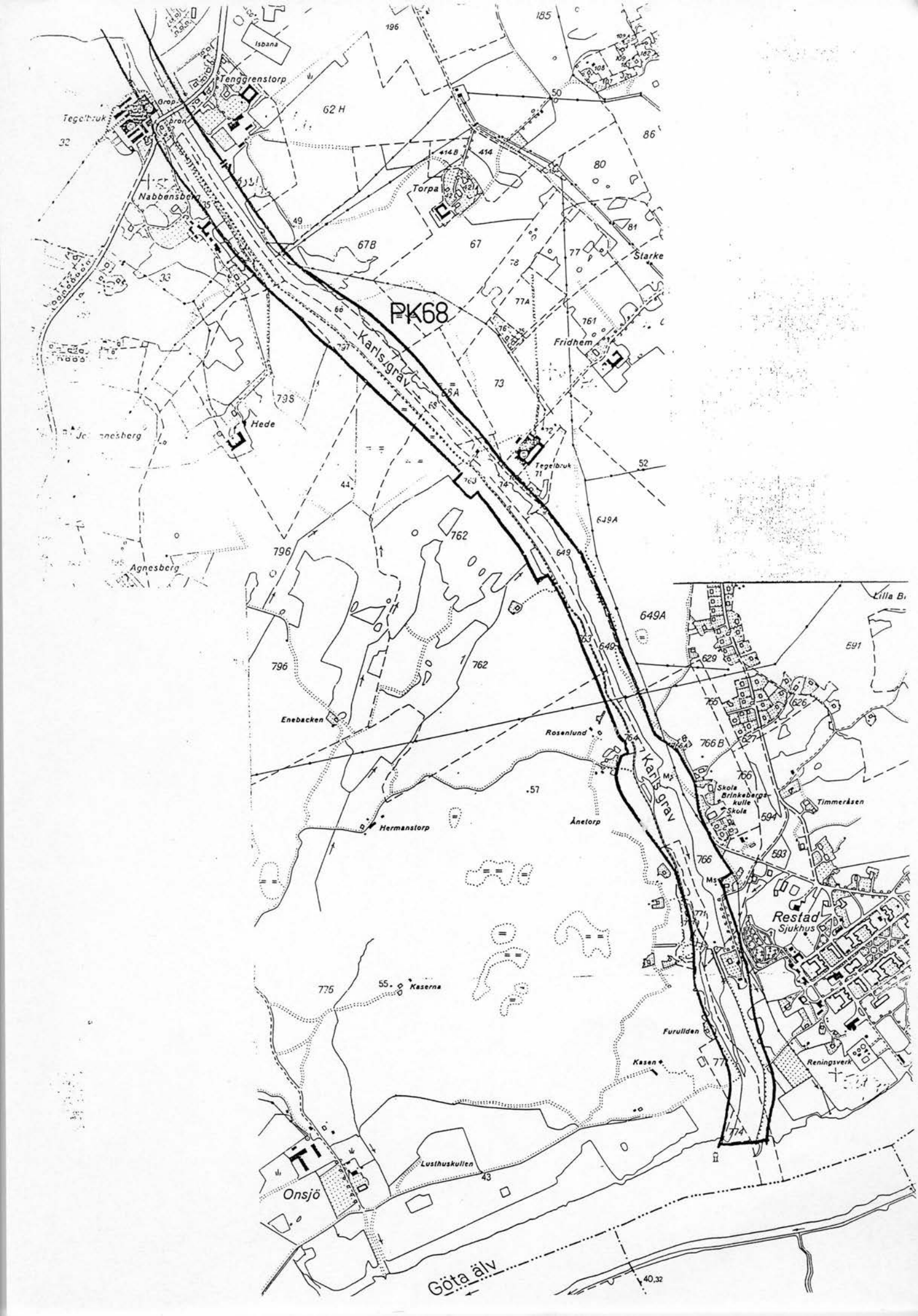
BERÖR OMRÅDE MED SÄRSKILDA HUSHÅLLNINGSBESTÄMMELSER ENLIGT 3 KAP NRL:

OMRÅDETS HUVUDDRAG: Redan Gustav Vasa och biskopen i Skara Hans Brask planerade ett kanalprojekt mellan Vänern och Västerhavet, planerna kom dock aldrig till utförande. Det blev istället Carl IX som år 1609 kom att påbörja anläggandet av en 4 km lång kanal mellan Vassbotten och Göta älv för att kringgå fallen vid Rånnum och Önafors. Kanalarbetet pågick under hela Carl IX återstående regeringstid och kanalen kom senare att uppkallas efter honom. På en karta från år 1654 är kanalen utmärkt som en smal vattenstrimma men arbetet blev inte slutfört förrän 1752 då den s k "greve Tessins sluss" stod färdig. Därmed blev det möjligt att segla mellan Vänersborg och Trollhättan. Av denna första sluss återstår sannolikt endast rester på botten av nuvarande farleden. Under åren 1772-1800 genomfördes en ombyggnad av slusssystemet. De s k "Gustafs slussar" som är uppkallade efter Gustaf III byggdes under åren 1772-1777 i hårdbränd klinker. Den översta slussen finns fortfarande kvar cirka 500 meter uppströms den nuvarande slussen vid Brinkebergskulle. Den går under benämningen "Tegelstenssslussen" och är nu 65 meter lång och 12 meter bred. Sannolikt var slussen ursprungligen cirka 180 meter lång. Mitt emot slussen finns lämningar efter den damm som direktör Samuel Sohlberg lät uppföra under åren 1764-1770 för uppdämning av Karls grav i samband med byggandet av "Gustafs slussar". Av denna återstår idag delar av en stenmur samt en minnessten. Strax sydost om dammen påbörjade Peter Samuel Bagge på ett statligt uppdrag år 1762 ett cement- och klinkerbruk för tillverkning av klinker för slussbygget. Produktionen kom igång år 1770 och var troligen igång fram till sekelskiftet 1800. Lera togs troligen från platsen medan kalk och skiffer bröts och brändes vid den av Bagge inköpta gården Nygård vid Hunneberg. Klinker levererades även till Onsjö säteri på 1770-talet vid uppförandet av huvudbyggnadens källarvåning och intilliggande köksflygel. Ägaren till Onsjö kaptenen vid Västgöta Dals regemente Volrat Vilhelm Haij fick ett statligt uppdrag att förse slussbyggandet med soldater som arbetskraft. Tillverkningen och produktionen vid cement- och klinkerbruket var vid slutet av 1700-talet på ett experimentstadium och ett flertal bruk- och cementforskare var knutna till platsen. Utvecklingen ledde dock till att Nils Eriksson år 1840 lät anlägga ett cementverk i Vargön där en tillverkning av en modern typ av cement var igång fram till år 1888 för att därefter avlösas av andra verksamheter. Vid platsen för "Sohlbergs damm" anlades år 1777 ett brännvinsbränneri där produktionen var igång fram till år 1840.
År 1832 öppnades Göta kanal för allmän trafik i hela sin sträckning. Då slussarna i Göta kanal var bredare i portöppningarna och djupare än slussarna i Karls grav och Trollhättan påbörjade man år 1838 en sänkning av kanalleden och anläggandet av två nya slussar, en vid Brinkebergskulle och en närmare Göta älv, för att på detta sätt slippa en omlastning av allt gods i Vänersborg. Arbetet var slutfört år 1841 och år 1844 kunde hela kanalen från Vänern till Västerhavet öppnas för trafik. Av de två ovannämnda slussarna finns den s k Bommeslussen vid Göta älv bevarad. Den är byggd i finhuggen gråsten och är frånsett avsaknaden av portar välbevarad. 1844 års utvidgade slussled medförde en livlig trafik och Vänersborg utvecklades till den ledande rederistaden vid Vänern. De ökade kanalfrakterna föranledde att en ny större slussled anlades, vilken öppnades för trafik år 1916. Den nuvarande slussen vid Brinkebergskulle är 88 meter lång, 13 meter bred och 5,3 meter djup. Ombyggnaden av kanalen medförde för Vänersborgs del att frakterna kom att gå stadens hamn förbi då den nya farleden kom att gå rakt mot nordväst mot Vassbotten för att därefter följa Dalboslätten upp mot Vänern.

SAMMANFATTANDE VÄRDETEXT: Sveriges första egentliga kanal som kom att bli ursprunget till Trollhätte kanal och därmed en segelbar farled mellan Vänern och Västerhavet. Vid "Karls grav" återfinns lämningar efter 1772-1777, 1838-1841 (1844 års slussled) 1909-1916 års slussanläggningar.

ANMÄRKNING:

REFERENSER:

PK68
Karlsgrav
Tenggrenstorp
Isbana
Tegelbruk
Nabbensberg
Torpa
Fridhem
Starke
Hede
Agnesberg
Tegelbruk
Enebacken
Rosenlund
Hermanstorp
Ånetorp
Karlsgrav
Skola
Brinkebergskulle
Skola
Timmerås
Restad
Sjukhus
Kaserna
Furulide
Kasen
Reningsverk
Lusthuskullen
Onsjö
Göta älv
Lilla B
62 H
67B
67
73
73S
65A
762
796
649
649A
766
766B
774
775
40,32

